

Розглядаються теоретико-методологічні та організаційно-практичні питання реформування обліку, аналізу, аудиту та контролю на сучасному етапі формування ринкової економіки в Україні.

Випуск присвячено двадцятиріччю заснування кафедри обліку та аудиту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів.

Рассматриваются теоретико-методологические и организационно-практические вопросы реформирования бухгалтерского учета, экономического анализа, аудита и контроля на современном этапе формирования рыночной экономики в Украине.

Выпуск посвящен двадцатилетию со дня основания кафедры учета и аудита Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов и студентов.

Theoretical and methodological, organizational and practical questions accounting, analysis, audit and control reforming in current period market economy formation in Ukraine are reviewed.

Edition is devoted to the twentieth anniversary of accounting and audit department Kyiv National Taras Shevchenko University foundation.

For researchers, academic workers, postgraduate and underpostgraduate students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	В.Д. Базилевич, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.І. Ігнатюк, д-р екон. наук, доц. (заст. відп. ред.); А.А. Чухно, д-р екон. наук, проф., акад. НАН України; Д.М. Черваньов, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України; П.С. Єщенко, д-р екон. наук, проф.; Г.І. Купалова, д-р екон. наук, проф.; Н.В. Ковтун, д-р екон. наук, проф.; І.О. Лютий, д-р екон. наук, проф.; І.І. Мазур, д-р екон. наук, доц.; В.О. Мандибура, д-р екон. наук, проф.; С.В. Науменкова, д-р екон. наук, проф.; А.О. Старостіна, д-р екон. наук, проф.; О.І. Черняк, д-р екон. наук, проф.; В.Г. Швець, д-р екон. наук, проф.; А.В. Шегда, д-р екон. наук, проф.; Р.В. Пікус, канд. екон. наук, доц.; Г.В. Мисака, канд. екон. наук, доц. (відп. секр.)
Адреса редколегії	03022, Київ-22, вул. Васильківська, 90-а, економічний факультет ☎ (38044) 259 71 82
Затверджено	Вченою радою економічного факультету 20.09.11 (протокол № 2)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 10.11.10
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 17106-5876ПР від 08.09.10
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

Швець В.	
Розвиток обліково-аналітичної освіти в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.....	5
Булига Р.	
Аудит в системі фінансового контролю Росії.....	9
Гура Н.	
Бухгалтерський облік як складна інформаційна система.....	12
Дорош Н.	
Визначення предмету та об'єктів видів аудиту	15
Дрозд І.	
Зарубіжний досвід бухгалтерського обліку податкових різниць	18
Андрєєв П.	
Проблеми ефективності відомчого контролю	21
Головко В., Шарманська В.	
Вплив інфляційних процесів на формування показників фінансової звітності суб'єктів господарювання	24
Голубнича Г.	
Розвиток обліково-аналітичних інформаційних систем в умовах фінансової кризи	27
Мельник Т.	
Облік та звітність поточних виплат працівникам в сучасних умовах.....	30
Мисака Г., Головко І.	
Методичні підходи до трансформації статей фінансової звітності з урахуванням зміни цін та інфляції	34
Фещенко Є.	
Порядок подання фінансової звітності бюджетними установами	38
Чечуліна О.	
Управління ризиками як компонента системи внутрішнього контролю державних установ.....	40
Засадний Б., Кобзева М.	
Організаційні аспекти обліку на малих підприємствах	42
Коблянська Г., Вікулова А.	
Актуальні аспекти впровадження управлінського обліку на підприємствах України.....	45
Борисюк О.	
Бухгалтерський облік основних засобів в умовах реформування податкового законодавства	47
Вуйців М.	
Відповідність системи внутрішньогосподарського контролю сучасним потребам менеджменту	50
Кащенко О.	
Облік та контроль дебіторської заборгованості як складової системи грошових розрахунків підприємства.....	54
Лиско Н.	
Реформування бухгалтерського обліку та контролю в бюджетних установах України	57
Письменна М.	
Особливості методики діагностичного обстеження службою внутрішнього аудиту в банках	59
Радченко К.	
Аналіз методів калькулювання та їх застосування в різних галузях промисловості.....	63
Рошко Н.	
Бухгалтерський облік і звітність суб'єктів туристичної діяльності як база для контролю та аналізу.....	66
Склярук І.	
Теоретичні аспекти факторного аналізу прибутку	69

СОДЕРЖАНИЕ

Швец В. Развитие учетно-аналитического образования в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко	5
Булыга Р. Аудит в системе финансового контроля России	9
Гура Н. Бухгалтерский учет как сложная информационная система	12
Дорош Н. Определение предмета и объектов видов аудита	15
Дрозд И. Зарубежный опыт бухгалтерского учета налоговых разниц	18
Андреев П. Проблемы эффективности ведомственного контроля	21
Головки В., Шарманская В. Влияние инфляционных процессов на формирование показателей финансовой отчетности субъектов хозяйствования	24
Голубничая Г. Развитие учетно-аналитических информационных систем в условиях финансового кризиса	27
Мельник Т. Учет и отчетность текущих выплат работникам в современных условиях	30
Мысака А., Головки И. Методические подходы к трансформации статей финансовой отчетности с учетом изменения цен и инфляции	34
Фещенко Е. Порядок подачи финансовой отчетности бюджетными учреждениями	38
Чечулина О. Управление рисками как компонента системы внутреннего контроля в государственных организациях	40
Засадный Б., Кобзева М. Организационные аспекты учета на малых предприятиях	42
Коблянская Г., Викулова А. Актуальные аспекты внедрения управленческого учета на предприятиях Украины	45
Борисюк О. Бухгалтерский учет основных средств условиях реформирования налогового законодательства	47
Вуйцив Н. Соответствие системы внутрихозяйственного контроля современным потребностям менеджмента	50
Кащенко Е. Учет и контроль дебиторской задолженности как составляющей системы денежных расчетов предприятия	54
Лыско Н. Реформирование бухгалтерского учета в бюджетных учреждениях Украины	57
Письменная М. Особенности методики диагностического обследования службой внутреннего аудита в банках	59
Радченко Е. Анализ методов калькулирования и их использование в различных отраслях промышленности	63
Рошко Н. Бухгалтерский учет и отчетность субъектов туристической деятельности как база для контроля и анализа	66
Скляр И. Теоретические аспекты факторного анализа прибыли	69

CONTENTS

Shvets V.	
The development of accounting and analytical education at Taras Shevchenko National University of Kyiv	5
Bulyga R.	
Audit in Russian financial control system	9
Gura N.	
Accounting as a complex information system	12
Dorosh N.	
The determination of subject and objects for different types of audits	15
Drozd I.	
Foreign experience of the tax differences accounting	18
Andreev P.	
Issues of the internal control efficiency	21
Golovko V., Sharmanska V.	
Affect inflation processes in the indexes of financial entities reporting	24
Golubnicha G.	
Development of accounting-analitical information systems in financial crisis	27
Melnyk T.	
Current accounting and reporting employee benefits in modern conditions	30
Mysaka G., Golovko I.	
Methodical approaches to transformation of articles of the financial reporting taking into account change of the prices and inflation	34
Feshchenko E.	
The order of statements making up by state institutions	38
Chechulina O.	
Risk management as a component of the state institutions' internal control	40
Zasadniy B., Kobzeva M.	
Organizational aspects of account are on small enterprises	42
Koblyanska G., Vikulova A.	
Actual aspects of the management accounting implementation in Ukraine	45
Borisjuk O.	
Accounting of fixed assets under the conditions of reform of tax legislation	47
Vuitsiv M.	
Compliance of internal control system for current requirements of management	50
Kashchenko O.	
Accounting and control of accounts receivable as a component of cash settlement enterprise	54
Lysko N.	
Reformation of the accounting in budget organization of Ukraine	57
Pismenna M.	
Features of diagnostic testing procedures by the internal audit in banks	59
Radchenko K.	
An analysis of methods of calculation and their application is in different industries of industry	63
Roshko N.	
The accounting and reporting of subjects of tourist activity as a base is for control and analysis	66
Sklyaruk I.	
The theoretical aspects for factor analysis of profit	69

РОЗВИТОК ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Досліджено історію становлення та розвитку обліково-аналітичної освіти та науки в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Ключові слова: облік, аналіз, контроль, функції управління, вища освіта, підготовка кадрів, наука.

Исследована история становления и развития учетно-аналитического образования и науки в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко.

Ключевые слова: учет, анализ, контроль, функции управления, высшее образование, подготовка кадров, наука.

Researched the history of formation and development of accounting and analytical science and education at Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Key Words: accounting, analysis, control, management functions, higher education, training, science.

Облік і контроль були і залишаться головними функціями управління не тільки господарюючих суб'єктів, але і суспільства в цілому. Знання системи обліку і контролю, аналізу, як головних інструментів пізнання є невід'ємною складовою освіти і науки в Київському університеті бере свій початок з моменту його заснування. Доречним є нагадати, що саме в Україні, в Університеті Святого Володимира першою кафедрою політичної економії і статистики понад 170 років тому проводилися статистичні та обліково-аналітичні дослідження. Системною і цілеспрямованою розпочинається економічна освіта і наука в результаті відновлення роботи університету після визволення Києва від німецько-фашистських загарбників та створення економічного факультету (травень 1944 р.). В той час на економічному факультеті навчання здійснювалося за єдиною спеціальністю – політична економія. Цикл обліково-аналітичних дисциплін, зокрема статистика, бухгалтерський облік, економічний аналіз займав вагоме місце у навчальному плані. Через брак власних кадрів навчальне навантаження виконували, як правило, на засадах сумісництва викладачі з Київського інституту народного господарства, Української сільськогосподарської академії та інших вузів м. Києва. Широке використання конкретно-економічних дисциплін на факультеті дозволило спеціалізувати студентів за двома напрямками: економіка промисловості та економіка сільського господарства. Важливе значення при цьому надавалося викладанню курсів технологічного напрямку. Розумілося, що повноцінного економіста неможливо підготувати без знань та практики технологій сільського господарства і промисловості.

Грунтовне вивчення конкретно-економічних дисциплін і організація виробничої практики розпочинається з моменту відкриття на факультеті кафедри економіки народного господарства, якою завідував один із перших випускників факультету, відомий вчений, талановитий педагог і організатор доктор економічних наук, професор Ястремський Іван Станіславович (1923-2005 рр.). В 1965-1970 рр. на кафедру запрошуються такі викладачі статистики як Козаченко І.В., Кондратюк А.Ф., Нечипоренко Н.Д., бухгалтерського обліку Брик І.Є., економічного аналізу Мельник М.М. та інші. Спектр економічних дисциплін почав істотно розширюватися. З'явилися викладачі, які читали вже курси фінансів, ціноутворення, економіки промисловості, економіки сільського господарства, планування народного господарства та інші. В 1971 р. на кафедрі за багатьма спеціальностями, в тому числі статистика та бухгалтерський облік відкривається аспірантура. Першими аспірантами були Приходько М.О., Швець В.Г., Черняк З.С., які в майбутньому захистять кандидатські і докторські дисертації.

В результаті перебудовних трансформацій економічний факультет зазнає істотних змін: відкриваються нові кафедри, здійснюються набори студентів на нові

спеціальності, які стали популярними в умовах ринкових перетворень, що стали в країні. Наказом ректора Скопенка В.В. № 08-533-04 від 7 серпня 1990 року на економічному факультеті створюється кафедра обліку і аналізу господарської діяльності. Засновником і першим завідувачем кафедри був призначений вже відомий вчений, доктор економічних наук, професор Приходько Микола Омелянович (1940-1994рр.). У рік заснування на кафедрі працювало лише 9 викладачів, зокрема Приходько М.О., Мельник М.М., Кондратюк А.Ф., Швець В.Г., Головкин В.І., Волохова Л.Ф., Черняк З.С., Іваненко О.І., Григорєв О.І. Варто зазначити, що кафедра професора Ястремського І.С. стала базовою для створення багатьох конкретно-економічних кафедр факультету, зокрема кафедри управління, фінансів, інноваційного менеджменту, обліку і аналізу.

Кафедра під керівництвом Приходька М. О., який успішно захистив у Московському університеті ім. Михайла Ломоносова докторську дисертацію "Система економічного контролю і механізм її реалізації у промисловості" (1989) розпочинає важку і багатопланову роботу щодо посилення ролі обліково-аналітичної складової у навчальному процесі, випускних роботах студентів, організації виробничих практик, завоювання авторитету серед облікових кафедр України. За ініціативи завідувача кафедри створюється навчальна лабораторія, яка оснащується новою обчислювальною та оргтехнікою, розпочинається створення навчально-методичної бази для підготовки фахівців. Розробляється перспективний план розвитку кафедри і підготовки фахівців з обліку, контролю і економічного аналізу. Однак, тяжка хвороба Приходька М.О. не дала змоги завершити грандіозні на той час плани розвитку облікової освіти і науки в університеті. 17 жовтня 1994 року Приходько М.О. помер. Залишена ним творча спадщина дослідження актуальних проблем розвитку обліково-контрольно-аналітичної науки і освіти, ідеї практичного застосування результатів обліково-аналітичних досліджень не втрачають на сьогодні свого значення в удосконаленні системи управління як на мікро- так і на макрорівнях.

В липні 1994 року Наказом ректора № 08-304-4 призначається виконуючим обов'язки завідувача кафедри обліку і аналізу господарської діяльності доктор економічних наук, професор Швець Віктор Григорович.

У грудні 1994 року Наказом ректора 08-542-4 кафедрі перейменовують на кафедру обліку та аудиту та призначають на умовах контракту на посаду завідувача кафедри д.е.н., проф. Швеця В.Г.

У вересні 1994 р. ліцензується спеціальність "Облік і аудит" і здійснено набір студентів на перший курс в кількості 10 осіб. Відповідно були розроблені освітньо-кваліфікаційні характеристики, освітньо-професійна програма, навчальні плани, програми практик, навчально-методичні комплекси дисциплін та здійснено ряд заходів щодо організації навчального процесу за спеці-

альністю. Неоціненну роль у становленні та розвитку спеціальності вніс декан економічного факультету проф. Черваньов Д.М. На цьому етапі розвитку факультету Дмитро Миколайович Черваньов зумів істотно розширити на факультеті спектр економічних спеціальностей і збільшити набір студентів. Цьому сприяли зусилля декана щодо покращення матеріальної бази факультету. Кафедра обліку і аудиту за період 1995-2000 рр. поповнюється новими викладачами (канд. екон. наук, доц. Моторина Т.М., Галицька Е.В., Панасенко Л.І., Коблянська О.І., Шморган Н.П.).

За цей час кафедра стала випускаючою. Чисельність набору і випуску студентів зростають, обсяги навчально-методичної роботи збільшуються, наукові розробки розширюються. Ліцензується підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Згодом кафедра акредитує спеціальність за четвертим рівнем.

Посилення ролі економічної прикладної освіти в класичних університетах сприяло значному розширенню вивченню обліково-аналітичних дисциплін в університеті. Викладачі кафедри забезпечують навчальний процес на економічному, юридичному, географічному факультетах, на факультеті кібернетики, військовому та міжнародному інститутах університету. Кафедра забезпечує викладання 29 нормативних курсів і спецкурсів. Серед них: теорія бухгалтерського обліку, статистика, економічний аналіз, фінансовий, управлінський, податковий облік, контролінг, аудит, фінансовий контроль, стратегічний аналіз, судово-бухгалтерська експертиза, система національних рахунків, міжнародні стандарти обліку та інші.

На кафедрі обліку та аудиту розширено функціонування аспірантури і докторантури. На початок 2000 р. вже навчається 14 аспірантів та 2 докторанти. Викладачами, за час існування кафедри, було захищено 6 докторських та 8 кандидатських дисертацій. Це дозволило відкрити на економічному факультеті Спеціалізовані вчені ради по захисту докторських та кандидатських дисертацій, де представлені дві наукові спеціальності кафедри: 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит та 08.00.10 – статистика. За період 2000-2010 рр. докторські дисертації захищають викладачі кафедри: Дорош Н.І., Ковтун Н.В., Дрозд І.К., Гура Н.О. Після захисту кандидатських дисертацій викладачами кафедри стають: Мельник Т.Г., Мисака Г.В., Євсєнко О.Ф., Засадний Б.А., Ярошовець Н.В., Приходько К.Р., Нішенко Л.П., Коблянська Г.Ю. Після закінчення аспірантури викладачами кафедри стали: Мелюс О.В., Висоцька Л.М. Також в цей час приходять на штатні посади кафедри: доктори економічних наук, професори Герасименко С.С., Купалова Г.І., кандидати економічних наук, доценти Самофалов П.П., Шарманська В.М., Голубнича Г.П., Феценко Є.А. і звільняються з роботи у зв'язку з досягненням пенсійного віку доценти Кондратюк А.Ф. і Мельник М.М.

Кафедра досягла вагомих результатів і напружувалась щодо удосконалення обліково-аналітичної освіти в класичних університетах і стала креативною лабораторією передового досвіду викладання обліково-аналітичних дисциплін в університетах та підготовки бакалаврів і магістрів економічних наук завдячуючи праці науково-педагогічних працівників кафедри:

Швець Віктор Григорович, д-р екон. наук, проф. Навчальні дисципліни: Теорія бухгалтерського обліку, Методологія наукових досліджень, Вступ до спеціальності. Наукові інтереси: Проблеми адаптації бухгалтерського обліку і фінансової звітності до потреб СНР та удосконалення обліково-аналітичної освіти в Україні.

Герасименко Сергій Сергійович, д-р екон. наук, проф., Навчальні дисципліни: Теорія статистики, Економічна статистика. Наукові інтереси: Використання

кількісних методів дослідження ринкової економіки, методи дистанційного навчання.

Купалова Галина Іванівна, д-р екон. наук, проф. Навчальні дисципліни: Методи вибірових обстежень, Методи статистичного аналізу, Теорія економічного аналізу. Наукові інтереси: Методологія економічних, статистично-аналітичних досліджень екологічної діяльності підприємств.

Ковтун Наталія Василівна, д-р екон. наук, проф. Навчальні дисципліни: Теорія статистики, Економічна статистика. Стратегічний аналіз. Наукові інтереси: Статистико-економічні методи та моделі аналізу ринків капіталів.

Дорош Ніна Іванівна, д-р екон. наук, проф. Навчальні дисципліни: Внутрішній і зовнішній аудит, Теорія аудиту, Організація аудиту. Наукові інтереси: Теорія, організація, методологія та інструментарій аудиту, стандартизація та гармонізація обліку та аудиту, розвиток системи контролю в Україні.

Гура Надія Олександрівна, д-р екон. наук, проф. Навчальні дисципліни: Облік видів економічної діяльності. Облік на підприємствах малого бізнесу, Інформаційні системи і технології в обліку, АРМ бухгалтера і аудитора. Наукові інтереси: Методологія і організація бухгалтерського обліку на підприємствах житлово-комунального господарства та інших видів економічної діяльності.

Дрозд Ірина Кузьмівна, д-р екон. наук, проф. Навчальні дисципліни: Державний фінансовий контроль, Організація аудиту, Методика контрольно-ревізійної роботи. Наукові інтереси: Розробка методології та організації державного фінансового контролю.

Засадний Богдан Андрійович, канд. екон. наук, доц.; Навчальні дисципліни: Фінансовий облік, Облік зовнішньоекономічної діяльності, Аналіз зовнішньоекономічної діяльності. Наукові інтереси: Проблеми удосконалення бухгалтерського обліку в Україні відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності.

Волохова Людмила Федорівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Теорія статистики, Економічна статистика, Статистика підприємств. Наукові інтереси: Дослідження проблем вибіркового спостереження та багатомірних методів аналізу страхового та фондового ринків України.

Галицька Елеонора Вікторівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Методика викладання економічних дисциплін, Теорія статистики, Фінансова статистика. Наукові інтереси: Дослідження становлення та розвитку статистики в Україні, Методологія та організація фінансової статистики.

Головко Віктор Іванович, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Фінансовий аналіз, Теорія економічного аналізу, Аналіз господарської діяльності. Наукові інтереси: Кількісні та якісні методи економіко-математичного моделювання, економічного та фінансового аналізу.

Голубнича Галина Петрівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Системи економічного контролю, Ревізійна робота, Звітність підприємства, Міжнародні стандарти аудиту. Наукові інтереси: Проблеми удосконалення обліково-аналітичних інформаційних систем.

Євсєнко Ольга Федорівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Демографія, Економічна статистика, Статистика. Наукові інтереси: Дослідження проблем демографічного розвитку України та статистичного забезпечення регулювання фондового ринку України.

Коблянська Олена Іванівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Фінансовий облік, Облікова політика підприємства, Організація бухгалтерського обліку. Наукові інтереси: Проблеми вдосконалення бухгалтерського і податкового обліку, облік і аудит експортно-імпортних операцій.

Мельник Тетяна Григорівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Кадрове діловодство, Теорія бухгалтерського обліку, Бухгалтерський облік підприємств. Наукові інтереси: Актуальні проблеми впровадження електронного документообігу на підприємствах, в установах та організаціях.

Мисака Ганна Вікторівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Аудит в банках, Облік в банках, Аналіз банківської діяльності. Наукові інтереси: Методологія та організація бухгалтерського обліку в банківських установах та економічного аналізу банківської діяльності.

Моторина Тетяна Михайлівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Система національних рахунків, Міжнародний аудит, Міжнародна статистика, Бухгалтерський облік та аудит. Наукові інтереси: Проблеми гармонізації та стандартизації обліку та статистики в Україні.

Панасенко Людмила Іванівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Теорія економічного аналізу, Стратегічний аналіз, Контролінг. Аналіз господарської діяльності. Наукові інтереси: Дослідження методологічних аспектів економічного аналізу, стратегічного аналізу та контролінгу.

Самофалов Петро Петрович, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Управлінський облік, Управління витратами, Методи і моделі прийняття рішень в обліку і аудиті. Наукові інтереси: Дослідження методів і моделей прийняття рішень в аналізі, обліку і контролі, Моделі управління витратами.

Фещенко Євгенія Аркадіївна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Облік в бюджетних установах, Бюджетний облік. Наукові інтереси: Актуальні питання гармонізації та стандартизації бухгалтерського обліку у бюджетних установах в Україні.

Шарманська Валентина Миколаївна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Експертиза в бухгалтерському обліку, Судово-бухгалтерська експертиза, Бухгалтерський облік. Наукові інтереси: Проблеми теорії бухгалтерського обліку, методологія та організація судово-бухгалтерської експертизи.

Шморгун Наталія Петрівна, канд. екон. наук, доц. Навчальні дисципліни: Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, Облік у зарубіжних країнах, Фінансовий аналіз. Наукові інтереси: Проблеми удосконалення аналізу фінансового стану підприємства.

Коблянська Галина Юрївна, канд. екон. наук, ас. Навчальні дисципліни: Організація інформаційних систем і технологій обліку і звітності, Методи та моделі прийняття рішень в обліку і аналізі. Наукові інтереси: Дослідження методологічних та організаційних засад бухгалтерського обліку експортно-імпорتنих операцій.

Ніщенко Людмила Петрівна, канд. екон. наук, ас. Навчальні дисципліни: Бюджетний облік, Звітність підприємства. Наукові інтереси: Проблеми гармонізації та стандартизації бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Ярошовець Наталія Володимирівна, канд. екон. наук, ас. Навчальні дисципліни: Історія бухгалтерського обліку, Теорія бухгалтерського обліку. Наукові інтереси: Дослідження історії бухгалтерського обліку і аудиту в Україні.

Приходько Катерина Русланівна, канд. екон. наук, ас. Навчальні дисципліни: Економічна статистика, Система національних рахунків. Наукові інтереси: Проблеми гармонізації та стандартизації обліку та статистики в Україні.

Висоцька Людмила Миколаївна, ас. Навчальні дисципліни: Фінансова статистика, Економічна статистика, Банківська статистика. Наукові інтереси: Удосконалення статистичного аналізу банківської системи в Україні.

Іваненко Олена Іванівна, ас. Навчальні дисципліни: Податковий облік, Основи бухгалтерського обліку.

Наукові інтереси: Методологія і організація податкового обліку, актуальні питання обліку видів економічної діяльності в Україні.

Мельюс Олександр Вікторович, ас. Навчальні дисципліни: Управлінський облік. Методи і моделі прийняття рішень в обліку і аудиті. Наукові інтереси: Розробка методології та організації управлінського обліку.

На початку 2010 р. на кафедрі обліку та аудиту відбулися істотні трансформаційні процеси, пов'язані зі створенням, відповідно до наказу ректора, на її базі двох кафедр: кафедри екологічного менеджменту (зав. кафедри проф. Купалова Г.І.) та кафедри статистики і демографії (зав. кафедри проф. Ковтун Н.В.). Таким чином, станом на 1.01.2011 р. кафедра обліку та аудиту налічувала 18 науково-педагогічних працівників, з них 15 штатних і 3 сумісники. За якісним складом: 4 – доктори економічних наук, професори, 12 – кандидати економічних наук, доценти, 2 асистенти без наукового ступеня. З їх числа: чоловіків – 4, жінок – 14. Середній вік становить 42,7 роки. На кафедрі працює 7 викладачів, які є сертифікованими аудиторів та членами Федерації професійних бухгалтерів і аудиторів України (ФПБАУ). Щодо персонального складу, то він такий: Швець В.Г., Гура Н.О., Дорош Н.І., Дрозд І.К., Засадний Б.А., Головка В.І., Голубнича Г.П., Коблянська О.І., Мисака Г.В., Мельник Т.Г., Шарманська В.М., Фещенко Є.А., Коблянська Г.Ю., Висоцька Л.М., Мельюс О.В., Панасенко Л.І., Стиренко Л.М., Ніщенко Л.П. Це щодо статистичної хронології подій становлення та розвитку кафедри обліку та аудиту.

Змістовна частина діяльності кафедри полягає у наступному:

Кафедра обліку та аудиту є випускаючою і здійснює підготовку фахівців за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями: бакалаврів, спеціалістів і магістрів за спеціальністю "Облік і аудит" на денній та заочній формі навчання. Висока кваліфікація науково-педагогічних працівників, відповідна матеріально-технічна база на основі сучасних комп'ютерних технологій та програмного забезпечення дозволяють здійснювати підготовку висококваліфікованих економістів з обліку і аудиту нового покоління. За період існування кафедра підготувала близько однієї тисячі фахівців з обліку і аудиту, які працюють на посадах головних спеціалістів на підприємствах, в державних установах і організаціях, викладачів вищих навчальних закладів Києва та України, наукових співробітників у науково-дослідних інститутах, у бізнесових структурах.

Для ефективного забезпечення навчального процесу та самостійної роботи студентів викладачами кафедри видані одноосібні підручники та навчальні посібники з грифом МОН України: Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку (2008), Коблянська О.І. Фінансовий облік (2007), Дорош Н.І. Аудит: теорія і практика (2006), Головка В.І. Економічний аналіз (2008), Гура Н.О. Облік видів економічної діяльності (2010), Ковтун Н.В. Теорія статистики (2008) Герасименко С.С. Економічна статистика (2001), Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу (2008), Дрозд І.К. Бухгалтерський облік та внутрішній державний аудит за міжнародними стандартами (2009), Мельник Т.Г. Облік та аудит діяльності бюджетних установ (2008), Голубнича Г.П. Економічний аналіз (2008), Шарманська В.М. Первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку (2003), Шарманська В.М. Судова бухгалтерія (2008), Мисака Г.В., Шарманська В.М. Бухгалтерський облік (2007) Панасенко Л.І. Теорія економічного аналізу (2007), Галицька Е.В. Банківська статистика (2002), Моторина Т.М. Система національних рахунків (2001). Підручник Швеця В.Г. "Теорія бухгалтерського обліку" витримав п'ять перевидань, що засві-

дчує високий рівень книги і визнання викладачами і студентами ВНЗ України.

Кафедра проводить значну науково-дослідну роботу за комплексною науковою держбюджетною темою "Розробка методологічних засад стандартизації та гармонізації національного рахівництва в умовах реформування економіки України". Науковий керівник теми, завідувач кафедри, д.е.н., проф. Швець В.Г. Наукові дослідження здійснюються за такими основними напрямками: удосконалення методології та організації бухгалтерського обліку і фінансової звітності на основі їх стандартизації та гармонізації; сучасні методи економіко-статистичного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств; стандартизація аудиту та державного фінансового контролю. За даними напрямками працюють проблемні групи студентів, діють наукові семінари викладачів та аспірантів, проводяться науково-практичні конференції, публікуються монографії.

Науковцями кафедри підготовлені такі одноосібні монографії: Приходько М.О. Методологія та організація контролю (1992), Швець В.Г. Відтворення трудового потенціалу села України: статистико-економічний аналіз (1993), Дорош Н.І. Аудит: методологія та організація (2001), Ковтун Н.В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика (2005), Дрозд І.К. Контроль економічних систем (2004), Гура Н.О. Облік у житлово-комунальному господарстві: теорія і практика (2006).

Зусиллями кафедри та на її базі були проведені найбільш вагомі такі науково-практичні конференції: Всеукраїнська науково-методична конференція "Удосконалення обліково-аналітичної освіти в контексті Болонського процесу", грудень 2005 р.; Міжнародна науково-практична конференція "Теорія і методологія економіко-статистичного аналізу і прогнозування", грудень 2007 р.; Всеукраїнська науково-методична конференція "Сучасний стан та перспективи розвитку державного контролю і аудиту в Україні", листопад 2009 р.; У конференціях брали участь провідні вчені і фахівці-економісти з обліку, аудиту, економічного аналізу, завідувачі кафедрами обліку та аудиту провідних університетів, вчені з науково-дослідних установ, галузевих міністерств і відомств. Учасники конференції ініціювали розробку важливих нормотворчих документів, а резолюції направлялися до економічних спеціалізованих міністерств і відомств. За результатами конференції друкувалися збірники тез доповідей і видавалися спеціальні випуски наукових статей Вісника Київського університету серія "Економіка".

Кафедра обліку та аудиту проводить підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру. Щорічно на кафедрі навчається 14-15 аспірантів та докторантів.

На кафедрі обліку та аудиту під керівництвом д.е.н., проф. Швеця В.Г. сформована і розвивається потужна наукова школа обліковців-аналітиків, діяльність якої зосереджена на розробці та реалізації стратегічних напрямків реформування системи обліку і фінансової звітності, удосконалення економічного аналізу, контролю і аудиту в умовах їх гармонізації та стандартизації до вимог Європейського союзу та міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Наукові розробки та проекти школи знайшли відображення в опублікованих монографіях, які отримали високу оцінку фахівців, схвальні відгуки керівників найвищої ланки державного управління та практиків. Про це засвідчують видані підручники, навчальні посібники, які відповідають сучасним ви-

могам наукового та професійного забезпечення навчального процесу при підготовці бакалаврів та магістрів з обліку і аудиту. Професор Швець В.Г. особисто докладає чимало зусиль до формування сучасного освітнього середовища багаторівневої підготовки фахівців з обліку та аудиту та створення методологічних і організаційних засад впровадження принципів європейських освітніх стандартів у навчальний процес.

Протягом тривалого часу кафедра обліку та аудиту підтримує тісні творчі зв'язки з профільними кафедрами всіх класичних університетів, Київського національного економічного університету, Київського національного торговельно-економічного університету, Національної академії статистики, обліку і аудиту, економічних університетів Харкова, Донецька, Одеси, Тернополя, Львова, провідними науково-дослідними інститутами, зокрема Науково-дослідним фінансовим інститутом (НДФІ), Науково-дослідним інститутом статистики. Ефективність взаємозв'язків істотно впливає на якість наукової, навчально-методичної роботи, організацію навчальної та науково-дослідної практики магістрів.

Одним з пріоритетних напрямків діяльності кафедри обліку та аудиту є розвиток міжнародного наукового співробітництва. Кафедра бере активну участь у двохсторонніх програмах (у частині підвищення кваліфікації викладачами кафедри у форматі "освіта освітан"), успішно взаємодіє з освітніми та науковими структурами таких авторитетних міжнародних організацій, як Всесвітній банк, Міністерство фінансів США, Європейська Спільнота (Програми Проектів ТАСІС), Європейська асоціація бухгалтерів. Ефективно розвивається співпраця з провідними вищими навчальними закладами Росії, Казахстану, США, Канади, Великої Британії, ФРН, Чехії, Угорщини, Польщі. Основний зміст міжнародного наукового співробітництва складають: участь у міжнародних наукових конференціях, семінарах, симпозиумах; спільні наукові дослідження і публікація їх результатів; обмін науковими та навчально-методичними публікаціями; стажування викладачів та студентів.

Плідна співпраця кафедри з профільними Комітетами Верховної Ради, Адміністрацією Президента, Міністерством фінансів, освіти та науки, Держкомстатом України, Аудиторською і Рахунковою палатами України та Федерацією професійних бухгалтерів та аудиторів України (ФПБАУ) сприяє реалізації наукових здобутків і удосконаленню навчального процесу з підготовки фахівців.

Професори та доценти кафедри проводять значну науково-громадську роботу. Так, професори кафедри Швець В.Г., Дорош Н.І., Дрозд І.К., Гура Н.О. є членами редколегій фахових наукових журналів "Статистика України", "Бухгалтерський облік і аудит", "Баланс", спеціалізованих вчених рад по захисту докторських дисертацій, методологічних рад при Міністерстві фінансів та Держкомстату України, експертних рад ВАК України, експертами ДАК Міносвіти і науки України. Всі вони беруть активну участь у роботі тимчасово створених комісій з розробки та удосконалення податкового, пенсійного та трудового законодавства.

В даний час науково-педагогічний потенціал кафедри зосереджено на активізації науково-дослідної діяльності студентів та аспірантів з метою пошуку обдарованої молоді для подальшого навчання на магістерській програмі та в аспірантурі, формування для потреб кафедри висококваліфікованих фахівців із сучасним мисленням, вільним володінням іноземними мовами та комп'ютерними технологіями.

Надійшла до редколегії 05.12.10

УДК 657.6

Р. Булыга, д-р экон. наук, проф.

АУДИТ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ РОССИИ

Аналізується вплив провалів організації системи контролю та нагляду на фінансових ринках як однієї із причин світової економічної кризи, наводиться класифікація видів фінансового контролю в Російській Федерації, надаються рекомендації щодо зміни ролі та взаємозв'язку аудиту з іншими видами фінансового контролю.

Ключові слова: економічна криза, система контролю і нагляду, види фінансового контролю, аудит, внутрішній контроль.

Анализируется влияние провалов организации системы контроля и надзора на финансовых рынках как одной из причин мирового экономического кризиса, приводится классификация видов финансового контроля в Российской Федерации, даются рекомендации по изменению роли и взаимосвязи аудита с другими видами финансового контроля.

Ключевые слова: экономический кризис, система контроля и надзора, виды финансового контроля, аудит, внутренний контроль.

The article comprises the following issues: effect analysis of the failure of the financial market's control and supervision on the global financial crisis, classification of different types of financial control in Russian Federation, recommendations on the shift of audit's role and interconnection with other types of financial control.

Key Words: global financial crisis, system of control and supervision, types of financial control, audit, internal control.

Мировой экономический кризис показал неэффективность сложившейся системы отношений участников на финансовых рынках и выявил необходимость реформирования мировой финансовой системы. На встречах руководителей стран "группы двадцать" в числе основных причин кризиса были названы провалы в финансовом регулировании и организации всех видов финансового контроля и надзора (прежде всего аудита).

Кризис выявил проблемы не только в системе финансового контроля, но и в организации бухгалтерского учета, формировании финансовой отчетности, что требует внесения изменений в стандарты подготовки отчетности. В этой связи Международный наблюдательный совет опубликовал документ, в котором сформулированы четыре ключевых принципа, на которых должна базироваться глобальная система финансовой отчетности: "надежность", "адекватность", "доступность" (для понимания) и "сопоставимость" (т.е. возможность сравнения) [1].

Европейский союз также рассматривает роль ненадлежащего уровня обеспечения финансового контроля среди причин кризиса. Для обеспечения финансовой стабильности создаются две новые структуры. Первая – Европейский совет по системным рискам (European Systemic Risk Board (ESRB) который должен выявлять потенциальные риски и предлагать предупредительные меры. Вторая структура – Европейская система финансовых надзирателей (European System of Financial Supervisors (ESFS), состоящая из представителей стран-членов и трех новых европейских наблюдательных органов, которые будут контролировать соответственно банковскую сферу, систему накоплений и страхования, а также пенсионный сектор [2].

Глобальному финансовому кризису предшествовали прошедшие по всем континентам в первые годы XXI в. крупные корпоративные скандалы, связанные с преднамеренным искажением менеджментом ряда публичных (акционерных) компаний финансовой отчетности (укажем только на дела Enron в 2001 г. и WorldCom в 2002 г. с участием аудиторской организации Arthur Andersen в США, Parmalat в 2004 г. в Италии, Ahold в 2003 г. в Нидерландах, HIH в 2001 г. в Австралии) [3]. Они подорвали доверие инвесторов к мировым рынкам ценных бумаг и подтверждаемой внешним аудитом достоверности информации о финансовом состоянии котирующихся на них публичных компаний.

В ответ на громкие корпоративные скандалы в 2002 г. в США был принят так называемый закон Сарбейнса – Оксли (Act Sarbanes – Oxley of 2002, SOX) [4], известный также как Закон о реформе отчетности публичных компаний и защите инвесторов (Public Company

Accounting Reform and Investor Protection Act of 2002). Законом установлены жесткие стандарты, которые обязаны соблюдать осуществляющие свою деятельность на территории США публичные компании при организации работы советов директоров, корпоративного менеджмента, а также осуществляющие аудиторскую проверку их финансовой отчетности аудиторские фирмы. Законом Сарбейнса – Оксли установлена прямая ответственность (в том числе уголовная) руководства компании-эмитента за достоверность финансовой отчетности и дополнительные требования – обязанность руководства компании подтверждать правильность финансовой отчетности лично, а также подтверждать свою ответственность за эффективность системы внутреннего контроля и в первую очередь при подготовке финансовой отчетности. Для обеспечения выполнения требований Закона компании необходимо получить заключение внешнего аудитора об эффективности системы внутреннего контроля компании.

Закон Сарбейнса – Оксли послужил как типовой при разработке аналогичных правовых актов по организации аудиторской деятельности и контролю за ее качеством в других странах. Так, в подготовленном фирмой Ernst&Young обзоре "Выравнивание стоимости от внутреннего контроля" [5], приведен следующий перечень действующих и разрабатываемых правовых актов, регулирующих в странах требования к прозрачности и надежности финансовой отчетности и ответственности и подотчетности менеджмента публичных компаний и аудиторских организаций: USA: SOX, Japan: J-SOX, UK: Combined Code, France: LSF, Italy: 231 & 262, Sweden: Corporate Code, Switzerland: Swiss Code, EU: 4th, 7th & 8th Directives, Brazil: Governanca Corporativa, Russia: Order N 04-1245/пз-н [6], India: Clause 49, China: SASAC Directive, Australia: CLERP 9, Global: BASEL II.

Однако, как показала практика, даже жесткие требования Закона не уберегают руководителей от соблазнов искажения отчетности компании. Не уберегают жесткие требования и аудиторов, которые зачастую в своих заключениях признают достоверной явно фальсифицированную отчетность либо сами принимают участие в этих процессах. Корпоративные скандалы высветили важную проблему, во многом обусловившую возможность развития кризиса, в то же время показавшую несостоятельность системы финансового контроля. Эта проблема носит как экономический, так и нравственный характер – проблема мошенничества, в частности мошенничества при составлении финансовой и налоговой отчетности, в том числе и приукрашивание действительности для повышения инвестиционной привлекательности. В этой связи представляет интерес

исследование, проведенное компанией "Эрнст энд Янг" путем опроса более 2200 специалистов крупных компаний в 22 государствах Европы.

Результаты исследования:

1) 25% опрошенных считают допустимой дачу взятки для получения контрактов (в некоторых странах этот показатель даже выше: например 38% в Испании, 43% в Чешской Республике и 53% в Турции);

2) по мнению 13% опрошенных старших менеджеров, искажение финансовой отчетности компании является оправданным для выживания в период текущего экономического кризиса;

3) мошенничество ради спасения бизнеса оправдывают 42% – из Западной Европы, 49% респондентов из Центральной и Восточной Европы и 60% – из России.

Таким образом, к воздействиям кризиса добавляются еще и воздействия нечистых на руку специалистов, которые искажают финансовую и налоговую отчетность, мотивируя эти деяния благими целями – удержанием бизнеса на плаву. Как ни прискорбно это признавать, но следует констатировать, что современный экономический кризис указал на ослабление принципов независимости и объективности аудита по сравнению с другими формами финансового контроля. В условиях рыночной борьбы за выживание бизнеса, "лояльность" аудиторского заключения существенно зависит от суммы гонорара клиента. И касается это не только мелких и средних аудиторских фирм (история с Артур Андерсен, наглядное тому подтверждение).

Рассмотренные требования закона Сарбейнса – Оксли красноречиво свидетельствуют о попытках компенсировать провалы института аудита инструментарием других видов финансового контроля, прежде всего государственного. Если посмотреть на данную проблему под другим углом зрения, то можно сказать, что мировой экономический кризис вновь остро поставил вопрос, теории и, казалось бы, уже был решен в российской теории и практике. Вопрос о методологической и организационной самостоятельности аудита как процесса, его взаимосвязи с другими видами финансового контроля, прежде всего государственным финансовым контролем и внутренним финансовым контролем. Специфика аудита как процесса заключается в том, что он одновременно представляет собой подсистемы двух более общих систем:

- 1) системы управления организацией;
- 2) системы финансового контроля.

С одной стороны, аудит является составной частью системы управления предприятием, выполняя функцию обеспечения достоверности публикуемой информации. Именно поэтому специалисты, давая определение современному аудиту, говорят, что это, прежде всего, деятельность, направленная на уменьшение информационных рисков взаимодействующих хозяйствующих субъектов.

С другой стороны, аудит как процесс всегда являлся и является составной частью системы финансового контроля. Исторический опыт СССР и России является наглядным тому свидетельством. Так, в Советском Союзе функция по оценке достоверности информации, формируемой предприятиями, вместо аудита обеспечивалась другими формами финансового контроля (в частности государственным финансовым контролем, учитывая тот факт, что все хозяйствующие субъекты страны находились в государственной собственности).

В новой России, первые аудиторские фирмы (в частности, акционерное общество "Инаудит") изначально формировались как хозрасчетные структуры на базе органов государственного финансового контроля. В

методологическом обеспечении и понятийном аппарате российский аудит долгое время сохранял в себе родимые пятна государственного финансового контроля советского периода.

В начале XXI века был взят курс на безоговорочное следование международным (читай англо – американским) стандартам в области бухгалтерского учета и аудита. В этой связи, российский аудит взял курс на полную уникальность и самостоятельность по отношению к другим видам финансового контроля страны. В моду вошли понятия полного саморегулирования отдельных видов профессиональной деятельности (в том числе аудита).

Отрезвление наступило после громких корпоративных скандалов, в которых напрямую были замешаны ведущие транснациональные аудиторские фирмы, и последовавшего вслед за ними мирового экономического кризиса. Была признана несостоятельность классической модели чистого саморегулирования аудиторской деятельности. Приняты меры (в частности издан закон Сарбейнса – Оксли в США и аналогичные ему нормативные акты в других странах мира) направленные на усиление государственного контроля и надзора на финансовых рынках, а также на более тесное, но формализовано разграниченное, взаимодействие внешних и внутренних аудиторов. Т.е. взят курс на более тесную интеграцию аудита с другими видами финансового контроля страны.

В этой связи представляет интерес рассмотрение того состояния, в котором сейчас находится система финансового контроля России, места и роли в ней аудита и аудиторской деятельности.

В настоящее время система финансового контроля в Российской Федерации включает два блока (или сектора):

1. финансовый контроль в государственно – общественном секторе;

2. финансовый контроль в коммерческом секторе.

Финансовый контроль в государственно – общественном секторе включает государственный финансовый контроль, муниципальный финансовый контроль и общественный финансовый контроль. Наиболее сложным и представительным в рассматриваемом секторе является государственный финансовый контроль. К видам государственного финансового контроля относятся:

➤ государственный аудит – вид финансового контроля, осуществляемый специализированными контролирующими органами, не зависящими от органов исполнительной власти и подотчетными органам законодательной власти;

➤ бюджетный контроль – контроль со стороны контролирующих органов за расходованием средств федерального, региональных и местных бюджетов;

➤ ведомственный финансовый контроль – контроль, осуществляемый министерствами, ведомствами, распорядителями бюджетных средств в отношении подведомственных организаций, предприятий, учреждений;

➤ банковский надзор осуществляемый Центральным банком Российской Федерации;

➤ валютный контроль осуществляемый Центральным банком Российской Федерации, Федеральной службой финансово-бюджетного надзора, а также уполномоченными банками, подотчетными Центральному банку Российской Федерации;

➤ налоговый контроль – контроль со стороны Министерства по налогам и сборам РФ за правильностью начисления и уплаты в бюджеты налогов и сборов;

➤ таможенный контроль – контроль, выполняемый Федеральной таможенной службой России;

➤ страховой надзор – контроль, выполняемый Федеральной службой страхового надзора;

➤ правовой финансовый контроль – финансовый контроль проводимый правоохранительными органами: Прокуратурой РФ, Федеральной службой безопасности России, органами внутренних дел.

Финансовый контроль в коммерческом секторе представлен внешним негосударственным финансовым контролем и внутренним финансовым контролем. Внешний негосударственный финансовый контроль включает внешний аудит и корпоративный финансовый контроль. Традиционный (внешний) аудит в системе финансового контроля России выполняет функцию внешнего финансового контроля, осуществляемого в коммерческом секторе сторонними специализированными субъектами (коммерческими организациями или индивидуальными предпринимателями). Корпоративный финансовый контроль – это контроль, выполняемый в рамках крупных негосударственных объединений (корпораций, холдингов и т.п.) в отношении дочерних и зависимых организаций, входящих в структуру данных объединений. Специфика данного вида контроля в РФ связана с тем, что его возникновение исторически было связано с приватизацией большинства секторов экономики. Ранее существовавшая в отдельных отраслях система органов ведомственного контроля стала реорганизовываться в систему корпоративного контроля.

Внутренний финансовый контроль включает внутренний аудит и управленческий финансовый контроль (внутренний контроль). Внутренний аудит – это контроль со стороны собственников организации и в интересах собственников организации за ФХД организации (т.е. за деятельностью исполнительного органа). Управленческий финансовый контроль – внутренний контроль, организуемый исполнительным органом и в интересах исполнительного органа фирмы.

Если говорить о современном состоянии финансового контроля России и тех проблемах которые существуют в деятельности ее органов, то здесь ситуация следующая. В последние десятилетия происходит сближение государственного и негосударственного финансового контроля (аудита) в части применяемых подходов и методов. Иллюстрацией этому может служить Приказ Минфина России от 25.12.2008 N 146н "Об обеспечении деятельности по осуществлению государственного финансового контроля", которым утверждено Положение, устанавливающее требования к деятельности по осуществлению государственного финансового контроля (контрольной деятельности). Внимательное прочтение данного документа показывает, что с точки зрения применяемых методов и процедур, порядка планирования организации и даже оформления результатов проверки государственный финансовый контроль в РФ полностью приближен к мировым и отечественным стандартам в области коммерческого контроля (прежде всего аудита). В то же время говорить о наличии единой системы финансового контроля в России еще очень рано. Рассмотренная выше система финансового контроля существует только как теоретико – методологическая конструкция. В юридическом смысле такое понятие как система финансового контроля России отсутствует. Есть законы и другие нормативные правовые акты, регламентирующие деятель-

ность отдельных субъектов финансового контроля (Закон РФ "О Счетной палате", Закон РФ "О валютном регулировании и валютном контроле", Закон РФ "Об аудиторской деятельности" и т.д.). Зачастую в данных документах полномочия и функции различных субъектов финансового контроля дублируются и пересекаются, что не самым лучшим образом сказывается на действенности и результативности финансового контроля с точки зрения проверяемых субъектов. Остро назрела потребность (которую кризис и корпоративные скандалы только обострили) в принятии закона РФ "О финансовом контроле", которые бы дал четкую классификацию и разграничил сферы всех видов финансового контроля страны.

Неоправданным является противопоставление (или обособление, что по сути, одно и то же) государственного финансового контроля (контроля в бюджетной сфере) и корпоративного контроля (аудита). Имеет смысл принятия нормативно – правовых актов позволяющих привлекать аудиторов для выполнения определенных функций финансового контроля в бюджетной сфере, особенно для проведения аудита эффективности.

Следует отметить, что в России пока отсутствует механизм аттестации специалистов в области внутреннего аудита. Более того, до сих пор нет аттестационных программ на русском языке. Согласно отечественному законодательству (Федеральные законы "Об акционерных обществах", "Об обществах с ограниченной ответственностью" и пр.) хозяйствующий субъект обязан создать ревизионную комиссию, которая должна проводить в рамках внутрифирменного контроля ревизии и проверки. К сожалению, в деятельности организаций малого и среднего бизнеса часто встречаются ситуации, когда никакие ревизии не проводятся. Следует обратить внимание руководителей и собственников организаций на необходимость организации системы внутреннего контроля, так как именно действенная система внутреннего контроля, функционирующая в рамках текущего и предварительного финансового контроля, призвана не допускать нарушений законодательства и неэффективных действий. Однако следует отметить, что даже при разработке новых редакций Международных стандартов аудита отмечено, что система внутреннего контроля практически бессильна против сговора должностных лиц и собственников.

1. Международный наблюдательный совет сформулировал свое видение будущего стандартов отчетности [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.gaap.ru/news/gaap_ifrs/3459/ 2. Меры обеспечения финансовой стабильности ЕС [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.apsny.ge/2009/eco/1253765122.php> 3. Перечень трех десятков крупных корпоративных скандалов, произошедших в мире в конце XX в. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.hrworld.com/features/33-biggest-corporate-implosions-042808> 4. Закон Сарбейнса-Оксли от 2002 г. Обзор положений [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ey.com> 5. Leveraging Value from Internal Controls, Ernst&Young EYGM, P.3 [Цит. по: OECD Conference on Intellectual Asset-Based Management "Toward Innovation and Sustainable Growth" "Does Corporate Governance Matter for Publicly Listed Company Shareholders?". – Tokyo, Japan, December 8, 2006. – Roland Burgman, AssetEconomics, Inc., USA] 6. Положение о деятельности по организации торговли на рынке ценных бумаг: [Приказ ФСФР от 9.10.2007, № 07-102/пз-н] [Электронный ресурс] // Федеральная служба по финансовым рынкам России: [сайт]. – Режим доступа: http://www.ffms.ru/ru/contributors/financialmarket/market_professional_operators/tradeorganizer/legal/printable.php?print=1.

Надійшла до редколегії 21.04.11

УДК 657.1

Н. Гура, д-р екон. наук, проф.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК СКЛАДНА ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА

Розкрито сутність бухгалтерського обліку як системи та рівні систем бухгалтерського обліку. Побудовано структурну модель обліку на підприємстві.

Ключові слова: загальна теорія систем, інформаційна система, система бухгалтерського обліку, модель системи бухгалтерського обліку.

Раскрыта сущность бухгалтерского учета как системы и уровни систем бухгалтерского учета. Построена структурная модель учета на предприятии.

Ключевые слова: общая теория систем, информационная система, система бухгалтерского учета, модель системы бухгалтерского учета.

The essence of accounting as a system and the level of accounting systems was revealed. A structural model of accounting in the enterprise was built.

Key Words: general systems theory, information system, accounting system, the model of accounting system.

Все більше наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку присвячено окремим аспектам вивчення обліку як системи. Наводяться обґрунтування, визначаються складові системи бухгалтерського обліку, зв'язки з іншими підсистемами системи управління, застосовується системний підхід як напрям методології наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем. Системний підхід в бухгалтерській науці дозволяє визначити місце окремих компонентів системи, вирішити питання щодо відсутності протиріччя між визначенням бухгалтерського обліку як системи та як процесу, передбачає створення моделей системи обліку, яке певною мірою здійснюється при розробці програмних продуктів для комп'ютеризації обліку.

Окремим аспектам дослідження системи бухгалтерського обліку приділено увагу в працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Валуєв Б.І., Грей С., Кондраков Н.П., Кузьмінський Ю.А., Ловінська Л.Г., Нідлз Б., Пушкар М.С., Ткаченко Н.М. та інші. В той же час комплексного обґрунтування та дослідження системи бухгалтерського обліку методами аналогій та моделювання здійснювалося недостатньо.

Метою статті є розкриття сутності бухгалтерського обліку як системи та визначення її складових з побудовою відповідних моделей. Є різні визначення поняття система; зокрема, система визначена як "цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, який має певну структуру, взаємодіє з середовищем" [1, с.37]. Бір Ст. зазначає, що "кібернетична система являє собою не розрізнене скупчення окремих елементів, а є міцно зв'язаною інформаційною мережею" [2, с.41]. У кінці 40-х років 20-го століття австрійський біолог Берталанфі Л. започаткував загальну теорію систем. Треба зазначити, що спочатку цю теорію було розповсюджено тільки на матеріальні системи – так, на другому міжнародному конгресі, присвяченому загальній теорії систем, в 1964 р. систему визначали як сукупність матеріальних об'єктів. [3, с.13; 18]. У 20-му столітті почало розвиватись поняття інформаційних систем та технологій, і стало можливо розглядати інформаційні системи з позиції загальної теорії систем.

Основними рисами систем є емерджентність і го-меостазіс, для досить складних систем обов'язковою рисою є імовірнісність. Ці риси повною мірою притаманні інформаційним системам. Суттєвою особливістю інформаційних систем можна визначити неможливість розглядати їх з точки зору біології, яка розділяє системи на живі та неживі, тому що інформаційні системи разом з сукупністю неживих елементів (паперових та комп'ютерних носіїв інформації, технічних засобів та методичних прийомів обробки інформації) обов'язково включають живий елемент – людину. Саме мозок людини ке-

рує рухом інформації в інформаційних системах та її використанням, тому такі системи можна віднести до типу змішаних систем. За рівнем складності інформаційні системи, як правило, досить складні. Так, Бір Ст. розділяв системи управління на прості та складні, детерміновані та імовірнісні, причому до дуже складних імовірнісних систем відносив мозок людини, економіку держави та підприємство, фірму [2, с.24-25,33].

Бухгалтерський облік є складною інформаційною системою, яка відображає діяльність підприємства та його фінансовий стан. Йому притаманні як зазначені вище риси систем, так і відповідні характеристики складності: багатомірність (багато елементів системи, потоки інформації), різноманітність природи елементів (облікові працівники, рахунки бухгалтерського обліку, об'єкти обліку тощо) і форм зв'язку між ними, багатокритеріальність, динамічність системи, різноманітність інформації, що циркулює в системі.

Система бухгалтерського обліку одночасно складна і гармонічна – вхідними даними системи обліку є факти господарської діяльності та інформація про них, відображена в первинних документах, в той же час господарські процеси – це один із об'єктів бухгалтерського обліку, а документування – один із елементів методу бухгалтерського обліку. Про складність системи бухгалтерського обліку свідчить кількість зв'язків між елементами системи, яка для системи з n елементів із двосторонніми зв'язками між ними визначається за формулою $n(n-1)$ [2, с.24], а при m зв'язків – за формулою $N=m^{n(n-1)}$ [2, с.25-26].

Здійснена оцінка кількості зв'язків у такому елементі системи, як план рахунків, дозволила зробити наступні висновки: кількість рахунків і субрахунків в плані рахунків становить більше 250, кількість зв'язків між ними по дебету і кредиту становить в середньому 20, тобто приблизна загальна кількість зв'язків (можливих бухгалтерських проведення) становить близько 5000. Оцінка приблизна, бо зв'язки різних субрахунків одного рахунку можуть повторюватись, і на конкретному підприємстві використовують не усі субрахунки, що зменшує кількість зв'язків. З другого боку, кількість зв'язків збільшують такі фактори: наявність субрахунків другого, третього і більше порядку; відображення одним проведенням різних операцій, щодо яких може існувати складність визначення (різних видів нарахувань заробітної плати, різних видів витрат); специфіка різних видів діяльності може призводити до застосування окремих проведення у різних випадках – так, субрахунки 643 і 644 використовують, коли першою подією є оплата, а за наявності пільги з обліку ПДВ за касовим методом (зокрема, на підприємствах, які надають житлово-комунальні послуги) навпаки – коли першою подією є нарахування.

Багато науковців визначають бухгалтерський облік як систему; таке ж визначення прийнято в російському законодавстві. Так, в книзі Грея С. і Нідлза Б. визначено, що "бухгалтерський облік – це інформаційна система, яка вимірює, обробляє та передає інформацію про підприємство" [4, с.3]. Ловінська Л.Г. узагальнює висновки зарубіжних науковців у наступному визначенні: "бухгалтерський облік – це штучно створена система, знакова система, яка функціонує відповідно до встановлених правил (стандартів) на потребу певному колу користувачів" [5, с.19]. Валуєв Б.І. зазначає, що бухгалтерський облік як інформаційна система це "штучно створена інформаційна система, економічна модель підприємства, яка побудована відповідно до процесу кругообігу капіталу", і яка складається з підсистем, а саме облікових моделей грошових коштів, капітальних інвестицій, засобів праці і так далі [6, с.27].

В українському законодавстві бухгалтерський облік визначено як процес, і вітчизняні науковці розглядають його і як процес, і як систему; до цього часу існує певне протиріччя між визначенням бухгалтерського обліку як системи і як процесу. Застосування системного підходу та загальної теорії систем дозволяє просто і однозначно вирішити цю проблему. В технічних, біологічних та інших системах різні процеси забезпечуються відповідними системами – технологічний процес на виробництві забезпечує певна технологічна лінія, яка є системою, а процес кровообігу в організмі забезпечує система кровообігу. Така ж відповідність має місце в системі обліку: бухгалтерський облік є процесом від збирання первинної інформації до формування звітності, але забезпечує здійснення цього процесу система бухгалтерського обліку, яка має необхідні складові для цього. Вивчення бухгалтерського обліку як системи передбачає використання таких методів дослідження, як системний підхід, методи аналогій та моделювання.

Застосування методу аналогій при вивченні систем полягає у виборі двох еквівалентних систем і вивченні простішої з них. Ту систему, що використовують для вивчення, називають моделлю [3, с.16]. Бухгалтерський облік є системою, яка відображає господарську діяльність підприємства і дозволяє вивчати цю діяльність, тобто система бухгалтерського обліку значною мірою еквівалентна системі господарської діяльності підприємства, дозволяє створити кількісну модель останньої. Таким чином, бухгалтерський облік є моделлю господарської діяльності підприємства, яка відображає у кількісному виразі усі факти господарської діяльності у їх динаміці та стан господарських засобів підприємства; у свою чергу, як складна система, бухгалтерський облік також вивчається за допомогою методу моделювання.

Модель в широкому розумінні є образом або прообразом об'єкта. У першому випадку модель є системою вищого рівня абстракції, ніж оригінал, а у другому випадку – нижчого. В науковому дослідженні використовуються моделі першого виду, які створюють шляхом моделювання. Важливою вимогою до моделей є їх еквівалентність вивчаємих об'єктам. Повна відповідність можлива тільки в ізоморфних моделях (діюча модель літака, автомобіля тощо), побудова яких для складних економічних систем неможлива. Для таких систем створюють гомоморфні моделі, які зберігають усі основні властивості та відношення системи, але у спрощеному вигляді, без повної тотожності. Також поняттям "модель" визначають різновиди систем, зокрема, є різні моделі національних систем бухгалтерського обліку.

Системний аналіз економічного об'єкта включає три етапи – постановка задачі, виокремлення системи, яка вивчається, та її структуризація, складання моделі системи і вивчення її. Бухгалтерський облік як складна система може бути представлений окремою моделлю. Із основних видів моделей – образотворча (матеріальна), аналогова та символічна, – для моделювання системи бухгалтерського обліку найбільш доцільно будувати аналогову модель (структурну або функціональну), яка призначена для відображення динамічних процесів.

Є багато різних підходів до визначення складу системи бухгалтерського обліку. Палій В.Ф. і Соколов Я.В. виділяють три рівня елементів системи бухгалтерського обліку – елементами першого рівня є рахунки і подвійний запис як форма зв'язку між ними, до другого рівня належать регістри і форма рахівництва, а до третього – сама організація бухгалтерського обліку [7, с.6]. Бухгалтерський словник визначає систему бухгалтерського обліку як сукупність регістрів, записів, включаючи принципи і методи відображення господарських операцій і подій на рахунках бухгалтерського обліку [8, с.412]. Кірейцев Г.Г. до елементів системи включає принципи, мету, завдання, предмет, об'єкт, метод, функції обліку, стандарти, План рахунків, а також графіки документообороту, облікову діяльність тощо [9, с.18]. Ткаченко Н.М. включає до складу системи обліку господарські операції, обробку даних, документування, оцінку, фінансову звітність, а на виході системи – користувачів [10, с.26]. Кузьмінський Ю.А. зазначає, що до системи бухгалтерського обліку обов'язково треба включати методи, методику та форму обліку [11, с.11]. Голов С.Ф., пропонуючи схему взаємозв'язку бухгалтерського обліку з його об'єктом і користувачами, у складі системи бухгалтерського обліку визначає первинні документи, облікові регістри та бухгалтерську звітність [12, с.14].

У той же час цілісність системи бухгалтерського обліку як будь-якої складної системи визначається неможливістю звести її до суми її елементів, тому що в сукупності елементів і взаємозв'язків між ними виявляється синергетичний ефект або властивість емерджентності системи, тобто здатності набуття системою нових якостей, не характерних для всіх елементів системи окремо.

Основними складовими системи бухгалтерського обліку є об'єкти бухгалтерського обліку, елементи методу, а також інформація, яку у якості вхідних даних збирають на первинних документах, узагальнюють в облікових регістрах і, як результат обліку, подають у звітності. Крім того, як складові системи можуть розглядатися теоретичні та організаційні поняття, такі як мета і завдання обліку, його принципи, концепція, методологія, форма бухгалтерського обліку. За сучасних умов комп'ютеризації обробки інформації і поширення комп'ютерних інформаційних систем за кордоном комп'ютерну інформаційну систему підприємства (КІСП) визначають як сукупність інформації, методів, технічних, програмних, технологічних засобів та рішень, а також спеціалістів, які виконують обробку інформації і приймають управлінські рішення. Тому важливою складовою системи бухгалтерського обліку, як і всієї інформаційної системи підприємства, треба розглядати відповідних спеціалістів, людей, які є одночасно носіями інформації і тією силою, що приводить систему в дію, які одночасно є всередині системи і ззовні. На рис. запропоновано структурну модель системи бухгалтерського обліку на підприємстві як сукупність її елементів.

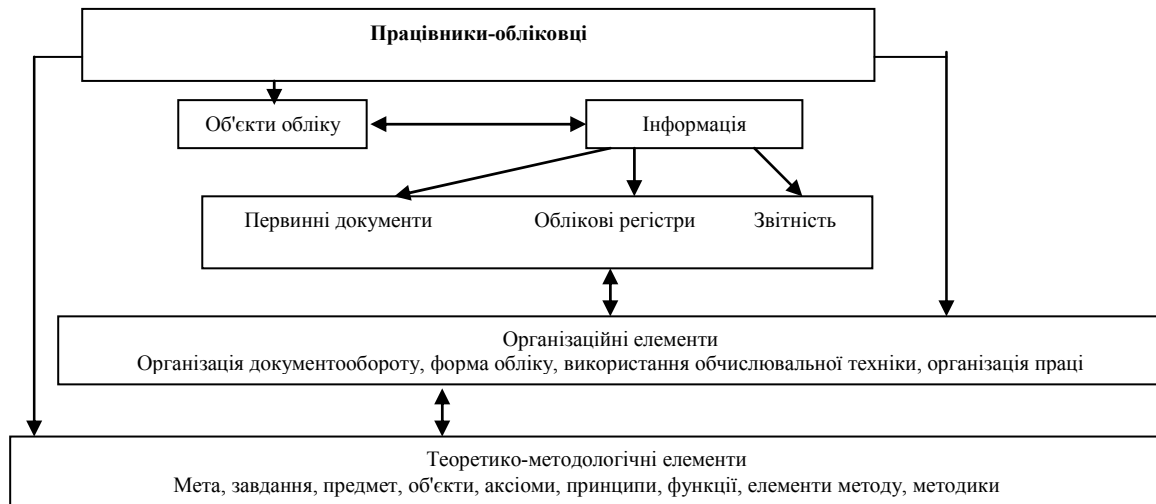


Рис. Структурна модель системи бухгалтерського обліку як сукупність елементів системи

Джерело: Розроблено автором.

Усі елементи системи знаходяться в постійній взаємодії. Бухгалтерський облік є кількісною моделлю діяльності підприємства через відображення на бухгалтерських рахунках усіх господарських операцій та відповідних змін в об'єктах обліку: грошові кошти сплачують поставальникам за придбані матеріальні і нематеріальні активи, які використовують потім у процесі виробництва і створення нової продукції; витрати на оплату праці та інші елементи витрат включають у витрати на виробництво продукції через погашення відповідних зобов'язань; реалізація готової продукції призводить до отримання доходу і відповідного збільшення капіталу і грошових коштів, які знову будуть використані в процесі виробництва. Через господарські операції об'єкти обліку змінюють свою форму у процесі постійного кругообігу капіталу (господарських засобів та їх джерел). Відображаючи всю господарську діяльність підприємства, бухгалтерський облік як динамічна система формує інформацію для різних користувачів, як внутрішніх, так і зовнішніх, і для різних підсистем інформаційної системи підприємства.

Згідно із загальною теорією систем "компоненти системи також є системами" [13, с.184]. Такі компоненти або підсистеми в бухгалтерському обліку можна виділяти за двома основними ознаками:

- за етапами обробки інформації – підсистеми збору, обробки, зберігання, передачі інформації;
- за ділянками обліку – підсистеми обліку грошових коштів і розрахунків, запасів, основних засобів, розрахунків з оплати праці, формування звітності тощо.

Треба зазначити, що від інших підсистем системи управління на підприємстві бухгалтерський облік відрізняється тим, що він завжди є цілісною системою з певним набором елементів та підсистем, які забезпечують формування необхідної вихідної інформації. Всі інші підсистеми можуть бути представлені тільки окремими складовими або не представлені взагалі – наприклад, може практично не здійснюватись аналіз, система внутрішнього контролю може бути сформована у повному обсязі, а може включати лише окремі контрольні дії тощо. Крім мікрорівня (на підприємстві) система обліку функціонує на мезо- та на макрорівні – на рівні галузей, видів діяльності, країн.

В цілому бухгалтерський облік як систему можна розглядати за такими рівнями:

- в абстрактному розумінні це те, що дозволяє односторонньо ідентифікувати бухгалтерський облік серед

інших понять та категорій як сукупність теоретико-методологічних засад побудови обліку, як система, що дозволяє кількісно відобразити господарську діяльність підприємств;

- національні системи бухгалтерського обліку в кожній країні, які мають свою специфіку, відрізняються принципами побудови, рівнем регламентації тощо; виділяють окремі групи національних систем бухгалтерського обліку, які визначають як різні моделі обліку в світі (англосаксонська, континентальна, південноамериканська, інтернаціональна); така система включає відповідні керівні органи, законодавчо-нормативну базу обліку та системи обліку підприємств;

- системи бухгалтерського обліку різних галузей і видів економічної діяльності, а також різних організаційно-правових форм господарювання, які будуються в рамках національної системи обліку і залежать від особливостей відповідних галузей та форм господарювання;

- конкретно існуючі системи бухгалтерського обліку на окремих підприємствах; такі системи побудовано відповідно до вимог та особливостей національної системи бухгалтерського обліку, системи обліку відповідної галузі, особливостей організаційної форми підприємства та особливостей організації обліку на конкретному підприємстві. Склад елементів та підсистем таких систем розглянуто вище.

Таким чином, можна стверджувати, що бухгалтерський облік є складною інформаційною системою, яка має усі риси систем і відповідні характеристики складності. Застосування системного підходу дозволило розкрити склад елементів системи обліку з побудовою структурної моделі, визначити склад підсистем та рівні систем бухгалтерського обліку.

1. Исследования по общей теории систем: Сборник переводов / Общ. ред. и вст. ст. В.Н.Садовского и Э.Г.Юдина. – М.: Прогресс, 1969. – 217 с. 2. Бир С. Кибернетика и управление производством. – М.: Наука, 1965. – 391 с. 3. Mesarovic M.D. Foundations for a General Systems Theory // Views of General Systems Theory, 1964. – P. 15-48. 4. Грей С. Дж., Нидлз Б.Е., Финансовый учет, глобальный подход. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 614 с. 5. Ловінська Л.Г. Оцінка в бухгалтерському обліку. – К.: КНЕУ, 2006. – 256 с. 6. Валуев Б.И. Теория бухгалтерского учета. – Одеса: ОДЕУ; "Принт-мастер", 2002. – 272 с. 7. Палий В.Ф., Соколов Я.В. АСУ и проблемы теории бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 1981. – 224 с. 8. Большой бухгалтерский словарь: 10000 терминов / [под ред. А.Н.Азриляна]. – М.: Ин-т новой экономики, 1999. – 574 с. 9. Кірейцев Г.Г. Функції обліку в управлінні сільськогосподарським виробництвом (проблеми теорії, методології, практики): дис. ... доктора екон. наук: 08.06.04. – К., 1993. 10. Ткаченко Н.М. Методологія бухгалтерського фінансового обліку на підприємствах України: дис. ... доктора екон. наук: 08.06.04. – К., 2002. – 356 с. 11. Кузьмінський Ю.

Що таке система бухгалтерського обліку? // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – №6. – С.8-11. 12. Бухгалтерський облік і фінансова звітність в Україні / За ред. С.Ф.Голова. – Дніпропетровськ. : ТОВ "Баланс-клуб", 2001. – 832 с. 13. Общая теория систем // Доклады 2-й конференции по общей теории систем; [пер. с англ.]. – М. : Мир, 1966. – 188 с.

Надійшла до редколегії 25.03.11

УДК 657.6

Н. Дорош, д-р екон. наук, проф.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ТА ОБ'ЄКТІВ ВИДІВ АУДИТУ

Проведено критичний аналіз дефініцій, наведених у наукових джерелах та законодавстві та сформовано власну думку щодо предмета та об'єктів видів аудиту в сучасних умовах, зокрема, аудиту фінансової звітності, огляду, внутрішнього аудиту, операційного аудиту.

Ключові слова: предмет, об'єкт, аудит, аудит фінансової звітності, огляд, внутрішній аудит, операційний аудит.

Осуществлен критический анализ дефиниций, приведенных в научных источниках и законодательстве и сформована авторская трактовка относительно предмета и объектов видов аудита в современных условиях, а именно, аудита финансовой отчетности, осмотра, внутреннего аудита, операционного аудита.

Ключевые слова: предмет, объект, аудит, аудит финансовой отчетности, осмотр, внутренний аудит, операционный аудит.

In article is conducted critical analysis definition, provided in scientific source and legislation, shaping the author's interpretation comparatively audit, his (its) object and subject in modern condition. The author gives own characteristic object and subject for different types of audits, exactly, for financial statement audit, review, internal auditing, operational auditing.

Key Words: object, subject, audit, financial statement audit, review, internal auditing, operational auditing.

Відповідно до загальної теорії пізнання основою для виділення науки у самостійну галузь наукових знань є встановлення її предмета та об'єкта. В першу чергу це стосується визначення її предмета, тобто з'ясування того, чим вона займається, окреслення кола основних питань, які підлягають вирішенню. Для того, щоб краще зрозуміти предмета та об'єкт аудиту, доцільно розкрити ці поняття з точки зору філософії. Об'єкт як філософська категорія – предмет, явище або процес, на які спрямована предметно-практична та пізнавальна діяльність суб'єкта (спостерігача). В якості об'єкта може виступати і сам суб'єкт. Суб'єктом виступає особистість, соціальна група або все суспільство. Предмет – виражена в сукупності абстрактних понять частина реальності, яку вчений робить об'єктом свого дослідження, модель об'єкта, що вивчається, створена науковим мисленням.

У теорії пізнання об'єкт розглядається як те, на що спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта дослідження (пізнання), як те, що досліджується. Об'єкт слід розглядати як частину існуючого світу, а предмет – як суб'єктивно встановлені властивості об'єкта, що піддаються пізнанню. Предмет – це властивість, притаманна об'єкту, те, що в цьому об'єкті має наукове пояснення. Об'єкт та предмет дослідження як категорії процесу наукового пізнання співвідносяться між собою як загальне та часткове. Дослідження предмета як суттєвих властивостей об'єкта дає можливість встановити закономірності його функціонування. Правильне визначення предмета аудиту сприяє вирішенню питань застосування аудиту в управлінні діяльністю суб'єкта господарювання. Сам зміст предмета аудиту повинен розкривати також його значення та роль у системі регулювання економікою країни.

Дослідженню питань теорії та методології аудиту присвятили праці такі провідні вчені-економісти: Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голова, Я.А. Гончарук, Л.П. Кулаковська, О.А. Петрик, Ю.В. Піча, О.Ю. Редько, В.С. Рудницький, В.Я. Савченко, Б.Ф. Усач, В.О. Шевчук та інші. Останнім часом в економічній літературі почали більш обґрунтовано висвітлювати питання теорії аудиту, однак визначення його предмета залишається дискусійним і неоднозначним. В економічній літературі з аудиту засвідчується неоднаковість підходу різних науковців щодо визначення предмета та об'єкта аудиту. Так, існує точка зору, що предметом аудиту є процес розширеного відтворення. Б.Ф. Усач характеризує предмет аудиторського контролю як процес розширеного відтворення суспільно-необхідного продукту і додер-

жання його економіко-правового регулювання в умовах ринкової економіки та пояснює, що на стадії виробництва аудит досліджує ефективність використання праці, її предметів і засобів, відповідність їх чинному законодавству і нормативно-правовим актам [13, с. 22 – 23].

Критиці з боку багатьох науковців піддається твердження, що на стадії споживання суспільно-необхідного продукту аудит виявляє диспропорції в задоволенні матеріальних і культурних потреб членів суспільства, а також протиріч, викликаних порушенням нормативно-правових актів у процесі задоволення особистих потреб. Обґрунтування полягає в тому, що особисте споживання аудит не охоплює і вибір розширеного відтворення як предмета аудиту є невідповідним твердженням.

Дещо іншої думки дотримуються інші науковці. Так, предметом аудиту є процес розширеного відтворення суспільно необхідного продукту, достовірність відображення його в системі бухгалтерського обліку і звітності, а також дослідження ефективності ділової активності з дотриманням чинного законодавства [1, с.28]. Предметом аудитом є незалежне дослідження достовірності відображення процесу розширеного відтворення суспільно необхідного продукту в системі бухгалтерського обліку і звітності, а також оцінювання ефективності ділової активності з дотриманням чинного законодавства [9, с.26]. Однак процес розширеного відтворення суспільно необхідного продукту не може бути повною мірою предметом аудиту, оскільки сам аудит не повністю охоплює стадії розподілу та споживання. Основою для визначення предмету аудиту слугує не кругообіг господарських засобів та процес розширеного виробництва, а інформація про факти явищ та процесів господарської діяльності [3, с. 113].

Тому, на думку Я.А. Гончарука та В.С. Рудницького, предметом аудиту слід вважати інформацію про факти господарської діяльності суб'єкта господарювання, що підлягає перевірці, відображену у бухгалтерському обліку, фінансовій звітності та інших джерелах інформаційної структури, що підлягає кількісній та вартісній оцінці. До предмету аудиту слід віднести процеси і явища, які відображені документально і пов'язані з господарською діяльністю підприємств, при цьому межі аудиторського дослідження визначаються його метою [8, с. 26].

Предметна область аудиту – це інформація, яка досліджується аудитором, з метою формування ним думки щодо повноти, достовірності й законності відображення в бухгалтерському обліку та звітності господарських фактів. До неї входять такі розділи: засновницькі

й інші загальні документи підприємства; облікова політика клієнта; документи по всіх рахунках та розділах бухгалтерського обліку; фінансова звітність; інші джерела інформації [8, с.122]. Предметом аудиту правомірно вважати процеси або явища, що зафіксовані документально і відображають стан майна, ресурсів, джерел їх формування, господарських процесів суб'єкта господарювання. Факти, які відображені у фінансових звітах є предметом аудиторської перевірки. Таким чином, предмет аудиту – це господарська діяльність, її економічні, організаційні, інформаційні та інші характеристики, що знаходиться в сфері аудиторської оцінки [4, с.43].

Інше тлумачення предмета аудиту надає Б.І. Валуєв. Так, він вважає, що предметом аудиторської діяльності є стан економічних, організаційних, інформаційних й інших характеристик, що перебувають у сфері аудиторської оцінки [2, с.18]. Разом з цим, Б.І. Валуєв під об'єктами аудиторських послуг розуміє "окремі або взаємопов'язані економічні, організаційні, інформаційні та інші сторони функціонування системи, що підлягає вивченню, стан яких може бути оцінено кількісно і якісно" [2, с. 19].

Щодо отождення поняття "об'єкт" та "предмет", то наприклад Л.К. Сук та П.Л.Сук стверджують, що термін "об'єкт" означає те саме, що й "предмет". Предмет бухгалтерського обліку розкривається через його об'єкти. Предметом бухгалтерського обліку є господарська діяльність підприємства, мета і характер якої визначається видом господарювання. Об'єктами обліку, які становлять його предмет є: господарські засоби і джерела їх утворення; господарські процеси та їх результати [12, с.28].

Найпоширенішим у світі є обов'язковий аудит фінансової звітності щодо підтвердження її достовірності. Разом з тим спектр аудиторських послуг постійно розширюється. Оскільки бізнес стає складнішим і потребує більш надійної інформації, сертифіковані аудитори відіграють важливу роль у забезпеченні підтвердження інформації іншої, ніж фінансова звітність, так і в консультуванні підприємницької діяльності та оподаткування. Аудитори, володіючи технічними знаннями та маючи незалежність в забезпеченні підтвердження, а також компетентність і досвід, сприяють діяльності підприємства, покращують її. Вони надають та допомагають виконати рекомендації щодо підвищення прибутковості шляхом збільшення доходів чи зменшення витрат, включаючи зменшення помилок і зловживань та поліпшуючи внутрішній контроль [7, с.108].

Згідно з Законом України "Про аудиторську діяльність" від 22 квітня 1993 року аудитори (аудиторські фірми) можуть надавати інші аудиторські послуги, пов'язані з їх професійною діяльністю, зокрема, по веденню та відновленню бухгалтерського обліку, у формі консультацій з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності, експертизи і оцінки стану фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Аудиторські організації на замовлення суб'єктів господарювання можуть виконувати також і такі послуги: організація бухгалтерського обліку та його автоматизація; розробка та створення системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту на підприємстві; консультації з питань оптимізації оподаткування; погоджені процедури з приватизації державного майна, придбання, злиття та поглинання підприємств; консультації з випуску акцій та їх просування на міжнародні ринки цінних паперів; консультації з фінансів, менеджменту, управління трудовими ресурсами, маркетингу тощо. Вони можуть розширюватись відповідно до економічних та правових потреб суб'єктів господарювання. Тому, за-

лежно від різновидностей аудиторських послуг змінюються як об'єкти, так і його предмет.

Достовірність фінансової звітності – основний традиційний предмет аудиту. Але, як зазначалось, сфера аудиторської діяльності в сучасних умовах значно розширилася за рахунок широкого спектру аудиторських послуг. Головна увага приділяється підвищенню ефективності діяльності, системи управління суб'єктом господарювання і, перш за все, системи внутрішнього контролю. Таким чином, предметом аудиту можуть бути не тільки висновки про сучасний, а й можливий стан об'єктів у майбутньому.

Розгляд спеціальної економічної літератури з аудиту підтверджує неоднаковий підхід вчених і практиків до визначення поняття об'єкта аудиту. Господарські процеси в науці про господарський контроль розглядаються як сукупність складових елементів – фактів господарського життя. В результаті здійснення фактів господарського життя основна маса господарських фактів впливає на фінансовий стан підприємства. Такі факти господарського життя називають господарськими операціями, і вони є основними об'єктами аудиторського дослідження.

Л.П. Кулаковська та Ю.В. Піча характеризують об'єкти аудиту як здійснювані господарські процеси, які в сукупності складають господарську діяльність суб'єкта, що перевіряється. Крім того, вони вводять поняття "сукупного об'єкту аудиту", яким визначає документально зафіксовану інформацію про наявність і рух засобів підприємства і джерел їх формування [8, с. 34].

Б.Ф. Усач вважає, що об'єктом аудиту є фізичні та юридичні особи, при цьому перевірці підлягають окремі господарські засоби і процеси, сукупність яких характеризує виробничу та фінансово-господарську діяльність підприємств і окремих посадових осіб за відповідний період, що складає поняття об'єкту контролю. Також під об'єктами, на його думку, можна розуміти й економічні процеси, матеріально-технічне постачання, виробництво, збут продукції, продуктивність праці, прибуток тощо. Крім того, об'єктами аудиту можуть бути конкретні засоби (майно) або джерела їх утворення [11, с.24].

Оскільки аудит покликаний вивчати діяльність підприємства, то на перший погляд здається, що його об'єктом є підприємство, на якому він збирає необхідний для пізнання матеріал. Але вивченням діяльності підприємства займаються й інші економічні науки, такі як політекономія, статистика, бухгалтерський облік, економічний аналіз тощо. Отже, одні й ті самі об'єкти можуть бути предметом дослідження не однієї, а декількох галузей наук. Відмінність полягає в тому, що в кожному конкретному випадку ці об'єкти розглядаються з власних специфічних та особливих сторін, що є притаманними саме цій науці. Тому, на нашу думку, невірним є твердження, що об'єктами аудиту є юридичні та фізичні особи.

Під об'єктами аудиторської діяльності розуміють окремі або взаємопов'язані економічні, організаційні, інформаційні або інші сторони функціонування системи, що вивчають, стан яких може бути оцінений кількістю і якістю [1, с. 28].

Я.А. Гончарук та В.С. Рудницький визначають об'єкт аудиту як інформацію про окремі факти господарської діяльності суб'єкта господарського контролю, що відображена в системі бухгалтерського обліку та інших джерелах інформаційної структури і підлягає кількісній та вартісній оцінці [3, с. 113].

Ми дотримуємося думки, що об'єкти аудиту це – система обліку і внутрішнього контролю, інформаційні системи. Розширення об'єктів аудиту системою внутрішнього контролю обґрунтовується системно – орієнтованим підходом сучасної концепції аудиту, згідно з яким

аудитор перевіряє адекватність організації та ефективність функціонування системи внутрішнього контролю підприємства-клієнта. За результатами досягнення розуміння суб'єкта господарювання та перевірки системи внутрішнього контролю аудитор визначає обсяг та характер аудиторських процедур по суті.

Згідно з МСА 315 "Розуміння суб'єкта господарювання і його середовища та оцінка ризиків суттєвих викривлень" аудиторію слід отримати таке розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, в тому числі його внутрішнього контролю, яке буде достатнім для визначення і оцінки ризиків суттєвого викривлення фінансових звітів в результаті шахрайства або помилки, а також достатнім для розробки та виконання подальших аудиторських процедур [10, с.357]. Одним із головних факторів, який також впливає на розширення спектру аудиторських робіт є розвиток комп'ютерних інформаційних технологій в обліку, зростання Інтернету та електронної комерції. У сучасних економічних умовах майже всі підприємства покладаються на інформаційні технології у веденні бухгалтерського обліку. Переваги інформаційних технологій та поширення Інтернету забезпечують появу нових шляхів ведення бізнесу в електронному вигляді, а саме електронної комерції. Аудитори, які здійснюють аудит або надають інші послуги підтвердження інформації, обробленої за допомогою таких швидкісних технологій, потребують базових знань, розуміння інформаційних технологій та електронної комерції. У зв'язку з цим інформаційні системи стають об'єктом аудиту. У зарубіжних країнах, наприклад США, сертифікація аудиторів здійснюється у трьох напрямках: аудитори – бухгалтери, аудитори інформаційних систем, внутрішні аудитори. Сертифікація аудиторів інформаційних систем пояснюється зростанням складності комп'ютерних інформаційних технологій та веденням бізнесу в он-лайнному режимі послуг.

Проведений аналіз визначень предмета аудиту свідчить про відсутність єдиної думки серед науковців. Спостерігається помилкове ототожнення предмета "аудиту" та "аудиторської діяльності", а також предмета та об'єкта аудиту. Не конкретизуються предмет та об'єкти аудиту за різними видами аудиту, дослідження цих понять стосуються, в основному, аудиту фінансової звітності. Слід зазначити, що предмет аудиту визначається метою, завданнями аудиту та потребами користувачів результатів аудиторської перевірки. Такими користувачами можуть бути: власники і засновники суб'єктів господарювання; інші фізичні та юридичні особи, що мають матеріальну зацікавленість у результатах господарсько-фінансової діяльності суб'єкта господарювання, які можуть виступати у ролі кредиторів, інвесторів, поставальників тощо.

Отже, предмет змінюється залежно від видів та об'єктів аудиту, а також користувачів результатів аудиту. Предмет аудиту характеризується та конкретизується певними об'єктами. Його також слід розглядати в динаміці, зі зростанням числа аудиторських послуг змінюється кількість об'єктів аудиту, а отже, його предмет.

На методологічному рівні необхідно визначити співвідношення понять "предмет" та "об'єкт" аудиту. На нашу думку предмет потрібно розглядати, виходячи з таких основних підходів:

➤ у предметі аудиту в концентрованому вигляді має бути закладена концептуальна мета дослідження. Вибір об'єктів аудиту залежить від мети та завдань дослідження, а отже виду аудиту;

➤ предмет аудиту конкретизується його об'єктами, об'єкти – це окремі найбільш істотні складові елементи предмета. Поняття "об'єкт" є більш вузьким та конкретним, ніж поняття "предмет аудиту";

➤ об'єкт і предмет дослідження, як категорії процесу пізнання, співвідносяться як загальне та часткове.

Наприклад, якщо предметом фінансового аудиту є перевірка достовірності фінансової звітності, то об'єктами аудиту стає система бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю та інформаційні системи. Для підтвердження достовірності фінансової звітності перевірки підлягають відображення в обліку всіх об'єктів обліку, організація та ефективність функціонування системи внутрішнього контролю, а також комп'ютерні інформаційні технології. Якщо метою операційного аудиту є перевірка діяльності підприємства з позицій ефективності та продуктивності, то за об'єкти будуть обрані основні показники фінансово-господарської діяльності підприємства. Якщо на замовлення підприємства-клієнта проводиться огляд фінансової звітності, то він здійснюється без детального вивчення системи внутрішнього контролю і обліку підприємства, без перевірки первинної документації на достовірність та проведення інвентаризації активів. Ступінь впевненості за результатами оглядової перевірки менший, ніж за результатами фінансового аудиту, і аудитор у своєму висновку констатує, чи привернув його увагу будь-який факт, що дає йому підстави вважати, що фінансові звіти не складені в усіх суттєвих аспектах згідно з визначеною концептуальною основою фінансової звітності. Отже, перелік об'єктів огляду фінансових звітів вужчий, ніж при аудиті фінансових звітів.

Сфера аудиторської діяльності в сучасній практиці суттєво розширилась за рахунок розширення кола аудиторських послуг. Головна увага приділяється підвищенню ефективності системи управління підприємством та ефективності діяльності. В першу чергу це стосується мети та завдань, а отже і предмета внутрішнього аудиту. Згідно з МСА 610 "Розгляд роботи внутрішнього аудиту" термін "внутрішній аудит" означає оцінювальну діяльність служби, створеної суб'єктом господарювання. До функцій внутрішнього аудиту входять, зокрема, моніторинг системи внутрішнього контролю [10, с.581]. Таким чином, предметом внутрішнього аудиту можна визначити оцінювання діяльності суб'єкта господарювання, а об'єктами аудиту систему бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю, інформаційні системи та показники ефективності діяльності та ділової активності.

1. Безуглова Т.Г. Організація і методика аудиту [Текст]: [навч. посіб.] / Т.Г.Безуглова, Н.С.Усик – К.: Університет "Україна", 2007. – 371 с.
2. Валуев Б.И. Возможный подход к классификации системы хозяйственного учета. Информационный аспект [Текст] / Валуев Б.И. // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2004. – №16. – С. 15-22.
3. Гончарук Я.А. Аудит [Текст]: [навч. посіб.] / Я.А.Гончарук, В.С.Рудницький. – К.: Знання, 2007. – 443 с.
4. Аудит, методика і організація: у 2 частинах [Текст]: [навч. посіб.] / Н.І.Гордієнко О.В.Харламова, М.Ю.Карпенко. – Ч.1 – Х.: ХНАМГ, 2007. – 163с.
5. Дорош Н.І. Аудит: теорія і практика [Текст]: [навч. посіб.] / Н.І.Дорош. – К.: Знання, 2006. – 495 с.
6. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту [Текст]: [навч. посіб.] / Л.П.Кулаковська, Ю.В.Піча. – К.: Каравела, 2006. – 560 с.
7. Пшенична А.Ж. Аудит [Текст]: [навч. посіб.] / А.Ж.Пшенична – К.: ЦУЛ, 2008. – 320 с.
8. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики [Текст] – К.: ТОВ "ІАМЦ АУ "СТАТУС", 2007. – 1172 с.
9. Закон України "Про аудиторську діяльність" від 22 квітня 1993 р. №3125-XII [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3125-12>.
10. Сук Л.К. Бухгалтерський облік [Текст]: [навч. посіб.] / Л.К.Сук, П.Л.Сук. – К.: Знання, 2005. – 471 с.
11. Усач Б.Ф. Аудит [Текст]: [навч. посіб.] / Усач Б.Ф. – К.: Знання, 2007. – 231 с.

Надійшла до редколегії 15.04.11

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПОДАТКОВИХ РІЗНИЦЬ

Проаналізовано міжнародні стандарти фінансової звітності щодо відображення відстрочених податкових активів та відстрочених податкових зобов'язань, розглянуто міжнародну практику обліку та звітності податкових різниць, розроблено напрями використання світового досвіду обліку податкових різниць в контексті впровадження Податкового кодексу України.

Ключові слова: облік податкових різниць, міжнародні стандарти фінансової звітності.

The international financial reporting standards for the display of deferred tax assets and deferred tax liabilities are analyzed, international practice of tax differences accounting and reporting is overviewed, ways of applying the world experience of tax differences accounting under the Tax Code of Ukraine implementing are developed.

Ключевые слова: учет налоговых разниц, международные стандарты финансовой отчетности

Проанализированы международные стандарты финансовой отчетности по отражению отсроченных налоговых активов и отсроченных налоговых обязательств, рассмотрена международная практика учета и отчетности налоговых разниц, разработаны направления использования мирового опыта учета налоговых разниц в контексте внедрения Налогового кодекса Украины.

Key Words: tax differences accounting, international financial reporting standards.

Однією з найважливіших загальноекономічних і бухгалтерських проблем як в практичному, так і в науковому плані є проблема визначення фінансового результату діяльності підприємства, методологія його розрахунку та методика оподаткування. Вирішення цих питань в Україні зумовлена впровадженням норм Податкового кодексу, згідно якого 1 січня 2012 р. підприємства повинні обліковувати та відображати у звітності постійні та тимчасові податкові різниці. Практика обліку податкових різниць в Україні відсутня, оскільки спроби запровадити методику їх розрахунків у 2006 році не були успішними.

Вченими дане питання досліджувалося дуже мало, оскільки була відсутня можливість практичної реалізації результатів наукових пошуків. Одним із найбільш ґрунтовних наукових доробок в цьому питанні стала робота професора Ловінської Л.Г. На підставі теоретичних досліджень міжнародних стандартів фінансової звітності та узагальненого зарубіжного досвіду побудови розрахунків прибутку до оподаткування нею було визначено порядок формування фінансових результатів та податкових різниць в Україні. Проте в умовах дії податкового законодавства, згідно якого фінансовий результат розраховувався за правилом першої події, шляхом визначення валових доходів та валових витрат, така методика обліку податкових різниць була громіздкою та важкою у практичному виконанні. Тому такий підхід зазнав жорсткої критики з боку Голова С.Ф., Пархоменка В.М. та інших. На жаль, опонентами не було враховано, що податкові різниці за умов існування обмежень податкового законодавства щодо визначення оподаткованого

фінансового результату, які існують у кожній країні, обов'язково повинні обліковуватись. І про це свідчить практика їх обліку у зарубіжних країнах.

На сьогодні перед вченими стоїть актуальне завдання розробити та відпрацювати методику визначення податкових різниць відповідно до умов третього розділу Кодексу при розрахунку оподаткованого фінансового результату та відображення його у фінансовій звітності. Такої методики потребують бухгалтера – практики у контексті впровадження норм Податкового кодексу уже протягом 2011 року. Тому метою даної статті є вивчення зарубіжного досвіду обліку та звітності податкових різниць та визначення напрямків впровадження найкращої практики при розробці облікової методики податкових різниць в Україні.

Міжнародний досвід засвідчує певний порядок визначення інформаційної бази розрахунку бухгалтерського і податкового прибутків, а також формування постійних і тимчасових різниць, які визначають обмеження щодо критеріїв визнання доходів та витрат для цілей оподаткування. Порядок формування в обліку поточних та майбутніх податкових результатів відображено в міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 12 "Податок на прибуток". Податкові наслідки стандартом визначено як сума витрат на сплату податків, яка в кожному звітному періоді залежить від виникнення й анулювання тимчасових різниць поточного, попереднього і майбутнього періодів. Форми фінансової звітності "Баланс" та "Звіт про фінансові результати" відображають податкові наслідки наступним чином (Рис.).

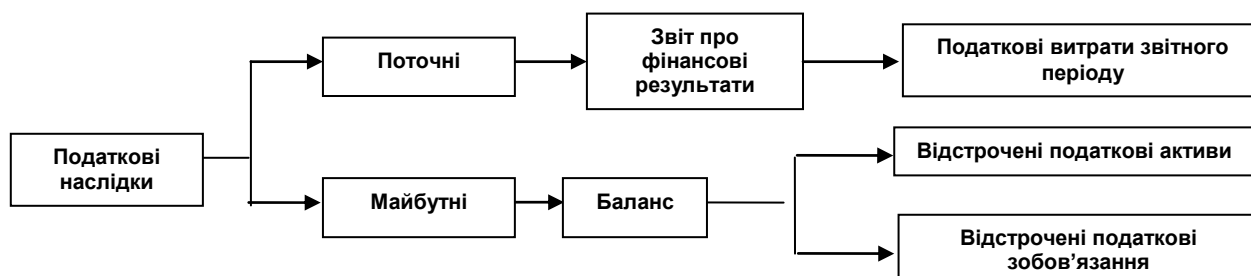


Рис. Відображення податкових наслідків у фінансовій звітності відповідно до МСБО 12 "Податок на прибуток" [1]

Джерело: Розроблено автором на основі МСБО 12 "Податок на прибуток" [1]

За МСБО 12 "Податок на прибуток" регламентовано порядок визначення відстрочених податкових зобов'язань та відстрочених податкових активів через ідентифікацію в обліку тимчасових різниць. Податкові витрати підприємства розраховуються як сума поточних податкових витрат та відстрочених податкових витрат. Роз-

рахунок суми відстрочених податків здійснюють за кожною статтею балансу як добуток тимчасової різниці та відповідної ставки оподаткування [1, с.27]. Кожна країна може застосовувати різні ставки оподаткування, диференційовані залежно від різних рівнів податкового прибутку. У таких випадках для оцінки відстрочених подат-

кових активів та зобов'язань використовується середня ставка, яку доцільно застосувати до податкового прибутку (податкового збитку) у періодах, де очікується анулювання тимчасових різниць. Аналізуючи зарубіжний досвід застосування облікових стандартів було визначено різниці, за якими відстрочені податкові зобов'язання не визначаються. До них належать податкові різниці, що виникли внаслідок обліку гудвілу (амортизація якого не враховується для цілей оподаткування), або первісного визнання активу або зобов'язання (в результаті операції, яка не є об'єднанням підприємств або не впливає ні на обліковий, ні на податковий прибуток (збиток) [2].

Фінансовий результат, який має від'ємне значення (збиток), може бути перенесено на кілька періодів назад або вперед. Так, федеральне податкове законодавство США дозволяє платнику податків переносити податковий збиток на три роки назад і на п'ятнадцять

років уперед, що означає отримання права на відшкодування податків на прибуток, сплачених у попередні періоди. Наслідком перенесення податкового збитку стає відображення у обліку відстроченого податкового активу, який має визначатися лише в межах тимчасових різниць, що підлягають оподаткуванню, або впевненості, що буде отримано достатній податковий прибуток у майбутньому.

Дослідження показали, що у світовій обліковій практиці існують різні підходи щодо визначення сум поточних та відстрочених податків. Дослідження вчених світового облікового досвіду дозволили виділити три способи регулювання розбіжностей між сумою витрат на сплату податку, що враховується для визначення фінансового результату, і сумою фактичного податку (податкова різниця) (табл. 1) [3, С. 153–154].

Таблиця 1. Вплив методу визначення витрат на сплату податків на розрахунок фінансового результату

Назва методу витрат	Сутність методу	Країни, які використовують метод
Метод "наскрізного потоку"	До витрат включається сума фактично сплаченого податку без урахування тимчасових різниць	Бельгія, Греція, Італія, Португалія, Німеччина, Франція, Швеція
Метод "повної відстрочки" (або зобов'язань згідно балансу)	До витрат включається сума податку, що припадає на доходи звітного періоду	Данія (деякі підприємства), Іспанія, Люксембург, Нідерланди, США
Метод "часткової відстрочки"	До витрат включається сума податку з урахуванням рівномірності (нерівномірності) надходження доходів по звітних періодах	Великобританія, Данія (деякі компанії), Ірландія

Джерело: Розроблено автором

За методом "наскрізного потоку" до складу витрат включається сума фактично сплаченого податку, без врахування тимчасових різниць. Другий метод передбачає віднесення до складу витрат звітного періоду податку з урахуванням отриманих доходів звітного періоду. Третій метод "часткової відстрочки" враховує вирівнювання витрат в майбутніх періодах відповідно до доходів, тобто податковий ефект від різної величини доходів у часі.

На прикладі облікової практики окремих країн розглянемо різні підходи до формування та визначення податкових різниць при розрахунках оподаткованого фінансового результату.

У Австралії для відображення податкових різниць (Tax offsets or rebates) використовується форма "Узгодження прибуткового податку" (Income Tax Reconciliation). Так, спочатку визначається сума операційного прибутку на території Австралії та за її межами, до якої застосовується ставка податку. Від отриманої суми первинного прибуткового податку (Prima facie income tax) додається або віднімається податковий ефект постійних різниць (tax effect of permanent differences), який розраховується:

- з недопустимої амортизації будівель (+),
- знижки податку на дивіденди, відсотки (-),
- різниці у зарубіжній податковій ставці (-),
- майбутніх податкових пільг на доходи, які більше не потрібні (+, -),
- надмірної заготівлі у попередньому році (-) та інших.

Таким чином формується сума витрат на податок на прибуток (Total income tax expense) і визначається ефективна ставка податку (Effective tax rate).

Великобританія є прикладом країни, де використовується метод "часткової відстрочки". Податкові різниці відображаються в Податковій декларації компанії за Формою СТ600 у Розділі вирахування та звільнення: убуток по акціям, що не обертаються на ринку, витрати на управління, розподіл відсотків, капітальні відрахування для управління бізнесом, не пов'язані з торгівлею

дефіцити через боргові відносини та деривативи, не торгові втрати по нематеріальним активам та інші.

Аналогічна ситуація в Ірландії. У цій країні податкові різниці подаються в Податковій декларації за формою СТ1 (що складає 22 сторінки) у Розділі 9 "Відрахування, звільнення, кредити та допомоги" (DEDUCTIONS, RELIEFS, CREDITS & ALLOWANCES). На кожен вид податкових різниць заповнюється окрема форма, окремо відображають відрахування на управління, загальні управлінські витрати, інші, що відрізняються від даних бухгалтерського обліку для цілей оподаткування податком на прибуток. Податкові різниці, які виникають внаслідок звільнення від подвійного оподаткування, раніше узгоджені виплати для компенсацій пов'язаних з державними розрахунками, інші звільнення по вартості – торгові збитки, торгові виплати, збитки по виробництву, виплати по виробництву, відображають також окремо у податковій звітності.

Аналіз облікової практики показав, що є країни, де одночасно використовується три методи обліку податку на прибуток – Данія, Китай. Такий підхід можливий, проте він суперечить ідеї стандартизації і зумовлює відсутність співставності фінансової звітності різних підприємств.

У європейських країнах Греції, Іспанії, Італії, Німеччини, Португалії, Швеції розрахунок оподаткованого прибутку згідно податкового законодавства ґрунтується на цих самих методах розрахунків, які передбачають формування інформації про податкові доходи і податкові витрати в системі бухгалтерського обліку, і податкові звіти формуються виключно за даними інформації бухгалтерського обліку.

Іспанія – це країна, де одночасно діють різні правила визначення прибутку для оподаткування та відображення у фінансовій звітності. Суми нарахованої амортизації, оцінки запасів та оренди зумовлюють виникнення відстрочених податків, тому в іспанському обліку використовується відстрочене оподаткування із застосуванням методу зобов'язань, хоча податки на активи наводяться тільки в тому випадку, коли з упевненістю очікується відновлення фінансової ситуації у майбутньому [3, С.301].

Однією з особливостей бухгалтерського обліку Німеччини є те, що всі податки відображаються загальною сумою у звіті про прибутки та збитки незалежно від того, чи сплачувалися вони авансом, чи були розподілені по різних резервах. Це не дає змоги встановлювати реальну податкову ситуацію в компанії за рік" [3, С.224].

Законом про діяльність компаній та законодавством про бухгалтерський облік Швеції не визнаються відстрочені податки, тому фінансовий результат, розрахований в бухгалтерському обліку та відображений у останньому рядку звіту про об'єкт оподаткування податком на прибуток і є таким об'єктом оподаткування. "Проте у консолідованих звітних документах відстрочені податки можуть з'явитися, тому що відбувається їх коригування, а також у зв'язку із включенням до їх складу іноземних дочірніх компаній" [3, С. 317].

У Нідерландах існує чіткий розподіл між бухгалтерськими доходами та доходами, що підлягають оподаткуванню. Відстрочені податки розраховуються за методами зобов'язань [3, С.269].

У більшості країн Європейського співтовариства бухгалтерський облік є джерелом інформації для складання декларації про прибуток. Дослідження зарубіжного досвіду дало змогу зробити висновок про різноманіття у національних підходах до формування бухгалтерського прибутку та одночасно виокремити два основних підходи до обчислення оподаткованого прибутку:

- розрахунок оподаткованого прибутку за даними поточного бухгалтерського обліку;

- розрахунок оподаткованого прибутку із застосуванням коригування бухгалтерського фінансового результату (прибутку, збитку) до вирахування витрат на сплату податків.

У більшості країн для узгодження показників прибутку за фінансовою і податковою звітністю незалежно від обраного методу ув'язки цих показників прийнята обов'язкова форма звітності підприємств перед податковими органами. Так, у США усіма місцевими компаніями складається Схема М-1 форми 1120 (сама форма надає інформацію про узгодження прибутку за фінансовою звітністю з прибутком, що підлягає оподаткуванню).

У цій країні податкове законодавство встановило обмеження у визнанні витрат за звітний період, що власне і спричинює існування податкових різниць: сума благодійних внесків обмежується 10 відсотками прибутку, що підлягає оподаткуванню; не визнаються витратами проценти зі страхування життя персоналу, якщо компанія є бенефіціарієм; витрати на харчування працівників компанії обмежуються 50 відсотками реальної суми; взагалі не визнаються витратами – політичні внески, витрати на поїздки для членів сім'ї, що супроводжують працівника у робочих відрядженнях; членські внески до установ відпочинку тощо.

Звітність про податкові різниці подається у Розписі М-3 за формою 1120 (Schedule M-3 for Form 1120) податкової декларації, що надає інформацію про 29 конкретних прибутків або збитків (наприклад, дохід (збиток) від методу пайової участі іноземних компаній, валові іноземні дивіденди, що раніше не обкладалися податком, дохід (збиток) від партнерства США, дохід (збиток) від іноземного партнерства та інші) та 38 конкретних видів витрат або відрахувань (наприклад, державний і місцевий поточний податок на прибуток, іноземний поточний податок на прибуток, компенсації пов'язані з акціями, штрафи та пені та інші).

У Канаді система врахування податкових різниць дуже подібна до американської і враховує можливість взаємозаліку при одночасному веденні бізнесу у цих двох країнах. Заповнюється форма Т2 Податкова декларація

прибуткового податку корпорації (T2 Corporation Income Tax Return) та Форма Т1139, в яких враховуються такі позиції, що визначають податкові різниці: залік капіталовкладень в рахунок податків, відшкодування дивідендів, відшкодування федеральних доходів від приросту капіталу, зроблені податкові виплати та інші.

Податкові різниці при визначенні об'єкту оподаткування податком на прибуток компаній США та Канади є більш ґрунтовними порівняно з європейськими державами як за своєю кількістю, так і за абсолютним значенням. Однак декларація за будь-яких вимог щодо податкових обмежень складається за даними бухгалтерського обліку.

У Російській Федерації прийнято Положення "Облік розрахунків з податку на прибуток" (ПБО 18/02) [4], що діє з 2003 року та розповсюджується на організації, які є платниками податку на прибуток, окрім кредитних, страхових і бюджетних організацій. Пунктом 1 ПБО 18/02 передбачена відмінність у розрахунках прибутку в бухгалтерському обліку та для цілей оподаткування. У розділі II ПБО 18/02 "Облік постійних різниць, тимчасових різниць і постійних податкових зобов'язань" визначається поняття податкової різниці, а також надається характеристика постійних і тимчасових різниць. Російське регламентування податкових різниць є більш деталізованим, порівняно з міжнародним підходом. У бухгалтерському обліку цієї країни формується поточне зобов'язання з податку на прибуток, відстрочені податкові активи і зобов'язання, але показник податкового прибутку в не обчислюється.

Таким чином, дослідження зарубіжної практики показало варіанти відображення податкових різниць в обліку та звітності і дало змогу сформулювати наступні висновки, які можуть бути покладені в основу концепції побудови обліку податкових різниць в контексті впровадження їх розрахунку за нормами Податкового кодексу. Облік податкових різниць необхідно здійснювати, керуючись міжнародними стандартами фінансової звітності, як основи для об'єктивного і зрозумілого формування та подання інформації про фінансовий результат для цілей оподаткування та податкові різниці. Методика обліку податкових різниць повинна надавати однозначне тлумачення порядку їх розрахунку та звітності. Практика країн, де застосовані різні підходи, показує неоднозначність та суперечливість такої інформації у звітності підприємств. Податкова різниця – різниця, яка виникає між оцінкою і критеріями визнання доходів, витрат, активів, зобов'язань за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та доходами і витратами, визначеними податковим законодавством. Визнання та оцінка у бухгалтерському обліку доходів, витрат, активів і зобов'язань здійснюється відповідно до П(С)БО. Порядок розрахунку прибутку до оподаткування, склад доходів і витрат, які враховуються при визначенні об'єкта оподаткування податком на прибуток, визначаються податковим законодавством. Доходи та витрати, які враховуються для визначення прибутку до оподаткування, визначаються за даними бухгалтерського обліку шляхом коригування доходів та витрат, визнаних і відображених в регістрах бухгалтерського обліку, на податкові постійні та тимчасові різниці. Підприємство повинно вести бухгалтерський облік тимчасових та постійних податкових різниць, визначених відповідно до податкового законодавства і забезпечувати накопичення інформації про них в регістрах бухгалтерського обліку. Перелік тимчасових і постійних податкових різниць, підстави виникнення, рекомендовані регістри їх обліку необхідно розробити та навести у методиці, скориставшись російським досвідом. Перелік податкових різниць може й не бути

вичерпним, буде змінюватися підприємством відповідно до його особливостей з метою дотримання вимог бухгалтерського обліку та податкового законодавства і забезпечення достовірних даних у звітності.

1. Податок на прибуток: концепція визначення об'єкту оподаткування / [Т.І.Єфименко, Л.Г.Ловінська, Ф.О.Ярошенко та ін.]; за ред. Ярошенко Ф.О.; Наук.-досл. фін. ін-т – К.: НДФІ, 2004. – 192 с. 2. Ловінська Л.Г. Податковий облік – підсистема бухгалтерського обліку [Текст] / Л.Г.Ловінська

// Фінанси, облік і аудит: 36. наукових праць, Вип. 3. – К.: КНЕУ, 2004. – С.191–197. 3. Блейк Дж., Европейский бухгалтерский учет [Текст]: [Довідник] / Дж.Блейк, О.Амат – М.: Информационно-издательский дом "Филинь", 1997. – 400 с. 4. Положение по бухгалтерскому учету "Учет расчетов по налогу на прибыль": [Утверждено приказом Министерства финансов РФ от 19.11.02 №114] [Электронный ресурс] // Министерство финансов Российской Федерации: [сайт]. – Режим доступа: <http://www1.minfin.ru/ru/accounting/accounting/legislation/positions/>.

Надійшла до редколегії 15.04.11

УДК 657.633

П. Андрєєв, канд. екон. наук

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДОМЧОГО КОНТРОЛЮ

Досліджено стан контрольно-ревізійної роботи центральних органів виконавчої влади, визначено фактори неефективності його проведення, розроблені пропозиції щодо поліпшення організації та функціонування відомчого контролю.

Ключові слова: відомчий контроль, ефективність контролю, контрольно-ревізійна робота.

Исследовано состояние контрольно-ревизионной работы центральных органов исполнительной власти, определены факторы неэффективности его проведения, разработаны предложения по улучшению организации и функционированию ведомственного контроля.

Ключевые слова: ведомственный контроль, эффективность контроля, контрольно-ревизионная работа.

The control and revision state of the central authorities is studied, the inefficiency factors of its arranging are identified, proposals on improving the organization and operation of internal control are worked out

Key Words: internal control, efficiency control, control and revision work.

Модернізація управління системою державних фінансів потребує ефективної та дієвої контрольної функції. На рівні міністерств та відомств, де безпосередньо здійснюється поточний контроль за використанням державних коштів функціонує так званий відомчий контроль, який у контексті впровадження нової концепції державного внутрішнього фінансового контролю потребує нових наукових підходів щодо організації та функціонування.

Еволюціонування цієї ланки державного фінансового контролю в Україні докладно розглядалось ученими, що працювали над проблемами контролю в Україні. Так, питанням організації відомчого контролю та його взаємодії з ревізійними органами присвячені роботи М.Т. Білухи, І.К. Дрозд, І.Б. Стефанюка, Б.Ф. Усача, В.О. Шевчука. Метою даної статті є обґрунтування напрямків реформування відомчого контролю на засадах сучасних теоретичних підходах до його побудови з урахуванням практичного досвіду в Україні. Відомчий контроль у контексті впровадження нової концепції державного внутрішнього фінансового контролю потребує нових наукових підходів щодо організації та функціонування.

Очевидно, що в теорії контролю виникла суттєва проблема, яка полягає в необхідності визначення результативності контролю в цілому, як функції управління, і, зокрема, ефективності окремої ланки внутрішнього державного фінансового контролю – відомчого контролю. Про це свідчить оцінка наслідків проведення контрольних заходів в системі органів виконавчої влади. Систематизація напрацьованих досліджень учених у напрямку визначення ефективності контролю підкреслює необхідність продовжувати вивчення цього питання. Так, суттєві здобутки щодо оцінки результативності та ефективності контролю отримали І.К. Дрозд, В.Ф. Максимов, В.О. Шевчук, російські вчені В.В. Бурцев, В.М. Родіонова, В.І. Шлейніков, які започаткували напрями та основні підходи до зазначеної проблеми. Розвиваючи такий комплексний підхід, автор даної статті, вивчаючи практику відомчого контролю, упорядковуючи, систематизуючи негативні результати його виконання, пропонує удосконалити функціонування відомчого контролю для підвищення його ефективності та дієвості.

Головне завдання відомчого контролю, на думку автора, є забезпечення законності та ефективності формування, використання і відчуження державних активів. Одночасно цей контроль має запобігати протиправним

діям в соціально-економічній сфері. Така мета відомчого контролю відповідає концептуальним засадам контролю відповідно до ст.1 Лімської декларації керівних принципів контролю, прийняту ІНТОСАІ [1].

Проаналізувавши практику відомчого контролю в системі міністерств, інших центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) зазначимо наступне. Незважаючи на послідовну позицію органів ДКРС, направлену на покращення стану внутрішньої контрольно-ревізійної роботи, діяльність підрозділів децентралізованого інспектування в цілому залишається малоефективною.

Відповідно до звітних даних (форма звіту № 11 – ревізія) на сьогодні у сфері управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) перебуває близько 4,5 тисяч держпідприємств. Найбільша кількість держпідприємств – у сфері управління Мінтрансв'язку (близько 500) та його органу управління ДП "Укрзалізниця" (понад 900), а також в системах Мінагрополітики (486), Мінпромполітики (423), Мінвуглепрому (416), Держкомлісгоспу (338), Міноборони (243) тощо. Аналізуючи стан охоплення відомчим контролем держпідприємств, слід констатувати, що він залишається вкрай незадовільним. Так, впродовж 2010 року ревізорами Мінагрополітики було охоплено контролем лише 4,3 % держпідприємств, що належать до сфери його управління (тобто 21 з майже 500), відомчим контролем Мінпромполітики охоплено 2,8 % держпідприємств (а понад 400 залишилось поза їх увагою), в системі Держкомлісгоспу забезпечено охоплення – 2,4 % держпідприємств, Національного космічного агентства – 3,7 %, Укравтодору – 4,1 %, Мінкультури – 4,6 %, Мінвуглепрому – 6,7 %, Мінрегіонбуду – 8,5 %. Такі невістні результати свідчать про те, що для повного охоплення підконтрольної мережі держпідприємств відомчими ревізорами Мінагрополітики, Мінпромполітики та іншим знадобиться від 20 до 35 років. До того ж, існують ЦОВВ, відомчим контролем яких впродовж 2010 р. взагалі не охоплювалися держпідприємства, що належать до сфери їх управління, наприклад, Держспоживстандарт не перевірено жодного з 39 підконтрольних держпідприємств, Мінохорони здоров'я – жодного з 31, Нацагенством з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів – жодного з 12. Слід зазначити, що проведені органами ДКРС впродовж останніх років аудити організації та стану

внутрішньої контрольно-ревізійної роботи в ЦОВВ, засвідчили, що далеко не всі відомства взагалі володіють точними даними щодо кількості суб'єктів, що належать до сфери їх управління в цілому та держпідприємств, зокрема. Так, ревізорами Мінохорони здоров'я жодного разу не перевірялися територіальні органи Державної санітарно-епідемічної служби (а це майже 80 % загальної кількості суб'єктів, що належать до сфери управління міністерства). І лише під час аудиту, проведеного органами ДКРС у 2009 році, понад 740 установ додатково включено до мережі підконтрольних суб'єктів та враховано у звітності.

Не усвідомлюючи власної персональної відповідальності за стан фінансово-бюджетної дисципліни у ввіреній їм галузі, керівники окремих ЦОВВ помилково вважають, що контролювати їх трансакції мають органи ДКРС чи Рахункова палата. Тому вони формально ставляться до функції внутрішнього контролю, яка є невід'ємною складовою управління державними фінансами. Як наслідок, ця функція у такому міністерстві, ЦОВВ ні організаційно, ні ресурсно не забезпечена. Тому принцип системності внутрішнього контролю не може бути реалізованим у міністерствах, де на одного ревізора припадає 256 підконтрольних суб'єктів, як наприклад, у Мінагрополітики, значна частка яких (близько 500) є держпідприємствами. В системі Міносвіти та Мінохорони здоров'я на 1 ревізора припадає відповідно 243 та 134 підконтрольних суб'єктів. Зрозуміло, що у таких ЦОВВ внутрішній контрольно-ревізійний підрозділ в змозі вирішувати лише окремі кадрові питання, чи виконувати достатньо вибіркового контролю, який не забезпечує належної якості в цілому.

У окремих ЦОВВ керівництво не повністю розуміючи роль та функції внутрішньої контрольно-ревізійної роботи та ігноруючи вимоги як постанов Уряду, так і теоретичних основ контролю, з метою штучного підвищення статусу підрозділів апарату включає ревізійний підрозділ до складу підрозділів бухгалтерії та фінансової звітності (у Мінагрополітики, Держкомпідприємств, територіальних органах Держкомветмедицини). Таким чином дискредитується сама ідея правильної організації внутрішньої контрольно-ревізійної роботи, адже внутрішні ревізори фактично потрапляють у пряме підпорядкування до тих, кого повинні перевіряти.

Поширеною останнім часом стала тенденція поєднання в одному структурному підрозділі інспекційних функцій та діяльності з протидії і запобігання корупції (в Мінвуглепромі, МНС, Мінекономіки). В окремих ЦОВВ керівники, ігноруючи державну політику у сфері державного внутрішнього фінансового контролю та вимоги постанов Уряду взагалі не вважають за потрібне створювати контрольно-ревізійні підрозділи (Вища атестаційна комісія, Державна міграційна служба, Держкомнацрелігій, Держкомінформатизації, Нацеконінвестагентство, Держкомархів). Впродовж 2009-2010 років органами ДКРС досліджено стан організації та здійснення внутрішнього контролю у системах 22 ЦОВВ. Нажаль, і результати таких аудитів, і постійний моніторинг щоквартальної звітності ЦОВВ щодо наслідків внутрішньої контрольно-ревізійної роботи, засвідчують низку системних недоліків у діяльності підрозділів децентралізованого інспектування.

Першим з них слід зазначити недосконалість внутрішньої нормативно-правової бази з питань контрольно-ревізійної роботи у переважній більшості ЦОВВ, а в окремих – навіть повну її відсутність. Зрозуміло, що недоопрацьовані внутрішні регламенти, інструкції, положення мають невід'ємним наслідком недоліки у пла-

нуванні, організації, проведенні та документуванні контрольних заходів, реалізації їх результатів.

По-друге переважна більшість відомчих контрольно-ревізійних підрозділів не в повному обсязі усвідомлюють саму ідею планування контрольних заходів. В більшості ЦОВВ планування контрольно-ревізійної роботи здійснюється формально, без урахування обсягів, напрямів бюджетного фінансування, фінансових показників держпідприємств, ризиків, періодичності чи інших критеріїв.

В свою чергу невміння планувати роботу має наслідком численні позапланові доручення і, як наслідок, системне невиконання планів. Так, наприклад, аналіз співвідношення планових та позапланових контрольних заходів при проведенні аудиту в Мінохорони здоров'я засвідчив, що контрольно-ревізійний відділ міністерства замість системного планового інспектування виконує роль "пожежної команди". Впродовж дослідженого періоду (2007 – 2008 рр.) кількість позапланових перевірок окремих питань становила 88 % загальної кількості контрольних заходів. При цьому зміни до планів контрольних заходів не вносились, про позапланові перевірки Головкин не інформувалось або інформувалось несвоєчасно.

Аудит у Держкомрибгоспі засвідчив, що близько 70 % підконтрольних суб'єктів, у т. ч. центральний апарат, жодного разу не перевірялися. Ревізійна робота переважно спрямовувалася на виконання позапланових доручень (кількість яких вдвічі перевищує кількість планових перевірок), наслідком чого стало невиконання у 2008 році плану.

Цілком логічним результатом неякісного планування, як правило, стає повна безсистемність та нерівномірність охоплення мережі, тобто за наявності значної кількості не охоплених контролем суб'єктів окремі перевірялись по декілька разів. Так, територіальними органами Держкомзему окремі підконтрольні об'єкти не планувались та не перевірялись впродовж 3 – 4 та більше років, в той час як інші суб'єкти перевірялись по декілька разів на рік. Як наслідок, значна кількість державних підприємств, що належать до сфери управління міністерств, ЦОВВ залишається не охопленими відомчим контролем впродовж тривалого періоду або взагалі поза увагою відомчих ревізорів. Наприклад, понад 4 – 5 років залишаються неохоплені відомчим контролем Національного космічного агентства 63 % держпідприємств; 71 % господарських товариств з державною часткою понад 50 % та третина бюджетних установ. 46 % підконтрольних суб'єктів Держмитслужби взагалі не перевірялись від 4 до 10 років, при тому, що обсяги фінансування цих суб'єктів є значними. Поза відомчим контролем Міносвіти залишається понад 96 % підконтрольних суб'єктів.

60 % суб'єктів Мінохорони здоров'я залишаються необревізованими (щонайменше 5 років, а окремі взагалі не перевірялись з моменту їх створення, тобто понад 15 років), у т. ч. дипломатичні установи у інших країнах. Слід враховувати й те, що закордонні дипломатичні установи (на відміну від інших бюджетних установ, що розташовані і функціонують в Україні), практично перебувають поза зоною контролю інших державних органів, зокрема, ДКРС. Проте навіть той факт, що підконтрольний суб'єкт таки потрапив до поля зору відомчого ревізора (планово чи позапланово), аж ніяк не забезпечує впевненості у тому, що його фінансово-господарська діяльність досліджена якісно і в повному обсязі. Адже наступним, і найбільш суттєвим недоліком децентралізованих підрозділів інспектування залишається неякісне проведення контрольних заходів: відсутність комплексності, неповнота ревізійних дій, неякісне їх документування тощо. Так, через недостатню трива-

лість контрольних заходів та не завжди достатній рівень кваліфікації відомчих ревізорів у ряді ЦОВВ взагалі не практикується проведення повних ревізій фінансово-господарської діяльності, замість яких здійснюються лише перевірки вузьких питань. Проте, навіть якщо планом передбачено повноцінний контрольних захід, фактично далеко не всі питання, які характеризують діяльність підконтрольного суб'єкта, досліджуються всебічно, глибоко та головне комплексно.

Мають місце непоодинокі факти, коли при встановленні порушень чи їх ознак, відомчими ревізорами не проводиться належний комплекс ревізійних дій, як наслідок, такі факти не кваліфікуються як порушення, їх сума не обраховується та відповідно не пред'являється до відшкодування винним особам. У результаті порушення хоча і згадується в акті (довідці), проте відповідальна особа не визначена і поверненням втрачених сум ніхто не займається. Майже системною стала практика неякісного документування порушень, починаючи від елементарної відсутності посилань на порушені нормативно-правові акти і граматичні помилки (через які унеможливується іноді навіть розуміння суті викладеного в акті), і закінчуючи неправомірними та непідтвердженими висновками.

В ряді міністерств, ЦОВВ при проведенні аудитів працівники органів ДКРС взагалі зафіксували відсутність значної частини ревізійних матеріалів, навіть за поточні періоди. Зрозуміло, що цілком логічним та передбачуваним наслідком такої ситуації є вкрай низький рівень результативності відомчого контролю переважною більшістю ЦОВВ. Так, усі контрольні заходи, проведені ревізорами Держкомпідприємництва у 2007 – 2009 рр., взагалі були безрезультатні (в цьому органі останні фінансові порушення було встановлено в 2006 році). В той час як органами ДКРС за результатами ревізій в системі Держкомпідприємництва за період з 01.01.2007 р. по 01.04.2009 р. встановлено фінансових порушень на суму 5,3 млн. грн. та фактів неефективного використання бюджетних коштів на суму 8 млн. гривень.

Яскравим прикладом майже повної бездіяльності контрольно-ревізійних підрозділів є результати внутрішньої контрольно-ревізійної роботи в Міносвіти, Держкомстаті та Національному космічному агентстві. Так, ревізорами Міносвіти впродовж 2008 року було проведено 19 контрольних заходів, і лише за результатами одного з них встановлено фінансове порушення – завищення кредиторської заборгованості на суму 6,9 тис. грн. Водночас результати ревізій органів ДКРС в системі Міносвіти за період 2006 – 9 місяців 2009 року засвідчили порушень бюджетного та фінансового законодавства на суму понад 783 млн грн. у т. ч. фінансових порушень, що призвели до втрат – 61,7 млн гривень. Аналогічно з 10 проведених ревізорами Національного космічного агентства впродовж 2008 – 2009 рр. контрольних заходів, результативним був лише 1, яким було встановлено надлишки на суму 2,6 тис. грн. Тоді як органами ДКРС в цій галузі виявлено низку проблемних питань, фінансові порушення на загальну суму 5,2 млн грн., а також порушень стосовно обліку науково-технічної продукції та необоротних активів в загальній сумі 33,5 млн гривень.

Необхідно підкреслити і основну проблему неефективності відомчого контролю – низький рівень відшкодування виявлених порушень. За звітними даними загальний по системі ЦОВВ рівень відшкодування порушень, що призвели до втрат, у 2010 р. становив лише 1,7 %, у 2009 р. – трохи більше 4 %. Наприклад, у 2010 році відомчими ревізорами Держкомрезерву за даними поданого ними звіту встановлено порушень, що призвели до втрат, на загальну суму 5,6 млрд грн., з яких відшкодовано лише близько 0,3 % (отже невідшкодованими залишаються 5,6 млрд грн.). Аналогічна ситуація і в системі Мінвуглепрому, де рівень відшкодування становить 0,2 % і не відшкодованими залишаються понад 250 млн грн. Відмічаємо системність такого підходу до повернення завданих збитків винними особами, адже така тенденція спостерігається в цих органах з року в рік. Аналіз фінансових порушень, встановлених відомчими ревізорами впродовж минулого року, дав змогу зробити висновок, що більшу частину з них можливо запобігти попереджувальними засобами, саме через налагодження надійної системи внутрішнього контролю. Підвищення дієвості відомчого інспектування можливе саме через перехід до його проведення на підставі аналізу ризиків діяльності підконтрольних об'єктів, розробки уніфікованої типології фінансових порушень з метою чіткого розмежування фінансових шахрайств від бухгалтерських помилок.

Держава і суспільство втрачають значні ресурси внаслідок неефективних управлінських рішень – адже саме керівник приймає рішення і підписує документи на відчуження майна, здійснення інших господарських операцій. І саме керівник за вимогами Бюджетного кодексу несе персональну відповідальність за ефективність системи фінансового управління і контролю в міністерствах, яка нині є вкрай недосконалою, призводить до значних збитків, що зростають з року в рік. Крім того, незадовільний фаховий рівень відомчих ревізорів негативно позначається на результативності та ефективності відомчого контролю і, як наслідок, для більшості органів характерним є зосередження уваги на дріб'язкових порушеннях і помилках бухгалтерів замість глибокого вивчення наслідків управлінських рішень, тенденцій щодо зловживань та схем незаконного використання коштів і майна.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу виявити фактори неефективності відомчого контролю в ЦОВВ, запропонувати напрямки його покращення шляхом посилення відповідальності керівництва органу державного управління за виконання контрольної функції управління, поліпшення планування контрольно-ревізійної роботи, удосконалення організації підпорядкування підрозділу відомчого контролю, запровадження системи внутрішнього контролю з урахуванням ризиків підприємств-підконтрольних об'єктів, підвищення кваліфікації відомчих ревізорів, посилення контролю за стягненням з винних осіб нанесених державі збитків. Отже, реалізація пропозицій щодо запровадження дієвої системи відомчого контролю є однією з першочергових умов зміцнення фінансової дисципліни в державі.

1. Лімська декларація керівних принципів контролю [Електронний ресурс] / Головне контрольно-ревізійне управління України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/category/38819?sessionid>.

УДК 336.7:657.37

В. Головка, канд. екон. наук, доц.,
В. Шарманська, канд. екон. наук, доц.

ВПЛИВ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Досліджено методологічні аспекти вимірювання впливу інфляції на показники фінансової звітності з метою підвищення їх достовірності шляхом коригування згідно чинного законодавства.

Ключові слова: інфляція, достовірність, фінансова звітність, індекс споживчих цін.

Исследованы методологические аспекты измерения влияния инфляции на показатели финансовой отчетности с целью повышения их достоверности путем корректировки в соответствии с действующим законодательством.

Ключевые слова: инфляция, достоверность, финансовая отчетность, индекс потребительских цен.

The article investigates methodological aspects of measuring the impact of inflation on financial performance reporting to improve their accuracy by adjusting the applicable laws.

Key Words: inflation, reliability, financial reporting, consumer price index.

Прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень на рівні організації, регіону, галузі й країни в цілому повинне базуватися на достовірній інформації, основу якої становлять дані фінансової звітності підприємств. "Фінансова, податкова, статистична звітність та інші види звітності, що використовують грошовий примірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку" [1]. Найважливішою метою складання фінансової звітності в Україні є "надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства" [2].

Проте з позицій об'єктивної реальності репрезентація діяльності об'єктів господарювання або фінансово-економічних операцій завжди відносна. Об'єктивні і суб'єктивні причини недостовірності, певної ентропії, а інколи й анігіляції інформації на рівні підприємств, як правило, приводять до викривлення звітних даних, а звідси необґрунтованість та некоректність прагматичних управлінських рішень на всіх рівнях.

Суб'єктивні причини, як правило, пов'язані з метою приховування небажаних характеристик шляхом певних групувань, зміни алгоритмів розрахунку тощо. До об'єктивних причин в першу чергу слід віднести такі, які при діючих регулятивах або дефінітивних методах формування звітних показників не забезпечують достовірності. Зазначені питання розглядалися у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, В. Ковалева, Л. Гіляровської, І. Головка [4-6]. Дослідивши результати їх роботи, нами було зроблено висновок, що найпоширенішою причиною недостовірності даних фінансової звітності, що має некримінальний характер, є перекурення звітних показників під впливом інфляції.

Цілі статті полягають у формалізації, систематизації та адаптації до міжнародної практики наявного наукового і практичного матеріалу за даною проблемою, створення певного методологічного апарату для підвищення рівня достовірності, порівнюваності, надійності і інформативності показників бухгалтерської звітності, який би слугував відправною точкою для подальших конкретних розрахунків.

Вплив інфляції виконує роль своєрідного податку на залишки грошових коштів підприємства у національній валюті, викликаючи збитки по грошових активах. Цей вплив також призводить до значних змін вартості інших активів і пасивів. Ігнорування впливу інфляційних процесів на оцінку активів і пасивів підприємства неминує призводити до викривлення достовірності інформації фінансової звітності, неправомірним результатам і висновкам аналізу динаміки її показників [6]. Хоча на сьогодні рівень інфляції в основному контролюється державою, проте не можна списувати з рахунку варіанти виникнення умов гіперінфляції, що спостерігалася на початку 90-х років ХХ століття, яка приводила до сутте-

вого (якщо не повного) викривлення фінансової звітності та результатів аналізу.

На сьогодні, зважаючи на оптимістичні офіційні прогнози щодо стабільності української гривні, більшість населення намагається тримати свої збереження у євро, американських доларах або вкладати кошти у нерухомість, що є основним об'єктом інвестування в умовах слабкої розвиненості українського фондового ринку. Відсоткові ставки по кредитах, починаючи з іпотеки і закінчуючи побутовими приладами, нараховуються за цінами, що мають компенсувати очікуване зниження купівельної спроможності місцевої валюти протягом періоду кредитування незалежно від величини цього періоду, тощо.

Довгий час питання інфляції і її впливів на вірогідність показників фінансової звітності вважалися не актуальними для вітчизняного бухгалтерського обліку. Це було пов'язане з тим, що в командній економіці інфляція у відкритій формі, що проявлялася в зростанні загального рівня цін, була невелика. Однак у прихованій формі інфляція мала місце протягом десятиліть командної економіки й проявлялася в наявності дефіциту товарів і існуванні так званого "чорного" ринку із цінами більш високими, чим офіційні. З початком ринкових перетворень у нашій країні відкрита форма інфляції стала пануючою. В перші роки незалежності і становлення фінансової системи України вона була дуже високою й наближалася до гіперінфляції. Окрім того, на сьогодні ще існує деяка невідповідність кількісних характеристик інфляції і інших статистичних показників динаміки при розрахунках динаміки індексу споживчих цін в сучасних умовах і даних, які наводяться в офіційних джерелах.

Існують різні точки зору щодо характеристик гіперінфляції. Так, згідно МСФЗ № 29 до країн з гіперінфляційною економікою слідує відносити такі, у яких:

- більшість населення прагне зберігати свої заощадження в негрошовій формі або у відносно стабільній іноземній валюті;
- населення в цілому розглядає грошові суми не з позиції місцевої валюти, а з позицій щодо стабільної іноземної валюти;
- продаж і покупка в кредит провадяться за цінами, які повинні компенсувати очікуване зниження купівельної спроможності місцевої валюти протягом періоду кредитування незалежно від величини цього періоду;
- процентні ставки, заробітна плата й ціни пов'язані з індексом цін;
- накопичена або сукупна інфляція за три роки наближається або перевищує 100%.

В світовій обліково-аналітичній практиці відомо декілька підходів до вирішення проблеми вірогідності оцінки показників фінансової звітності в умовах інфляції; серед них: нехтування інфляцією при обліку, перерахунки по відношенню до стабільної валюти, переоцінювання об'єктів бухгалтерського обліку в грошові вимірники однакової купівельної спроможності (метод *GPL – General*

Price Level Accounting або GPP- General Purchasing Power), переоцінювання об'єктів бухгалтерського обліку в теперішню вартість (метод CVA – Current Value Accounting або CCA – Current Cost Accounting) та ін.

В Україні П(С)БО-22 "Вплив інфляції" передбачено порядок коригування фінансової звітності, яка оприлюднюється, на вплив інфляції та загальні вимоги до розкриття інформації про неї у примітках до фінансової звітності. Згідно з діючими стандартами "Показники річної фінансової звітності підприємства за умови досягнення значення кумулятивного приросту інфляції 90 і більше відсотків підлягають коригуванню із застосуванням коефіцієнта коригування ..." [4].

Якщо інфляція вимірюється як приріст загального рівня цін, то нагромаджена інфляція за три роки (згідно МСФЗ № 29) повинна дорівнювати 100% (отже, її темп росту за ці роки повинен скласти 20%), тобто щомісячний темп росту цін при такій умові повинен бути 101,94%, а середньорічні темпи росту протягом трьох років не повинні перевищувати 25% (за умовами П(С)БО № 22 – 22,5%). Однак щомісячні темпи росту індексу споживчих цін (ICJ) (*consumer price index – CPI*), що у світовій практиці є найбільше використовуваним показником рівня інфляції, в Україні часто перевищують рівень 101%, що підтверджується даними, наведеними в Табл. та на Рис.1,2.

Таблиця. Динаміка індексу споживчих цін в Україні на товари та послуги до попереднього місяця, %

місяці роки	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	за рік
2009	102,9	101,5	101,4	100,9	100,5	101,1	99,9	99,8	100,8	100,9	101,1	100,9	101,0
2008	102,9	102,7	103,8	103,1	101,3	100,8	99,5	99,9	101,1	101,7	101,5	102,1	101,7
2007	100,5	100,6	100,2	100	100,6	102,2	101,4	100,6	102,2	102,9	102,2	102,1	101,3
2006	101,2	101,8	99,7	99,6	100,5	100,1	100,9	100	102	102,6	101,8	100,9	100,9
2005	101,7	101	101,6	100,7	100,6	100,6	100,3	100	100,4	100,9	101,2	100,9	100,8
2004	101,4	100,4	100,4	100,7	100,7	100,7	100	99,9	101,3	102,2	101,6	102,4	101,0
2003	101,5	101,1	101,1	100,7	100	100,1	99,9	98,3	100,6	101,3	101,9	101,5	100,7
2002	101	98,6	99,3	101,4	99,7	98,2	98,5	99,8	100,2	100,7	100,7	101,4	100,0
2001	101,5	100,6	100,6	101,5	100,4	100,6	98,3	99,8	100,4	100,2	100,5	101,6	100,5

Джерело: Державний комітет статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Оскільки в продовж багатьох десятиріч обліково-аналітичний і фінансовий напрямки в науці в нашій країні мали свою специфіку, економіка України протягом багатьох років характеризувалася відносно високим рівнем інфляції і незважаючи на те, що існуючий порядок коригування фінансової звітності на вплив інфляції

прописаний в національних стандартах (П(С)БО №22), питання гармонізації методик, змістовного наповнення і когнитуальної коректування показників фінансової звітності за умов інфляції з міжнародно визнаними емпіричними підходами дотепер є актуальними і потребують певної алгоритмізації.



Рис.1. Динаміка індексу цін на товари та послуги 2001-2009 рр.

Джерело: Розраховано та побудовано авторами на основі даних Держкомстату України

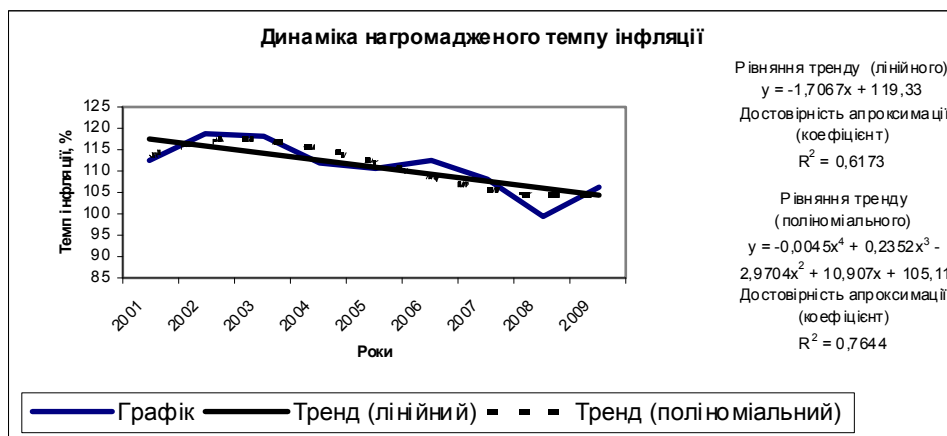


Рис.2. Динаміка нагромадженого темпу інфляції 2001-2009 рр.

Джерело: Розраховано та побудовано авторами на основі даних Держкомстату України

Але практичне застосування методик, їх алгоритмізація і подальше створення програмного продукту припускає додаткове вирішення питань пов'язаних з:

- вибором методів перерахунку на рівень інфляції показників фінансової звітності;
- вибором методів і показників виміру інфляції;
- розрахунком коефіцієнтів коригування показників фінансової звітності.

Вирішення першого питання має найбільш суттєве значення тому, що від вибору методу коригування фінансових показників суттєво залежить достовірність результатів аналізу і відповідно обґрунтованість висновків за його результатами. Залежно від обраної бази коригування виділяють два напрямки коригування показників звітності – інфлювання і дефлювання. Так, у випадку використання фактичної вартості звітного періоду (як це і передбачено в МСФЗ № 29) перераховуються показники звітності попередніх періодів. Подібну практику називають інфлюванням тому, що при її застосуванні необхідно "накласти" на показники звітності попередніх періодів інфляційне зростання. Обернена процедура інфлювання, коли усунення інфляційних перекоєч показників досягається шляхом приведення їх до єдиної вартісної оцінки, яка відповідає рівню цін деякого попереднього періоду, тобто застосування фактичної вартості базового періоду в якості основи фінансової звітності, називають дефлюванням. Звісно, що подальша розробка алгоритмів перерахунку показників звітності буде залежати від обраної бази порівняння.

При вирішенні другої задачі практичної реалізації методів коригування фінансової звітності в умовах інфляції, яка пов'язана зі знаходженням величини індексу цін, доцільного для використання в перерахуванні показників звітності, як правило у світовій практиці використовуються два індекси: агрегатний індекс Пааше (Paasche Price Index) (1) та індекс Ласпейреса (Laspeyres Price Index) (2).

$$I_P = \frac{\sum q_1 \times p_1}{\sum q_1 \times p_0} \quad (1), \quad I_L = \frac{\sum q_0 \times p_1}{\sum q_0 \times p_0} \quad (2),$$

де I_P – агрегатний індекс Пааше; I_L – індекс Ласпейреса; q_0, q_1 – відповідно кількість продукції в натуральних одиницях виміру у базовому та звітному періодах; p_0, p_1 – рівень ціни одиниці продукції в базисному та звітному періодах.

Обидва індекси застосовуються для виміру вартості життя, тобто витрат на підтримку певного життєвого рівня. Індекс Пааше розраховується згідно формули (1) агрегатного індексу для набору товарів, що змінюється, а індекс Ласпейреса для незмінного набору товарів за формулою (2). Коли ціни на різні товари змінюються нерівномірно, індекс Ласпейреса є превалюючим показником міри вартості життя. Це пояснюється тим, що перший індекс, що розраховується для певного набору товарів, кількість яких береться на рівні базового періоду, не бере до уваги можливість заміни більше дорогих товарів менш дорогими. Навпаки, у другому індексі враховуються результати взаємного заміщення товарів. В індексі Пааше не відображається зниження, що відбувається при цьому, рівня добробуту, оскільки кількість продукції береться на рівні звітного періоду. Таким чином, інфляційні процеси в економіці країни можуть бути оцінені за допомогою двох розглянутих індексів.

У світовій і вітчизняній практиці для визначення рівня інфляції, а відповідно і рівня цін, найбільше часто (порівняно з такими індексами як індекс цін виробників промислової продукції, індекс індексації основних засобів та ін.) застосовується індекс споживчих цін – ІСЦ

(Consumer Price Index – CPI), що являє собою один з методів виміру зрушень у цінах ринкового кошика з незмінного набору товарів і послуг, що купуються міськими споживачами (Consumer Price Index for All Urban Consumers. (CPI-U)). ІСЦ показує зміну цін багатьох споживчих товарів і послуг і вираховується відношенням ціни споживчого кошика фіксованих на рівні базисного періоду до її ціни в базисному році за формулою індексу Ласпейреса (2) або її модифікацій.

ІСЦ – є одним з найважливіших показників, що характеризують рівень інфляції, і використовується з метою здійснення державної фінансової політики, аналізу й прогнозу цінових процесів в економіці, регулювання реального курсу національної валюти, перегляду мінімальних соціальних гарантій, рішення правових суперечок.

Методологічні положення щодо організації статистичного спостереження за змінами цін на споживчі товари і розрахунку індексу споживчих цін та їх терміни оприлюднення регламентується відповідним чинним законодавством України та відповідними методологічними положеннями зі статистики Державного комітету статистики України.

Аналіз зарубіжних аналогів з питань коригування фінансової звітності свідчить, що переважна більшість авторів пропонують для цілей коригування використовувати модель обліку в постійних цінах (GPP), а в рамках цієї моделі як індекс інфляції застосовувати ІСЦ. Результати апробації доводять, що це найменш складний і найменш трудомісткий варіант коректування показників фінансової звітності, що базується на використанні доступної інформації про рівень інфляції, що вимірюється за допомогою ІСЦ і відповідає реальній економічній дійсності, а тому може бути досить легко впроваджений у практику обліково-аналітичної роботи.

Третє питання, що потребує деякого уточнення, стосується визначення коефіцієнтів коригування і пов'язане головним чином з розрахунком середніх індексів інфляції за період, зокрема середнього до звітний період рівня ІСЦ. Звісно, що дефінітивною формулою для визначення середнього значення ІСЦ є формула середньої геометричної величини, оскільки саме вона дозволяє розрахувати середню величину при заміні індивідуальних величин ознаки і збереженні незмінним добутку індивідуальних величин.

Середні рівні прийнято відносити до середини відрізка часу, за який визначається середній рівень. Отже, при розрахунку середнього темпу інфляції аналізований період розбивається на два відрізки часу, а сам розрахунок здійснюється за формулою

$$\overline{I_P} = \sqrt{I_P^B \times I_P^K} = \sqrt{I_P^{пер}} \quad (3)$$

де $\overline{I_P}$ – середній індекс цін (ІСЦ) за аналізований період; I_P^B – індекс цін (ІСЦ) на початок аналізованого періоду; I_P^K – індекс цін (ІСЦ) на кінець аналізованого періоду; $I_P^{пер}$ – індекс цін (ІСЦ) за аналізований період.

На основі розрахованих індексів цін на початок і кінець аналізованого періоду, а також середніх індексів цін за аналізований і попередній періоди визначаються коефіцієнти коригування показників фінансової звітності підприємства. За допомогою індексів цін на початок і кінець аналізованого періоду розраховуються коефіцієнти коригування моментних показників (snapshot figures), тобто показників, що характеризують стан на певний момент часу. До таких показників можна віднести, наприклад, показники балансу підприємства, що відображають вартісну оцінку майна підприємства і

джерел його формування на початок і кінець звітного періоду. Середні рівні індексів цін застосовуються при коригуванні значень показників, які відносяться до категорії показників "потоків" (flow figures), а саме – показників виручки, собівартості, доходів, видатків тощо.

Незважаючи на те, що запропоновані методичні підходи до коригування показників фінансової звітності підприємств в умовах інфляційної економіки авторами верифіковані, алгоритмізовані і апробовані, немає сумнівів, що сьогодення економіки України вимагає необхідності подальшої розробки методики достовірної оцінки показників фінансової звітності в умовах інфляції та створення, з залученням сучасної комп'ютерної техніки, оригінального програмного продукту для її впровадження в практику обліку й аналізу підприємств і організацій. Адже від того, наскільки достовірною і надійною буде інформація фінансової звітності підприємства, багато в чому залежить об'єктивність результатів аналізу, обґрунтованість рішень по управлінню фінансово-господарською діяльністю підприємств, правомірність

визначення основних напрямків інвестицій, а отже, стабільність економічного розвитку країни.

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність" від 22 червня 2000р. № 1807-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – №40, ст. 365 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": [Затверджено наказом Міністерства фінансів України №87 від 31.03.99 р.] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0391-99>.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 22 "Вплив інфляції": [Затверджено наказом Міністерства фінансів України №147 від 28.02.02 р.] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0269-02>.
4. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры [Текст] / В.В.Ковалев – М.: Финансы и статистика, 2002. – 560 с. 5. Экономический анализ / [Л.Т.Гиляровская, Г.В.Корнякова, Н.С.Пласкова и др.]; под ред. докт. экон. наук Л.Т.Гиляровской. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С.409-445. 6. Головка І.В. Економічний аналіз фінансового стану підприємства: Дис. канд. ек. наук: 08.03.09 / І.В.Головка. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 182 с.

Надійшла до редколегії 15.12.10

УДК 657 (075.8)

Г. Голубнича, канд. екон. наук, доц.

РОЗВИТОК ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Розглянуто сутність поняття обліково-аналітичних інформаційних систем. Досліджено основні шляхи, форми і чинники становлення і удосконалення обліково-аналітичних інформаційних систем та відповідні напрями забезпечення ними суспільних потреб і інтересів.

Ключові слова: локальні обліково-аналітичні інформаційні системи; стандартизація; бухгалтерські послуги; система суспільних інтересів; фінансова звітність; економічний аналіз.

Рассмотрена сущность понятия учетно-аналитических информационных систем. Исследованы основные пути, формы и факторы формирования и совершенствования учетно-аналитических информационных систем и соответствующие направления обеспечения ими общественных потребностей и интересов.

Ключевые слова: локальные учетно-аналитические информационные системы; стандартизация; бухгалтерские услуги; система общественных интересов; финансовая отчетность; экономический анализ.

The essence of concept of accounting-analytical information systems is considered. The basic ways, forms and factors of formation and perfection of accounting-analytical information systems and corresponding directions of maintenance of public requirements and interests are investigated.

Key Words: local account-analytical information systems; standardisation; unification; accounting services; accounting companies; public requirements.

Інформаційне забезпечення функціонування організаційних форм господарювання у корпоративному та державному секторах економіки здійснюється завдяки формування та відтворення таких сегментів системи управління як облік, звітність, економічний аналіз, контроль і аудит. Практика доводить, що історично ці складові доповнюючи і розвиваючи один одний існують майже сто років. Одночасно, теоретичні прогнози на майбутнє вказують на перспективи посилення їхньої взаємодії. В межах кожного сегмента управління облікова інформація модифікується відповідно до потреб користувачів, що дає можливість дослідити загальні та специфічні закономірності, тенденції, форми та напрями її відтворення і розвитку. Між тим, на процеси формування і відтворення облікової інформації також впливає зовнішнє середовище із своєю системою економічних суб'єктів і відповідних економічних інтересів. Причому під його потужним впливом у другій половині минулого століття сформувалися у окремі галузі науки та набули розвитку фінансовий облік і фінансова звітність. Необхідність створення та удосконалення інформаційних облікових моделей призвели до формування процесів стандартизації, гармонізації, адаптації, уніфікації національних облікових систем. Тому дослідження облікових інформаційних систем на різних організаційних рівнях було і залишається актуальним з позицій розвитку практики і теорії організації, управління, фінансового обліку і фінансової звітності. Найбільш динамічні про-

цеси відтворення облікової інформації відбуваються на рівні організації – в межах локальних систем бухгалтерського обліку і звітності (на відміну від національних та міжнародних-глобалізованих систем обліку і звітності). У сучасних умовах під впливом фінансових кризових явищ, по-перше, підвищуються вимоги до якості обліково-аналітичних інформаційних систем; по-друге, відбувається процес пошуку та оптимізації сучасних моделей надання обліково-аналітичної інформації користувачам та методів і методик розкриття такої інформації.

Теоретичним питанням формування та розвитку облікової інформації присвячено праці вітчизняних вчених: М. Білухи, В.Швеця, С.Голова, В. Костюченко, Ю.Кузьмінського, Л.Ловінської, Є.Мниха, В.Пархоменка, В.Сопка та інших. Необхідно зауважити, що дослідження облікової інформації авторами проводяться з використанням мікроекономічних концепцій, у той же час, в основу досліджень зарубіжних вчених покладено також і макроекономічні концепції, в першу чергу це стосується фінансової звітності. Важливим чинником якісних перетворень складових елементів системи бухгалтерського обліку, його методів та моделей обліково-аналітичної інформації у сучасних умовах є глобалізація бізнесової діяльності. Для забезпечення економічних, соціальних, організаційних, кадрових, навчальних, екологічних та інших потреб глобалізованого бізнесу необхідно формувати облікову інформацію нової якості. У міжнародній практиці організації облікового процесу

та відповідних до неї методиках вже розроблені і впроваджені такі макроекономічні концепції, як концепції капіталу, його збереження та формування фінансового результату; концепція оцінки ймовірності надходження економічних вигод на підприємство та інші. Вітчизняні дослідження предмету, методу бухгалтерського обліку ще недостатньо приділяють уваги розробці та впровадженню макроекономічних концепцій розвитку національної системи бухгалтерського обліку та локальних інформаційних систем бухгалтерського обліку.

Об'єктом дослідження є фінансова звітність як сукупність моделей локальних обліково-аналітичних інформаційних систем в умовах фінансової кризи глобалізованого бізнесу; предметом – теоретико-методологічні і організаційні засади удосконалення формування обліково-аналітичної інформації у моделях фінансової звітності та забезпечення нею користувачів. Мета дослідження полягає у визначенні напрямів розвитку локальних обліково-аналітичних інформаційних систем та розробці критеріїв класифікації факторів, що впливають на характер змін у фінансовій звітності.

У працях вітчизняних вчених розвиваються наступні основні напрями досліджень: сутність та методологічні засади побудови системи бухгалтерського обліку на різних організаційних рівнях суб'єктів господарювання; сутність поняття облікової інформації та облікових інформаційних систем. Критичний аналіз наукової та навчальної літератури з бухгалтерського обліку, звітності, економічного аналізу вказує на те, що поняття "облікова інформація" є найбільш поширеним і розглядається практично в усіх навчальних працях. Сформовано широкий спектр точок зору на сутність, форми, способи обробки та розкриття облікової інформації. Між тим, на особливу увагу заслуговує дослідження у роботах В.Швеця таких понять, як інформаційна система бухгалтерського обліку, локальна інформаційна система бухгалтерського обліку та обліково-аналітичне інформаційне забезпечення [7, с.15-24, с.51, с. 278-284, с. 286-291]. Вперше поняття обліково-аналітичної інформації розглянуто д.е.н., проф., завідувачем кафедри обліку та аудиту Київського національного університету імені Тараса Шевченка В.Швецом. Під керівництвом В.Швеця викладачами та аспірантами проводяться наукові дослідження найсучасніших проблем розвитку методології та організації бухгалтерського обліку, аудиту, статистики, економічного аналізу. Тільки за останні роки в межах держбюджетної тематики було розглянуто методологічні та практичні питання сутності, напрямів, закономірностей та тенденцій адаптації національної системи бухгалтерського обліку, фінансової звітності, а також статистики, аудиту до вимог міжнародних стандартів.

Вважається загальноприйнятим положення, що поняття "інформація" латинського походження (information), і варіанти його перекладу в сучасній економічній літературі численні, але спершу інформацію розглядали як форму пояснення, поняття, повідомлення, уяву. Наприкінці XIX ст., про що свідчать архіви Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, поняття "інформація" уже використовувалося фахівцями Київського університету Святого Володимира як повідомлення, надання даних стосовно конкретної діяльності або конкретного стану речей для потреб управління. В економічній літературі зміст поняття "інформація" як повідомлення фактів, надання статистичних даних щодо стану справ одними фахівцями іншим з конкретною метою, зберігався до середини XX століття. У цей же період інформація поступово стає загальнонауковим поняттям.

Наприкінці XX століття у зв'язку з розробкою та впровадженням Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та Міжнародних стандартів аудиту термін "інформація" починають активно використовувати в обліково-аналітичних науках, статистиці та в менеджменті. Поєднання понять "облік (бухгалтерський облік)", "звітність", "аналіз", "контроль", "аудит", "статистика" та "інформація" у межах сучасних організаційних форм господарювання і управління ними є базовим методологічним принципом інтелектуальної діяльності з надання та розкриття економічної інформації і теоретичних досліджень її формування, відтворення та розвитку. Одночасно, ускладнення змісту глобалізованої господарської діяльності та кризові явища в економіці вимагають більшої обґрунтованості прийняття економічних рішень на основі обліково-аналітичної інформації. Це стосується і локальних обліково-аналітичних інформаційних моделей бізнесу – фінансової звітності підприємства. Міжнародний досвід стандартизації обліку і фінансової звітності свідчить, що макроекономічні концепції формування і розкриття облікової інформації у фінансовій звітності є складовою сучасної методології та організації облікового процесу на підприємстві. Складання фінансової звітності за міжнародними стандартами стає результатом функціонування локальних інформаційних систем бухгалтерського обліку теж за принципами і правилами міжнародних стандартів. Трансформація фінансової звітності українських підприємств, як показала практика, є недостатньо ефективною, затратною і не має довгострокової перспективи. В результаті суттєвих змін у практиці та теорії бухгалтерського обліку і фінансової звітності відповідно до міжнародного досвіду формуються нові підходи до визначення останньої: фінансова звітність розглядається не тільки як складова методу бухгалтерського обліку, але й як окрема економічна наука. Посилення практичного спрямування облікової інформації у другій половині XIX століття набуло свого значення у дослідженнях історії та теорії фінансової звітності зарубіжними вченими (Дж. Бродбент, Р.Лаугхлін, Т.Тинкер). Разом з тим, єдиної та універсальної теорії звітності, а також методології дослідження історії та перспектив розвитку фінансової звітності не розроблено [2, с. 75-76]. В умовах інформаційного забезпечення глобалізованого бізнесу фінансова звітність суб'єктів господарювання стає не тільки методом бухгалтерського обліку, а й інструментом задоволення суспільних потреб. Причому, з розвитком обліково-аналітичного інформаційного забезпечення зростають напрями та обсяги суспільних інформаційних потреб і інтересів окремих груп користувачів. Як самостійна економічна наука фінансова звітність має свої принципи, постулати, правила, теорію, категоріальний апарат, наукові тенденції та закономірності. Тому відповідно до вже існуючого міжнародного досвіду виникає необхідність дослідження обліково-аналітичного інформаційного забезпечення системи суспільних потреб і відповідного розвитку теорії і практики фінансової звітності на макроекономічному рівні.

В сучасних умовах в спеціальній економічній зарубіжній літературі триває дискусія щодо подальшого розвитку фінансової звітності. Розглядаються два основні напрями розвитку фінансової звітності: еволюційний і кардинальний – революційний. Головним критерієм визначення кожного з двох шляхів є характер найбільш впливових факторів, що вимагають певних змін у фінансовій звітності. Перша група факторів пов'язана із розвитком організаційних форм бізнесу: становленням якісно нових моделей організації бізнесу та поступове захоплення ними домінуючого положення у відповідно-

му секторі економіки. Очевидно, під впливом таких факторів вимагаються кардинальні зміни у фінансовій звітності. До другої групи факторів можна віднести виникнення нових окремих об'єктів, їхніх груп та класів, що призводить до змін на товарних і фінансових ринках. Подібні фактори вимагають постійно міняти статті і у фінансовій звітності українських підприємств. Тому через десять років після суттєвих змін, наприклад у формі №1 Баланс, ми одночасно повертаємося до окремих статей, що включалися до 2000 року (каса) і включаємо нові статті та розділи (інвестиційна нерухомість, необоротні активи та групи вибуття) відповідно до вимог прийнятих останнім часом національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Розвиток форм та напрямів обліково-аналітичного інформаційного забезпечення потреб користувачів фінансової звітності вимагає відображення їх у теорії фінансової звітності. Так, кардинальні зміни вимагають нових концепцій надання та розкриття інформації, які повинні органічно поєднуватися із новими концепціями теорії організації. Тому теорію фінансової звітності на початкових етапах її становлення можна розглядати як організаційну теорію обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських (або більш ширше – економічних) рішень. Відповідно кардинально змінюються мета і завдання фінансової звітності. Ознаками нових змін стають концепції якісного і кількісного розкриття обліково-аналітичної інформації, фінансової та нефінансової обліково-аналітичної інформації. Особливо в умовах економічної кризи та її наслідків посилюється інформаційна значимість показників, які характеризують капітал у фізичній формі, наприклад продуктивність; вплив використання довгострокових активів на фінансові результати діяльності підприємства.

Відповідно до ст.13 – 14 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" та П(с)БО1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" фінансова звітність визначається як бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [1; 5]. Досвід складання і використання фінансової звітності дає можливість розглядати її як сукупність інформаційних моделей обмеженого середовища господарської діяльності. Суттєвими рисами інформації, яка міститься у фінансовій звітності, є те, що вона історична, фінансова, кількісна, базується на існуючій на підприємстві локальній системі бухгалтерського обліку. Основними вимогами до якості інформації, яку повинні забезпечувати підприємства, є зрозумілість для користувачів, доречність (і суттєвість), достовірність (правдиве подання, превалювання сутності над формою, нейтральність, обачність), зіставність [3; 4; 6, с. 5-6]. Як показали результати аналізу якості обліково-аналітичної інформації, що надає фінансова звітність, найбільш сильною стороною фінансової звітності є забезпечення користувачів достовірною інформацією. Тому для потреб дослідження тенденцій розвитку якісних характеристик обліково-аналітичної інформації можна рекомендувати ввести класифікацію їх на фундаментальні (більш стійкі, відносно постійні) та змінні. У сучасних умовах необхідно переглянути склад якісних характеристик інформації і в першу чергу визначення тих із них, якість яких треба підвищувати у першу чергу. До них слід віднести зіставність, перевіряємість, своєчасність, зрозумілість. Підвищення якості інформації може бути забезпеченим на базі таких фундаментальних якісних характеристик, як правдивість, точність, повнота, нейтральність, що формуються на основних

принципах надання та розкриття обліково-аналітичної інформації у фінансовій звітності.

За своєю економічною сутністю фінансова звітність є товаром на ринку ділової інформації, щодо якого виникають певні економічні відносини і формуються економічні інтереси окремих груп користувачів. В процесі удосконалення існуючих форм фінансової звітності основним критерієм класифікації користувачів інформації є їхній розподіл на прямих користувачів (потенційних інвесторів в акціонерний капітал, кредиторів та інших постачальників капіталу) і непрямих (третя сторона). Останні зміни у фінансовій звітності враховують інтереси і третьої сторони з позицій надання їй інформаційних можливостей проведення більш детального і якісного аналізу показників звітності. Фінансова звітність надає інформацію про особливості ресурсів, якими володіє підприємство, результати діяльності та зміни цих ресурсів і фінансових результатів, використовуючи певні вимоги, що дає можливість зацікавленим сторонам розкривати та аналізувати облікову інформацію. Економічна сутність фінансової звітності розкривається через її функції: інформаційну, оціночну, прогностичну, контрольну, аналітичну, функцію забезпечення конкурентоспроможності, забезпечення прозорості господарської діяльності, стабілізуючу. Зміст інформаційної функції як бухгалтерського обліку, так і фінансової звітності полягає у забезпеченні інформацією користувачів. Якщо дослідити за останні 10 років особливості такого інформаційного забезпечення потреб користувачів, то можна констатувати наступне. По-перше, суттєво зросли його обсяги; по-друге, зросла складність самої інформації. Під впливом зовнішнього середовища змінювалися основні форми інформаційного забезпечення. Так, результатом застосування МСБО та МСФЗ стало формування поступового переходу від пріоритетів обліково-аналітичної інформації до пріоритету обліково-фінансової інформації при прийнятті економічних рішень суб'єктами господарювання в Україні. Між тим, даний напрям розвитку облікової інформації не став домінуючим, оскільки фінансова криза суттєво вплинула на якість розкриваємості обліково-фінансових показників фінансової звітності. В першу чергу практики поставили під сумнів достовірність обліково-аналітичної інформації в умовах кризи. Гостро стала потреба у розробці методик розкриття облікової інформації на основі нефінансових показників.

На особливу увагу при визначенні сутності обліково-аналітичної інформації заслуговують окремі положення теорії економічного аналізу. Аналіз є змістом і універсальним інструментом інтелектуальної діяльності людини практично у всіх сферах буття. Інформація, її конкретні форми та носії – інформаційні ресурси як теоретико-методологічного спрямування (теорії, концепції, принципи, категорії), так і практичного спрямування (показники, інші повідомлення про явища, процеси, факти тощо) відносяться до складових предмета аналізу, у тому числі конкретні форми економічної інформації безпосередньо утворюють складові предмета економічного аналізу. Таким чином, у процесі економічного аналізу відбувається трансформація видів економічної інформації (або інформаційних систем) в аналітичну інформацію (аналітично-інформаційні системи), а в процесі використання результатів економічного аналізу, навпаки, аналітична інформація (аналітично-інформаційні системи) трансформуються в інші види економічної інформації або економічні інформаційні системи. Слід зауважити, що інтелектуальна діяльність є складовою процесу відтворення ресурсів життєдіяльності людей. Тому економічний аналіз як особливий

інструмент і зміст конкретних видів інтелектуальної діяльності у сфері господарювання притаманний процесу праці (діяльності), забезпечуючи здійснення як кожної господарської операції, так і усіх господарських процесів відтворення ресурсів (господарських засобів) і джерел їх формування. Обліково-аналітична інформація також формується в процесі розкриття інформації, яка міститься у фінансовій звітності. Економічний аналіз забезпечує якісне і кількісне розкриття інформації.

Проведене дослідження дає змогу сформулювати наступні теоретичні положення, висновки та пропозиції практичної спрямованості. По-перше, необхідне проведення кардинальних та системних змін у фінансовій звітності українських підприємств. Міжнародний досвід підтверджує те, що під впливом фінансової кризи активізувалися дискусії щодо характеру самих змін (еволюційно-поступового або кардинального). Одночасно в Україні процес оптимізації обліково-аналітичної інформації у фінансовій звітності пов'язаний із необхідністю враховувати вимоги Податкового кодексу України щодо інформаційного забезпечення потреб користувачів. По-друге, для досягнення оптимального рівня удосконалення фінансової звітності необхідно розмежовувати, змінити у формуванні якісних та кількісних показників фінансової звітності, тобто у конкретних обліково-аналітичних інформаційних моделях, та змінити у наданні обліково-аналітичної інформації шляхом подання користувачам фінансової звітності, фінансових звітів, бізнес-звітів, ділової звітності, нефінансової звітності.

Сучасні проблеми подальшого розвитку фінансової звітності в Україні у більшій мірі пов'язані із іншим напрямом – зміни у механізмі подання підприємствами обліково-аналітичної інформації основним групам користувачів: інвесторам, кредиторам, органам державного регулювання, аудиторам. У зв'язку з цим вимагається приділити більше уваги удосконаленню законодавчо-нормативної бази організаційних процесів і механізмів подання фінансової звітності українських підприємств користувачам. Варто звернути при цьому увагу на те, що 42 законодавчо-нормативних актів вже регулюють складання та подання фінансової звітності. Тому по-

требується не збільшення кількості нормативних актів, а їхнє якісне удосконалення в умовах впровадження МСФЗ. На першому етапі (2 роки) впровадження МСФЗ рекомендувати застосовувати стандартні форми фінансової звітності у корпоративному фінансовому та нефінансовому секторах економіки з урахуванням Концептуальних основ. А далі адаптувати ці форми залежно від тенденцій розвитку міжнародних стандартів. Також відповідно до теорії фінансової звітності конкретну форму фінансової звітності – обліково-інформаційну модель на нашу думку слід розглядати у широкому розумінні цього поняття, тобто як обліково-аналітичну інформаційну модель – як результатну модель обробки узагальненої спеціальними методами бухгалтерського обліку облікової звітної інформації методами економічного аналізу. Дослідження поняття локальних обліково-аналітичних інформаційних систем залишається і надалі актуальним в умовах посилення впливу бухгалтерського обліку і звітності на розвиток економічної науки та практики господарювання. В контексті подальшого формування сучасної парадигми бухгалтерського обліку потребується розробка макроекономічних концепцій фінансової звітності.

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.99 р. №996-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999, № 40, ст. 365. – ст. 13-14 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.
2. Laughlin R. Critical accounting: nature, progress and prognosis [Текст] / R. Laughlin // Accounting Auditing & Accountability Journal, 1999. – Vol. 12, №1. – Р. 73-78.
3. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.biz-consulting.com.ua/?file=about/library/msfo>.
4. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.biz-consulting.com.ua/?file=about/library/msfo>.
5. П(с)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. N 87 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instruh/psbu1/>.
6. Применение МСФО: в 3-х томах: Пер. с англ. – Т. 1: Применение МСФО. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1124 с.
7. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку [Текст]: [підручник]. / В.Г.Швець – К.: Знання, 2008. – 525 с.

Надійшла до редколегії 15.03.11

УДК 331.2 : 657

Т. Мельник, канд. екон. наук, доц.

ОБЛІК ТА ЗВІТНІСТЬ ПОТОЧНИХ ВИПЛАТ ПРАЦІВНИКАМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглядаються поточні виплати працівникам підприємства, їх облік та звітність відповідно до змін законодавчих та нормативних документів.

Ключові слова: виплати працівникам, поточні виплати, заробітна плата, єдиний соціальний внесок, податок з доходів фізичних осіб.

Рассматриваются текущие выплаты работникам предприятия, их учет и отчетность в соответствии с изменениями законодательных и нормативных документов.

Ключевые слова: выплаты работникам, текущие выплаты, заработная плата, единый социальный взнос, налог с доходов физических лиц.

The article deals with the current employee benefits businesses, their accounting and reporting in accordance with legislative changes and regulations.

Key Words: employee benefits, current benefits, wages, the single social contribution, tax on personal income.

Проблема організації оплати праці на підприємстві є однією з найбільш гострих. Актуальність проблеми зростає на фоні соціально-економічної кризи в країні. В умовах скорочення чисельності працівників відбуваються зміни в організації праці та її оплати. Така ситуація спостерігається на підприємствах різної спеціалізації. Для більшості населення заробітна плата, яка входить до поточних виплат працівників підприємства, втратила свою відтворювальну та стимулюючу функції і фактично перетворилася на різновид соціальних виплат, не пов'язаних з кількістю, якістю та кінцевими трудовими результатами. При цьому, її рівень у нашій країні значно нижчий

порівняно з розвиненими державами світу та країнами СНД. Праця та її оплата як ціннісні орієнтири втрачають своє соціально-економічне призначення, що руйнує основи економічного й соціального розвитку суспільства. Це потребує всебічного моніторингу, аналізу і контролю за цим процесом в Україні.

З останніх років досить часто на сторінках фахових видань таких як газета "Все про бухгалтерський облік", журнал "Бухгалтерський облік і аудит", журнал "Головбух", журнал "Кадровик. Трудове право і управління персоналом", на сайтах Міністерства праці та соціальної політики і Пенсійного фонду України ведуться як

© Мельник Т., 2011

дискусії так і роз'яснення з тих чи інших питань, які стосуються поточних виплат працівникам. У зв'язку із значною кількістю законодавчих і нормативно – правових актів, якими необхідно користуватися бухгалтерам, а також постійними їх змінами та доповненнями є необхідність подальшого розгляду поставленої проблеми.

Метою написання статті є дослідження нововведень законодавчих та нормативних документах стосовно розрахунків по поточних виплатах працівникам та їх вплив на облік й звітність цих розрахунків.

Виплати працівникам – це всі форми компенсації, що їх надає суб'єкт господарювання в обмін на послуги, надані працівниками. Що стосується послуг працівника, то він може їх надавати протягом повного чи неповного

робочого дня, на основі постійної, періодичної чи тимчасової зайнятості.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про виплати (у грошовій та не грошовій формах) за роботи, виконані працівниками, та її розкриття у фінансовій звітності визначає П(С)БО № 26 "Виплати працівникам", який введено в дію з 01 січня 2004 року. Виплати працівникам включають виплати, які надаються або працівникам, або їхнім утриманням, та можуть бути надані у формі грошових виплат (або товарів чи послуг) безпосередньо працівникам, їхнім дружинам, чоловікам, дітям чи іншим утриманням або іншим особам, наприклад, страховим компаніям.

Виплати працівникам відповідно до П(С)БО № 26 поділяються на п'ять груп, які показано на рис.

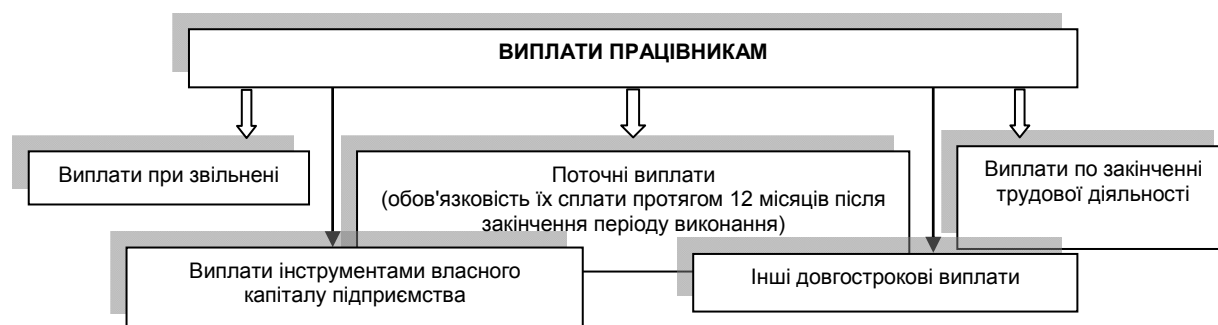


Рис. Структура виплат працівникам підприємства відповідно до П(С)БО 26 "Виплати працівникам"

Джерело: Складено автором

У Плані рахунків для узагальнення інформації про розрахунки за виплатами працівникам передбачений балансовий рахунок 66 "Розрахунки за виплатами працівникам", що має три субрахунки: 661 "Розрахунки за заробітною платою"; 662 "Розрахунки з депонентами"; 663 "Розрахунки за іншими виплатами".

Аналізуючи види поточних виплат, що згадуються в П(С)БО 26 "Виплати працівникам" та займають найбільшу частку в складі всіх виплат працівникам, можна з упевненістю твердити, що до цієї категорії належать будь-які виплати персоналу, які вказані в Інструкції зі статистики заробітної плати та в ЗУ "Про оплату праці" і які підприємство планує здійснити в найближчі 12 місяців. До таких виплат, зокрема, належать: основна й додаткова заробітна плата; оплата відпусток (у т. ч. й відпусток через хворобу в частині, оплачуваній за рахунок роботодавця); заохочувальні виплати (премії за результатами праці, іншими словами – виплати за програмою участі працівників у прибутку підприємства); негрошові виплати (наприклад, такі як: надання працівникам різних безоплатних послуг, оплата транспортних витрат, витрат на житло тощо). Усі ці виплати називаються поточними, якщо вони виплачуються на регулярній основі або плануються до виплати не пізніше ніж закінчиться 12 місяців від дати балансу. Зобов'язання за поточними виплатами не дисконтуються, тобто їх оцінка (крім випадків індексації внаслідок затримки) не переглядається. Тобто, для оцінки зобов'язань за поточними виплатами не треба застосовувати актуарні припущення, у зв'язку з чим у майбутньому за цими виплатами не можуть виникати актуарні прибутки або актуарні збитки. У балансі відображаються як поточні зобов'язання всі види поточних виплат працівникам, які не підлягають накопиченню. Виплати, які підлягають накопиченню, відображаються у складі забезпечень (II розділ пасиву балансу).

З 1 січня 2009 року затверджено та введено в дію типові форми первинної облікової документації підприємств, установ, організацій з метою подальшого вдос-

коналення державних статистичних спостережень підприємств, установ, організацій щодо обліку особового складу, використання робочого часу та розрахунків з працівниками із заробітної плати, наказом Державного комітету статистики України № 489 від 05.12.2008 року: П-1 "Наказ (розпорядження) про прийняття на роботу"; П-2 "Особова картка працівника"; П-3 "Наказ (розпорядження) про надання відпустки"; П-4 "Наказ (розпорядження) про припинення трудового договору (контракту)"; П-5 "Табель обліку використання робочого часу"; П-6 "Розрахунково-платіжна відомість працівника"; П-7 "Розрахунково-платіжна відомість (зведена)".

Для будь-якого підприємства поточні виплати працівникам є його витратами, тобто є одним з головних елементів витрат звичайної діяльності підприємства. Витрати на оплату праці підприємства відображаються за допомогою рахунків класів 8 "Витрати за елементами" і 9 "Витрати діяльності" враховуючи вимоги П(С)БО 16 "Витрати" та ст.142 Податкового кодексу України. Поточні виплати працівникам підприємства пов'язані зі сплатою обов'язкових внесків на соціальні заходи, які обліковуються на рахунок бухгалтерського обліку 65 "Розрахунки за страхуванням" відповідно до Плану рахунків: Дт 65 – сплата внесків, Кт 65 – нарахування їх. Витрати по обов'язкових внесках також є одним із елементів витрат і нарівні з іншими елементами витрат регулюються П(С)БО 16 "Витрати" та вимогами ст.143 Податкового кодексу України.

З 01 січня 2011 року набрав чинності Закон України від 08.07.2010 р. №2464-VI "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" (далі – Закон №2464-VI), який вніс зміни в попередню систему нарахувань та утримань до фондів соціального страхування.

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – єдиний внесок або ЄСВ) – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного

соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Ключові положення Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування": – адміністратором єдиного соціального внеску (ЄСВ) призначається Пенсійний фонд, інші фонди отримують кошти від ПФУ в пропорціях, встановлених Законом; – перереєстрація платників страхових внесків та застрахованих осіб не здійснюється; – Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування формується на базі системи персоніфікованого обліку внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; – запроваджується посвідчення застрахованої особи (п.8, ст.1 Закону), (термін – протягом трьох років з дня набрання чинності законом, тобто до 01.01.2014р); – фізичні особи-підприємці на спрощеній системі оподаткування є платниками ЄСВ за найманих працівників та за себе – не менше розміру збору з мінімальної зарплати, але не більше максимального оподаткованого внесками розміру (15 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом)); – визначено, що "Єдиний внесок не входить до системи оподаткування. Податкове законодавство не регулює порядок нарахування, обчислення і сплати єдиного внеску"; – термін сплати внеску для роботодавців – до 20 числа місяця наступного за звітним місяцем; – Законом встановлюються штрафні санкції (п.11 статті 25);

База для нарахування та утримання ЄСВ визначається ч.1 ст.7 Закон №2464-VI: заробітна плата найманих працівників; винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовим договором (ЦПД); оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок роботодавця; допомоги по тимчасовій непрацездатності; допомоги або компенсації згідно із законодавством; грошове забезпечення, що визначаються відповідно до Закону України "Про опла-

ту праці" та Інструкції зі статистики заробітної плати (далі – Інструкція № 5). При цьому немає прив'язки до оподаткування таких сум податком з доходів фізичних осіб, яка діяла по 31.12.2010 року щодо бази оподаткування внесками до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування.

Розмір ЄСВ визначається розділом III ст.7 Закону № 2464-VI, зокрема, для роботодавців – встановлюється у відсотках до бази нарахування єдиного внеску (за винятком винагороди за цивільно-правовими договорами) відповідно до класів професійного ризику виробництва, до яких віднесено платників єдиного внеску, з урахуванням видів їх економічної діяльності; для бюджетних установ – 36,3 %; для платників, які використовують працю найманих працівників із числа осіб льотних екіпажів... – 45,96%; винагороди за цивільно-правовими договорами – 34,7%. Для найманих працівників встановлюється у розмірі 3,6 відсотка визначеної бази нарахування єдиного внеску, крім: інвалідів, які працюють на підприємствах УТОГ, УТОС – 2,85%; осіб за цивільно-правовими договорами – 2,6% та для платників, які працюють на посадах, роботах на яких зараховується до стажу, що дає право на одержання пенсії відповідно до законодавчих актів, наприклад ЗУ "Про державну службу", ЗУ "Про статус народного депутата" та інші – 6,1% (п.9 ст.8 Закону № 2464-VI). Сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за кожну особу за місяць, у якому отримано дохід (прибуток). При визначенні максимальної величини бази нарахування ЄСВ, виплати враховуються в такій послідовності: заробітна плата працівникам; винагороди за цивільно-правовими договорами; оплата днів тимчасової непрацездатності.

Багато видів виплат та доплат розраховуються на підставі середньої заробітної плати. При розрахунку використовуються Порядок обчислення середньої заробітної плати, окремо: для виплати допомоги по тимчасовій непрацездатності; для всіх інших виплат (відпустки, вихідна допомога, службових відряджень та ін.). Період, за який обчислюється середня заробітна плата представлено в таблиці.

Таблиця. Періоди для обчислення середньої заробітної плати

виплати	період
Для оплати часу відпусток	За останні 12 календарних місяців роботи, що передують місяцю надання відпустки або виплати компенсації за невикористані відпустки
Для виплати допомоги по тимчасовій непрацездатності	За останні 6 місяців (страховий стаж) перед настанням випадку непрацездатності (з 1-го по 1-ше число)
У всіх інших випадках збереження середньої заробітної плати	За останні 2 календарні місяці роботи , що передують події, з якою пов'язані відповідна виплата

Джерело: Складено автором

Порядок та умови надання щорічних відпусток установлено ст.74-84 КЗпП України і ЗУ "Про відпустки". Нормативний документ, який регламентує порядок нарахування відпускних, є Порядок обчислення середньої заробітної плати, затверджений постановою КМУ від 08.02.1995 року № 100 (далі – Порядок № 100).

Обчислення суми відпускних здійснюється в такому порядку: визначення розрахункового періоду; розрахунок сумарної заробітної плати в розрахунковому періоді; розраховується середньоденна заробітна плата; встановлення тривалості відпустки в календарних днях (365 к.д. – 10 д. святкових; обчислюється сума відпускних. Розрахунок відпускних можна показати у вигляді формули : $B = [D \setminus (365 - S)] \times N$, де B – сума відпускних ; D – сумарний заробіток працівника за останні 12 (6) місяців перед настанням відпустки; S – число святкових та неробочих днів, передбачених законодавством ; 365 – число календарних днів у році; N – тривалість

відпустки в календарних днях. З метою рівномірного розподілу витрат на виплату відпусток протягом звітного періоду на підприємствах створюються резерви на виплату відпусток.

У бухгалтерському обліку нарахування резерву оплати відпусток відображається оборотом за кредитом рахунку 471 "Забезпечення виплат відпусток" у кореспонденції з дебетом рахунків, на яких ведеться облік витрат (рахунки класу 8 "Витрати за елементами" або 9 "Витрати діяльності"). Якщо створеного забезпечення не вистачає для виплати відпусток у поточному періоді, сума відпускних, що перевищує резерв, відображається наступним чином: Д -т 23, 91, 92, 93 , 94 (витратні рахунки) К-т 661 "Розрахунки за заробітною платою". Етапи створення резерву оплати відпусток: I-й – визначення нормативу шляхом розподілу планової суми оплати відпустки на річний плановий фонд оплати праці (10 – 20 % фактичних витрат на оплату праці); II-й – визна-

чення коефіцієнту нарахувань на соціальні заходи (ЄСВ +100%) \ 100%; III-й – визначення суми забезпечення відпусток за місяць: ФОП ф. за звітний період x Норматив x коефіцієнт нарахувань.

Порядок та умови надання допомоги по втраті тимчасової працездатності визначені постановою КМУ від 26.09.2001 року № 1266 зі змінами та доповнення від 08.12.2009 року № 1332 "Порядок обчислення середньої заробітної плати для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним страхуванням". Обчислення суми допомоги по тимчасовій втраті працездатності здійснюється в такому порядку: визначається розрахунковий період; розраховується середньоденна заробітна плата; встановлення тривалості днів хвороби (робочі дні; лікарняний листок); визначення загального стажу роботи працівника (до 5 років – 60% середньої заробітної плати; 5-8 років – 80% середньої заробітної плати; більше 8 років – 100% середньої заробітної плати); обчислюється сума допомоги; рішення комісії (уповноваженого) підприємства із загальнообов'язкового державного страхування. Розрахунок можна показати у вигляді формули:

$$D = (Zp \setminus Nr) \times \% \times N, \quad (1)$$

де D – допомога у разі тимчасової непрацездатності; Zp – сума доходу за останні 6 місяців; Nr – кількість відпрацьованих робочих днів за останні 6 місяців; % – відсоток, що залежить від трудового стажу; N – кількість днів тимчасової непрацездатності.

Як і раніше, оплата нарахованих страхувальником з 01.01.2011 року лікарняних (окрім перших п'яти днів тимчасової непрацездатності), допомоги по вагітності та пологах, на поховання здійснюється за рахунок коштів ФСС з ТВП. Змінився порядок отримання коштів – тепер необхідно подавати до ФСС з ТВП заяву – розрахунок, яку Фонд повинен профінансувати протягом десяти робочих днів від дати її подання. Постановою КМУ № 1332 з 15.12.2009 року змінено порядок обчислення суми допомоги по вагітності та пологах "... якщо працівник відпрацював менше одного календарного місяця, середня заробітна плата для розрахунку допомоги береться не вище середньої заробітної плати по всіх видах економічної діяльності в регіоні, і не нижче ніж розмір мінімальної заробітної плати, установленний законом у місяці настання страхового випадку".

У бухгалтерському обліку нарахування допомоги відображається записом за кредитом рахунку 661 "Розрахунки за заробітною платою у кореспонденції з дебетом рахунків, на яких ведеться облік витрат (рахунки класу 8 "Витрати за елементами" або 9 "Витрати діяльності") за перші 5 днів, яка виплачується за рахунок підприємства. Починаючи з шостого дня хвороби, буде мати місце наступне бухгалтерське проведення: Д – т 652 К – т 663. Отримано кошти від Фонду Дт 313 Кт 652. Виплачено лікарняні: Дт 301 Кт 313; Дт 663 Кт 301.

З доходів членів трудового колективу й осіб, які працюють на підприємстві за трудовими договорами, договорами ЦПД, за сумісництвом, виконують разові роботи, здійснюються різні утримання. За своїм характером вони поділяються на 2 групи: обов'язкові й утримання за ініціативою підприємства.

Обов'язкові утримання включають: податок з доходів фізичних осіб; утримання до Пенсійного фонду; [утримання до фонду соціального страхування на випадок безробіття; утримання до фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності – до 01.01.2011 р.; з 01.01.2011 р. – єдиний соціальний внесок; утримання за виконавчими листами та приписами нотаріальних контор на користь юридичних і фізичних осіб тощо, які здійснюються відповідно до чинного законодавства України.

Податок з доходів фізичних осіб нараховується та сплачується підприємством, яке виступає як податковий агент, починаючи з 01.01.2011 року, відповідно до вимог Податкового кодексу України. Розрахунок можна показати у вигляді формули: $P = (ЗП - \text{ЄСВ} - \text{ПСП}) \times \text{Сп}$, де P – податок з доходів фізичних осіб; ЗП – заробітна плата працівника; ПСП – податкова соціальна пільга, ЄСВ – єдиний соціальний внесок, Сп – ставка податку. База оподаткування під час нарахування доходів у формі заробітної плати визначається як нарахована заробітна плата, зменшена на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків до Накопичувального фонду, а у випадках, передбачених законодавством, – обов'язкових страхових внесків до недержавного пенсійного фонду, які відповідно до закону сплачуються за рахунок заробітної плати працівника, а також на суму податкової соціальної пільги за її наявності [2, с.31]. Основна ставка з 01.01.2011 року залишається 15%, крім того, "у разі якщо загальна сума отриманих платником податку у звітному податковому місяці доходів перевищує 10-ний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного податкового року, ставка податку становить 17% суми перевищення з урахуванням податку, сплаченого за ставкою 15%." [2, с. 32]. В обліку відображаємо за допомогою кореспонденції рахунків: Дт 661 Кт 641(ПДФо). При нарахуванні доходів в іншій не грошовій формі об'єкт оподаткування визначається як вартість такого нарахування, що визначена за звичайними цінами, помножена на коефіцієнт, який розраховується за допомогою такої формули: $K = 100:(100 - \text{Сп})$, де K – коефіцієнт; Сп – ставка податку, встановлена для таких доходів на момент такого нарахування.

З 01.01.2011 року запроваджується ЄСВ і розміри його утримання з доходів найманих працівників розглянуті раніше. В обліку відображаємо за допомогою кореспонденції рахунків: Дт 661 Кт 65.

До утримань за ініціативою підприємства відносяться: суми, утримані з працівників за заподіяну матеріальну шкоду; допущений брак; своєчасно не повернуті суми, одержані у підзвіт; безвідсоткові позики, видані працівникам; за формений одяг, які здійснюються за письмовою згодою працівника.

Заробітна плата виплачується працівникам у строки, встановлені колективним договором, але не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів (з жовтня 2010 року в обов'язковому порядку для всіх підприємств).

Обліково – аналітичний процес на будь – якому підприємстві завершується складанням звітності. За видами звітність підприємства по розрахунках за поточними виплатами поділяють на бухгалтерську (фінансову), статистичну і податкову. Формами фінансової звітності, в яких міститься інформація про розрахунки з оплати праці є: Баланс (Ф.1, 1-М); Звіт про фінансові результати (Ф.2, 2-М). Статистична звітність з праці включає в себе: № 1- РС "Звіт про витрати на утримання робочої сили" (вводиться в дію зі звіту за 2010 рік, подається не пізніше 07.04.2011 року – один раз на чотири роки); №9-ДС (річна) "Звіт про кількісний та якісний склад державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Які займають посади керівників та спеціалістів" (вводиться в дію зі звіту за 2010 рік, подається за новою формою не пізніше 08.01.2011 року); 6-ПВ (річна) "Звіт про кількість працівників їхній якісний склад та професійне навчання" (вводиться в дію зі звіту за 2010 рік, подається за новою формою не пізніше 20.02.2011 року); 1-ПВ (квартальна) "Звіт з праці" (вводиться в дію зі звіту за I квартал 2011 року, перший звіт не пізніше 07.04.2011 року);

1-ПВ (місячна) "Звіт з праці – звіт не пізніше 07.02.2011 року (наказ Державного комітету статистики України від 28.07.2010 року № 307).

Податкова звітність відображає інформацію про нарахування та сплату податків до бюджету, зокрема, податку з доходів фізичних осіб. Контроль за правильним визначенням зобов'язань перед бюджетом по податку здійснює податкова інспекція за місцем знаходження підприємства. З 01 січня 2011 року формою звітування підприємств є Податковий розрахунок за формою № 1ДФ, яка подається до податкової інспекції не пізніше 40 днів після закінчення звітного періоду за квартал та податкова декларація з податку на доходи фізичних осіб, яка подається щомісяця. Починаючи з січня 2011 року необхідно звітуватися відповідно до Постанови Правління ПФУ від 08.10.2010 р. №22-2 "Порядок формування та подання страхувальниками звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування". Звіт подається за формою згідно з додатком 4 до цього Порядку. Базовим звітним періодом є календарний місяць.

Одна з найважливіших ділянок обліку будь-якого підприємства – облік поточних виплат працівникам, які значною мірою впливають і на собівартість продукції, робіт

(послуг) і на ставлення працівників до підприємства. Крім того, останні зміни в законодавчих актах, якими повинні керуватися підприємства, вимагають від них внесення відповідних змін та коригувань до організаційних, розпорядчих документів та правильного відображення в обліку й звітності таких розрахунків, що потребує певних зусиль як від керівництва підприємства, так і від бухгалтерії.

1. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 року № 322-VIII [зі змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08/>. 2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року №2756- УІ [Текст] // Голос України. – 2010. – №№229-230. – С.4-62. 3. Закон України "Про оплату праці" від 01.03.1991 р. № 803-XII [зі змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=108%2F95-%E2%F0>. 4. Закон України "Про відпустки" від 15 листопада 1996 №504/96-ВР [зі змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=504%2F96-%E2%F0>. 5. Закон України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" від 08.07.2010 р. № 2464 – УІ [Текст] // Головоух. – 2010. – №31 – С.20-61. 6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 "Виплати працівникам": [Затверджено Наказом МФУ від 28.10.03 № 601] [Текст] // Все про бухгалтерський облік. – 2010. – №12. – С.3-8.

Надійшла до редколегії 15.02.11

УДК 657.372.2

Г. Мисака, канд. екон. наук, доц.,
І. Головка, канд. екон. наук

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАТЕЙ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ З УРАХУВАННЯМ ЗМІНИ ЦІН ТА ІНФЛЯЦІЇ

Досліджено методи коригування статей фінансової звітності в умовах зміни цін та інфляції. Систематизовано методику розрахунку інфляційного прибутку (збитку) підприємства згідно чинного законодавства.

Ключові слова: інфляція, зміни цін, фінансова звітність, монетарні та немонетарні статті балансу, інфляційний прибуток (збиток).

Исследованы методы корректировки статей финансовой отчетности в условиях изменения цен и инфляции. Систематизирована методика расчета инфляционной прибыли (убытка) предприятия в соответствии с действующим законодательством.

Ключевые слова: инфляция, изменения цен, финансовая отчетность, монетарные и немонетарные статьи баланса, инфляционная прибыль (убыток).

Article is devoted research of methods of updating of articles of the financial reporting in the conditions of change prices and inflation. The design procedure of inflationary profit (loss) of the enterprise is systematised by the current legislation.

Key Words: inflation, change prices, financial reporting, monetary and non- monetary items of balance sheet, inflationary profit (loss).

Зміни цін та інфляція як перевищення кількості грошових одиниць, що знаходяться в обігу, над сумою товарних цін і поява внаслідок цього грошей, незабезпечених товарами, мають місце практично в кожній країні. Знецінення паперових грошей щодо золота, товарів, іноземної валюти завдає удару по абсолютно усіх сферах економічного життя через те, що гроші є "кров'ю" сучасної економіки і переповнення ними фінансових каналів країни може призвести до "інсульту". Інфляція може бути викликана різними політичними, економічними або соціальними чинниками, найпоширенішими серед яких є випуск зайвої кількості грошових одиниць, відставання виробництва товарів від зростання платоспроможного попиту тощо.

Водночас принцип єдиного грошового вимірника, що застосовується для ведення обліку та складання звітності, в умовах перманентної зміни цін та інфляції не забезпечує адекватної порівнюваності показників фінансових звітів та формування достовірної інформаційної бази для прийняття управлінських рішень через неможливість співставлення статей, оцінку яких здійснено за цінами різних періодів часу, що істотно різняться. І оскільки інфляційні прояви та зміни цін як в масштабах національної, так і світової економіки певною мірою активізувалися внаслідок світової фінансової кризи, то проблеми забез-

печення якісною та релевантною інформацією управління фінансово-господарською діяльністю суб'єкта господарювання набули виняткової актуальності.

Зазначена науково-практична проблематика неодноразово привертала увагу вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких Я.В.Соколов [1], Р.С.Коршикова [2], Є.В.Калюга [4], М.Р.Метьос, М.Х.Б.Перера [6], В.В.Ковалев [8], Л.Т.Гіляровська [9]. Зокрема, в їх працях ґрунтовно досліджуються теоретико-методичні та організаційно-практичні аспекти коригування показників фінансової звітності в умовах зміни цін та інфляції.

Проте регулярні внесення змін до нормативно-правової бази ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні потребують адаптування існуючих наукових розробок з методики трансформації статей фінансової звітності з урахуванням зміни цін та інфляції до сучасної практики обліково-аналітичної роботи.

Питання достовірності оцінки показників фінансової звітності в умовах інфляції розглядалися на рівні КМСБО протягом вже понад 30 років. Так, в 1977 р. був прийнятий МСБО 6 "Облік наслідків зміни цін", положення якого були розширені й уточнені в МСБО 15 "Інформація, що відображає вплив зміни цін", що набули чинності із 1 січня 1983 р. Проте у 80-90-х роках ХХ ст.

економічно розвинуті країни не дуже потерпали від інфляції, тому домовленості щодо обов'язковості розкриття інформації про вплив зміни цін досягнуто не було, і у 2003 р. цей стандарт було скасовано. Але проблема залишалася актуальною для країн з гіперінфляційною економікою, тому 1 січня 1990 р. почав діяти МСБО 29 "Фінансова звітність в умовах гіперінфляції", який було відредаговано у 2003 р. через перегляд МСБО 21 "Вплив змін валютних курсів".

На сьогодні у світовій практиці існують три основних методи коригування впливу зміни цін на показники фінансової звітності підприємства, що враховують динаміку рівня цін:

1) загальної купівельної спроможності (або модель обліку в постійних цінах), що передбачає оцінку об'єктів бухгалтерського обліку в грошових одиницях однакової купівельної спроможності (*General Purchasing Power – GPP* або *General Price Level – GPL*);

2) поточної вартості (або модель обліку в поточних цінах), що передбачає переоцінку об'єктів бухгалтерського обліку до рівня поточної (ринкової) вартості (*Current Value Accounting – CVA* або *Current Cost Accounting – CCA*);

3) комбінований – поєднує риси перших двох.

Модель обліку в постійних цінах (*GPP*) ґрунтується на застосуванні загального індексу цін до періодичного перерахування показників звітності з урахуванням зміни купівельної спроможності грошової одиниці. Базою даної моделі є концепція фінансової природи капіталу. Основною метою коригування за методом *GPP* є приведення фінансової звітності до однакових одиниць купівельної спроможності. При цьому не враховується динаміка цін за окремими складовими активів і пасивів. При використанні *GPP* на індекс інфляції коригуються негрошові статті балансу (за винятком нерозподіленого прибутку та будь-яких сум дооцінки). Формула такого коригування при перерахуванні показників фінансової звітності (інфлювання) має вигляд:

$$\alpha_i^1 = \alpha_i \times I_p \quad (i, p = \overline{1, n}), \quad (1)$$

де α_i^1 – скориговане (перераховане) значення показника в i -му періоді, n – кількість періодів; α_i – первісне значення показника в i -му періоді; I_p – індекс цін звітного періоду в порівнянні з i -м періодом.

Відповідно до методу *GPP* коригуванню підлягають немонетарні статті активу й пасиву. Використовуючи формулу (1), маємо:

$$AHM \times (1+r) + AM = BK \times (1+r) + 3K + (AHM - BK) \times r, \quad (7)$$

де r – індекс інфляції

Формула (6) дозволяє вивести наступну рівність:

$$AHM - BK = -(AM - 3K) \quad (8)$$

$$\text{звідки: } AHM \times (1+r) + AM = BK \times (1+r) + 3K - (AM - 3K) \times r \quad (9)$$

$$\text{або } A + AHM \times r = A + BK \times r - (AM - 3K) \times r, \quad AHM \times r = BK \times r - (AM - 3K) \times r, \quad (10)$$

де A – величина активу вихідного бухгалтерського балансу.

Суми в балансі, які ще не виражені в одиниці виміру, що діє на дату балансу, перераховуються із застосуванням загального індексу цін. Монетарні статті не перераховуються, оскільки вони вже виражені в одиниці виміру на дату балансу. Монетарні статті – це утримувані суб'єктом господарювання гроші, а також статті, які мають бути отримані або сплачені у грошовій формі. Усі інші активи і зобов'язання є немонетарними.

Деякі немонетарні статті відображаються за сумами, що діють на дату балансу, такими як чиста вартість реалізації та ринкова вартість, тому вони не перераховують-

При коригуванні показників фінансової звітності потрібно враховувати час постановки на облік майна підприємства, виникнення витрат тощо. У зв'язку з цим необхідно перетворити формулу (1) згідно третьої основної властивості індексів, а саме – тесту кружного випробування, який полягає в тому, що якщо побудовано деякий індекс для періоду i при базисному періоді $i-1$ і для періоду $i-1$ при базисному періоді $i-2$, то індекс $I_{i/i-2}$, що базується на проміжних порівняннях, має співпадати з індексом, отриманим при безпосередньому порівнянні i і $i-2$, тобто

$$I_{i/i-1} \times I_{i-1/i-2} = I_{i/i-2}, \quad (2)$$

а звідси і справедливість наступної залежності індексів:

$$I_{i/i-1} = \frac{I_{i/i-2}}{I_{i-1/i-2}} \quad (3)$$

Таким чином, формула коригування показників фінансової звітності методом інфлювання матиме вигляд

$$\alpha_i^K = \alpha_i \times \frac{I_{PB}^{36}}{I_{PB}^{MH}}, \quad (4)$$

де I_{PB}^{36} – індекс цін звітного періоду в порівнянні з базисним періодом; I_{PB}^{MH} – індекс цін минулого періоду в порівнянні з базисним періодом.

Формула перерахунку показників звітності в ціни попереднього періоду (метод дефлювання) наступна:

$$\alpha_i^{Kпот} = \frac{\alpha_i^{пот}}{I_p}, \quad (5)$$

де $\alpha_i^{Kпот}$ – скориговане значення показника поточного звітного періоду; $\alpha_i^{пот}$ – початкове значення показника поточного звітного періоду; I_p – індекс цін звітного періоду в порівнянні з попереднім періодом (базою).

Для процедури інфлювання метод *GPP* у загальному виді може бути представлений за допомогою наступних перетворень моделі, які відображають рівність підсумків активу і пасиву бухгалтерського балансу, складеного на звітну дату попереднього звітного періоду:

$$AHM + AM = BK + 3K \quad (6)$$

де AHM – немонетарні активи; AM – монетарні активи; BK – власний капітал; $3K$ – залучені кошти.

Усі інші немонетарні активи і зобов'язання перераховуються. Більшість немонетарних статей відображаються за їхньою собівартістю або собівартістю за вирахуванням амортизації; таким чином, вони виражені в сумах, що діють на дату їх придбання. Перерахована собівартість кожної статті або її собівартість за вирахуванням амортизації визначається шляхом застосування змін загального індексу цін до її історичної собівартості і накопиченої амортизації, починаючи з дати придбання до дати балансу. Отже, основні засоби, інвестиції, запаси сировини і товарів, гудвіл, патенти, торгові марки та по-

дібні активи перераховуються з дати їх придбання. Запаси частково готової та готової продукції перераховуються з дати понесення витрат на придбання та переробку [10].

У зв'язку з цим потребують подальшої деталізації показники монетарних та немонетарних статей активу і пасиву балансу (табл.).

Таблиця. Групування монетарних та немонетарних статей активу і пасиву балансу*

№ з/п	Немонетарні активи та пасиви	Рядок балансу	Монетарні активи та пасиви	Рядок балансу
Активи				
1.	Нематеріальні активи	010	Довгострокові фінансові інвестиції	045
2.	Незавершене будівництво	020	Довгострокова дебіторська заборгованість	050
3.	Основні засоби	030	Відстрочені податкові активи	070
4.	Довгострокові біологічні активи	035	Векселі одержані	150
5.	Довгострокові фінансові інвестиції	040	Дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги	160
6.	Інші необоротні активи	080	Дебіторська заборгованість за розрахунками:	
7.	Виробничі запаси	100	– з бюджетом	170
8.	Поточні біологічні активи	110	– з нарахованих доходів	190
9.	Незавершене виробництво	120	– із внутрішніх розрахунків	200
10.	Готова продукція	130	Інша поточна дебіторська заборгованість	210
11.	Товари	140	Поточні фінансові інвестиції	220
12.	Дебіторська заборгованість за розрахунками за виданими авансами	180	Грошові кошти та їх еквіваленти	230, 240
13.	Витрати майбутніх періодів	270	Інші оборотні активи	250
14.	Необоротні активи та групи вибуття	275		
Пасиви				
15.	Статутний капітал	300	Забезпечення виплат персоналу	400
16.	Пайовий капітал	310	Довгострокові кредити банків	440
17.	Додатковий вкладений капітал	320	Інші довгострокові фінансові зобов'язання	450
18.	Інший додатковий капітал	330	Відстрочені податкові зобов'язання	460
19.	Резервний капітал	340	Інші довгострокові зобов'язання	470
20.	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350	Короткострокові кредити банків	500
21.	Неоплачений капітал	360	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	510
22.	Вилучений капітал	370	Векселі видані	520
23.	Інші забезпечення	410	Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	530
24.	Цільове фінансування	420	Поточні зобов'язання за розрахунками:	
25.	Поточні зобов'язання за розрахунками з одержаних авансів	540	– з бюджетом	550
26.	Доходи майбутніх періодів	630	– з позабюджетних платежів	560
27.			– зі страхування	570
28.			– з оплати праці	580
29.			– з учасниками	590
30.			– із внутрішніх розрахунків	600
			Інші поточні зобов'язання	610

Джерело: Складено авторами

Скоригована на індекс інфляції r величина немонетарних активів ($АНМ$) становить дохід підприємства від збільшення вартості активів (а не від їх використання) і являє собою показник, який в зарубіжній літературі називають "holding gain".

Величина інфляційного прибутку (збитку) при застосуванні методу GPP залежить від співвідношення величин монетарних активів і позикового капіталу й визначається за формулою

$$П(З)_I = (ЗК - АМ) \times r \quad (11)$$

Різниця між монетарними активами ($АМ$) і монетарними пасивами являє собою чисту грошову (монетарну) позицію ($ЧМП$), в іноземній літературі – *net monetary*

position (NMP), величина якої додатна при перевищенні монетарних активів над монетарними пасивами і від'ємна у протилежній ситуації.

Як видно з формули (11), в інфляційній економіці підприємству вигідно, щоб його чиста грошова позиція була негативною, тобто його грошові зобов'язання в національній валюті перевершували грошові активи, оскільки саме це перевищення й становить базу розрахунку величини інфляційного прибутку підприємства. Таким чином, формула для розрахунку інфляційного прибутку (збитку) для методу GPP може бути записана в наступному вигляді:

$$П(З)_I = -ЧМП \times r = -ЧМП(I_P - 1) = ЧМП - ЧМП^K \quad (12)$$

де $ЧМП$ – величина чистої монетарної позиції, розрахована за даними бухгалтерського балансу; $ЧМП^K$ – скоригована на рівень росту цін величина чистої монетарної позиції.

Слід зазначити, що перерахований відповідно до наведеної вище моделі GPP бухгалтерський баланс хоча й відображає зміну вартості немонетарних статей активу й пасиву, однак не дає диференційованої оцінки їх реальної ринкової вартості на конкретний момент. Однак положення МСФЗ 29 дають можливість врахувати таку диференціацію шляхом використання правила

нижчої оцінки (*lower of cost or market*), відповідно до якого негрошові статті балансу оцінюються й відображаються за найменшою вартістю – можливої ринковою вартістю реалізації або скоригованої собівартості. За можливу ринкову вартість реалізації береться *чиста вартість можливої реалізації (net realizable value ~ NRV)*, яка розраховується як різниця між можливими значеннями ціни продажу та витрат на реалізацію за звичайних умов здійснення продажу.

Модель обліку в поточних цінах ($ССА$) є більш точною, оскільки спрямована на перерахування показників

фінансової звітності виходячи із цін продажу і формування поточних оцінок статей за перерахованими вартостями активів і пасивів підприємства з врахуванням їх реальної ринкової вартості на поточний період. Таким чином, коригування статей балансу проводиться за індексами цін, розрахованими за конкретними позиціями активів і пасивів. Рівень таких часткових індексів цін може значно відхилятися від загального індексу цін. Тому даний метод коригування доцільно застосовувати у випадку, коли вартісна оцінка різних позицій активу й пасиву змінюється неоднаково. Під час застосування моделі ССА однією з нагальних проблем є визначення поточної вартості активів. Так, Стандарти фінансового обліку США (FASB Statement 89 "Financial Reporting and Changing Prices") рекомендують виділяти поточну вартість на "вході" і на "виході" системи оцінки, тобто в момент постановки на облік і в момент списання. За поточну вартість на "вході" пропонують використовувати відновлену вартість (*cost of replacement or reproduction* – *RECO*), що являє собою величину поточних витрат на відшкодування активу. На "виході" за поточну вартість активів приймають чисту вартість можливої реалізації (*net realizable value* – *NRV*) або поточну дисконтовану вартість об'єкта (*discounted future cashflow*).

У загальному виді модель коригування бухгалтерського балансу методом ССА можна представити наступним рівнянням:

$$\left(1 - \frac{BK}{BK + 3K}\right) \times \sum_{i=1}^n AHM_i \times (1 + \Delta\psi_i) + \frac{BK}{BK + 3K} \times AHM + AM = A + \left(1 - \frac{BK}{A}\right) \times \sum_{i=1}^n AHM_i \times \Delta\psi_i \quad (15)$$

Як видно з формули (15), коригуванню піддається частина немонетарних активів, що відповідає питомій вазі власного капіталу в загальній величині капіталу підприємства.

Комбінований метод коригування фінансової звітності припускає застосування загального індексу цін

$$\sum_{i=1}^n AHM_i \times (1 + \Delta\psi_i) + AM = BK \times (1 + \Delta\psi) + 3K + \sum_{i=1}^n AHM_i \times \Delta\psi_i - 3K \times \Delta\psi \quad (16)$$

Виразивши з формули (6) величину власного капіталу і провівши додаткові групування показників, одержуємо:

$$\sum_{i=1}^n AHM_i \times (1 + \Delta\psi_i) + AM = BK \times (1 + \Delta\psi) + 3K + \sum_{i=1}^n AHM_i \times (\Delta\psi_i - \Delta\psi) - AM - 3K \times \Delta\psi \quad (17)$$

Отримана формула являє собою модель коригування статей бухгалтерського балансу комбінованим методом. Як видно із цієї моделі, прибуток, отриманий у результаті інфляції, становить:

$$\Pi(3)_I = \sum_{i=1}^n AHM_i \times (\Delta\psi_i - \Delta\psi) - (AM - 3K) \times \Delta\psi \quad (18)$$

або

$$\Pi(3)_I = \sum_{i=1}^n AHM_i \times (1 + \Delta\psi_i) + AM - 3K - BK \times (1 + \Delta\psi) = \mathcal{C}A_{CCA} - \mathcal{C}A_{GPP} \quad (19)$$

де $\mathcal{C}A_{CCA}$ – величина чистих активів (*net assets*) у поточних цінах (метод ССА); $\mathcal{C}A_{GPP}$ – величина чистих активів (*net assets*) із точки зору загальної купівельної спроможності (метод GPP).

Завершує коригування показників бухгалтерського балансу розрахунок скоригованої величини нерозподіленого прибутку минулих років, як різниці скоригованих значень валюти балансу й інших статей пасиву.

Аналіз формул (17) – (19) комбінованого методу коригування фінансової звітності дозволяє зробити такі висновки:

➤ в умовах інфляції збільшення ціни підприємства обумовлено ростом його власного капіталу $[BK \times (1 + \Delta\psi)]$ і інфляційним прибутком;

$$A + \sum_{i=1}^n AHM_i \times r_i = BK + 3K + \sum_{i=1}^n AHM_i \times r_i, \quad (13)$$

де AHM – величина i -го немонетарного показника активу вихідного бухгалтерського балансу; r_i – індекс інфляції (приріст рівня цін) i -го немонетарного показника активу вихідного бухгалтерського балансу, коефіцієнт; n – число немонетарних показників активу вихідного бухгалтерського балансу.

Сума скоригованих на приріст цін ($\Delta\psi_i$) величин немонетарних активів (AHM_i) являє собою дохід організації від збільшення вартості активів (*holding gain*), розрахований за методикою ССА. У цьому випадку інфляційний прибуток, отриманий підприємством, складе:

$$\Pi(3)_I = \sum_{i=1}^n AHM_i \times \Delta\psi_i \quad (14)$$

Необхідно відмітити, що методики GPP і ССА містять деякі дискусійні положення. Так, визнається недоцільним коригування довгострокових немонетарних статей балансу (*long-term nonmonetary items*). При цьому одним з можливих напрямків коригувальних процедур є лише коригування статей активів і пасивів, включених в оборотний капітал компанії. Відповідно до іншої концепції вважається неправомірним проведення коригування статей активу в тому розмірі, у якому вони фінансуються за рахунок позикового капіталу. В цьому випадку при застосуванні методу ССА модель проведення корегувальних процедур може бути представлена наступним рівнянням:

для перерахування величини власного капіталу та індивідуальних індексів цін для перерахування вартості немонетарних статей активу. Модель проведення коригувальних процедур комбінованим методом може бути отримана шляхом наступних перетворень:

➤ інфляційний прибуток може бути розрахований як сума прибутку, обумовленого ростом цін на немонетарні активи, і прибутку, що дорівнює величині негативною чистою грошовою позицією (тобто прибутку, що виникає через перевищення грошових зобов'язань у національній валюті над монетарними активами);

➤ інфляційний прибуток являє собою різницю чистих активів як поточної вартості (тобто поточних активів, розрахованих за методикою ССА) і чистих активів за загальною купівельною спроможністю (тобто чистих активів, розрахованих за методикою GPP).

Таким чином, коригування показників фінансової звітності на рівень інфляції методом GPP дозволить визначити величину інфляційного прибутку і дає можливість оцінити з урахуванням розрахованої суми інфляційного прибутку значення нерозподіленого прибутку

ку звітного року (і нерозподіленого прибутку минулих років). В результаті проведеного коригування підвищиться ступінь вірогідності, порівнянності, надійності й інформативності показників бухгалтерської звітності, що приведе до більш достовірних результатів аналізу фінансової звітності, підсилить наукову обґрунтованість управлінських рішень за його результатами.

1. Соколов Я. Корректировка показателей бухгалтерской отчетности в условиях инфляции [Текст] / Я. Соколов // Бухгалтерский учет. – 1999. – С. 88–98. 2. Коршикова Р. Влияние инфляции на финансовую отчетность предприятия [Текст] / Р. Коршикова // Бухгалтерский учет и аудит. – 2000. – № 12. – С. 22–28. 24. 3. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами [Текст] / Голов С.Ф., Костюченко В.М. – К.: Лібра, 2004. – 880 с. 4. Калюга Є. Проблеми забезпечення достовірності фінансової звітності із врахуванням впливу інфляції

[Текст] / Є. Калюга // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 21. – С. 46–52. 5. Лучко М. Бухгалтерський облік в умовах інфляції [Текст] / М. Лучко, М. Остап'юк // Бухгалтерський облік і аудит. – 1994. – № 1 – С. 11–14. 6. Мэтьюс М.Р. Теория бухгалтерского учета [Текст] / М.Р. Мэтьюс, М.Х.Б. Перера. – М.: Аудит ЮНИТИ, 1999. – С. 329–373. 7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 22 "Вплив інфляції": [Затверджено наказом Міністерства фінансів України №147 від 28.02.02 р.] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0269-02>. 8. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры [Текст] / В.В. Ковалев – М.: Финансы и статистика, 2002. – 560 с. 5. Экономический анализ / [Л.Т. Гиляровская, Г.В. Корнякова, Н.С. Пласкова и др.]; под ред. докт. экон. наук Л.Т. Гиляровской. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С. 409–445. 10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 29 "Фінансова звітність в умовах гіперінфляції" [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92442/МСБО_29.pdf.

Надійшла до редколегії 10.12.10

УДК 657

Є. Феценко, канд. екон. наук, доц.

ПОРЯДОК СКЛАДАННЯ ЗВІТНОСТІ БЮДЖЕТНИМИ УСТАНОВАМИ

Розглянуто структуру, періодичність та терміни подання звітності бюджетними установами.

Ключові слова: бюджетні установи; фінансова звітність; бюджетна звітність; звітний період; склад звітності.

Рассмотрена структура, периодичность и сроки представления отчетности бюджетными учреждениями.

Ключевые слова: бюджетные учреждения; финансовая отчетность; бюджетная отчетность; отчетный период; состав отчетности.

The structure, frequency and timing of the reporting of State Institutions.

Key Words: state institutions, financial reporting, budget reporting, period, staff reports.

Усі державні установи, видатки яких у межах затверджених кошторисів покриваються коштами Державного бюджету, мають назву бюджетних. Тож до бюджетних установ належать школи, клуби, музеї, вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути, дитячі будинки, лікарні, поліклініки, а також центральні та місцеві органи державної влади та державного управління.

Бюджетна установа – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими [1]. У процесі функціонування бюджетних установ та організації виникає потік різномісної інформації про їх діяльність, включаючи ті чи інші види обліку. Розвиток сучасного суспільства тісно пов'язаний з глобалізацією економіки та відповідним їй процесом розширення міждержавних економічних відносин в усіх сферах діяльності. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба в формуванні єдиних підходів до однієї з основних функцій управління – обліку та звітності. Враховуючи той факт, що стандартизація й уніфікація у цьому процесі відіграють ключову роль, слід дослідити можливість наближення й адаптації вітчизняної системи обліку й звітності до єдиного базису. В Україні процес уніфікації обліку та звітності стосовно банківської та виробничої сфер уже досяг певного позитивного результату – переходу на міжнародні та національні (сформовані відповідно до міжнародних) стандарти. Поки що поза увагою залишилася одна з найбільш стратегічно важливих сфер нашої держави – бюджетна. Таке становище засвідчує наявність проблем у забезпеченні переходу до міжнародних принципів обліку та звітності в державному секторі та необхідність здійснення наукових досліджень.

Вітчизняні науковці в останні роки активно проводять фундаментальні дослідження можливостей удосконалення обліку та звітності в бюджетній сфері. Питання складання звітності в бюджетних установах досліджують багато вчених, а саме: Сушко Н.; Джога Р.Т.; Ткаченко І.Т.; Свірко С.В. та ін. Проте попри активізацію досліджень в даному напрямі, невиріше-

ними залишаються принципові положення теорії, методології та практики.

Мета даної статті – формування концепції уніфікації та модернізації обліку в бюджетних установах на основі дослідження проблем і недоліків існуючих базових підходів до його організації в сучасних умовах.

Звітність – це система узагальнених і взаємопов'язаних економічних показників поточного обліку, які характеризують результати діяльності бюджетної установи за звітний період. Звітність про виконання кошторисів бюджетних установ включає фінансову та бюджетну звітність. Фінансова звітність бюджетних установ складається згідно з національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та за формами, що затверджуються Міністерством фінансів України. Порядок заповнення форм фінансової звітності бюджетних установ встановлюється Державним казначейством України за погодженням з Міністерством фінансів України. Бюджетна звітність відображає стан виконання бюджету, містить інформацію в розрізі бюджетної класифікації. Форми бюджетної звітності бюджетних установ та порядок їх заповнення встановлюються Державним казначейством України за погодженням з Міністерством фінансів України. Головний бухгалтер бюджетної установи забезпечує складання та подання фінансової й бюджетної звітності відповідно до встановлених вимог.

Звітним періодом для складання місячної бюджетної звітності є період, що починається 1 січня і закінчується в останній день звітного місяця. Звітним періодом для складання квартальної фінансової та бюджетної звітності є період, що починається 1 січня і закінчується в останній день звітного кварталу. Звітним періодом для складання річної фінансової та бюджетної звітності є бюджетний період, який становить один календарний рік, що починається 1 січня і закінчується 31 грудня того самого року, якщо не буде визначено інший період. Звітним періодом для бюджетних установ, які створені протягом звітного року, є період від створення бюджетних установ до кінця звітного року. Звітним періодом для бюджетних установ, які створені та припиняють свою діяльність у зв'язку із закінченням строку, на який вони створювались, протягом звітного року, є період від

© Феценко Є., 2011

дати створення до дати припинення діяльності таких бюджетних установ. Звітним періодом для бюджетних установ, що припиняють свою діяльність шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації, є період з початку звітного року до моменту припинення їх діяльності.

Склад звітності розпорядників бюджетних коштів [4]:

Склад фінансової звітності: "Баланс" (форма N 1); "Звіт про результати фінансової діяльності" (форма N 9д, 9м); "Звіт про рух грошових коштів".

Склад бюджетної звітності: "Звіт про надходження та використання коштів загального фонду" (форма N 2д, N 2м); "Звіт про надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги" (форма N 4-1д, N 4-1м); "Звіт про надходження і використання коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень" (форма N 4-2д, N 4-2м); "Звіт про надходження і використання інших надходжень спеціального фонду" (форма N 4-3д, N 4-3м); "Звіт про надходження і використання коштів, отриманих на виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів" (форма N 4-4д); "Звіт про надходження і використання інших надходжень спеціального фонду (позики міжнародних фінансових організацій)" (форма N 4-3д.1, N 4-3м.1); "Звіт про заборгованість за бюджетними коштами" (форма N 7д, N 7м); "Звіт про заборгованість за окремими програмами" (форма N 7д.1, N 7м.1); Довідка щодо виконання головними розпорядниками розпису витрат спеціального фонду Державного бюджету України за програмами, які фінансуються за рахунок позик міжнародних фінансових організацій.

Склад бюджетної звітності одержувачів бюджетних коштів [4]: "Звіт про надходження та використання коштів загального фонду" (форма N 2д, N 2м); "Звіт про надходження і використання інших надходжень спеціального фонду" (форма N 4-3д, N 4-3м); "Звіт про надходження і використання інших надходжень спеціального фонду (позики міжнародних фінансових організацій)" (форма N 4-3д.1, N 4-3м.1); "Звіт про заборгованість за бюджетними коштами" (форма N 7д, N 7м); "Звіт про заборгованість за окремими програмами" (форма N 7д.1, N 7м.1).

Розкриття елементів фінансової та бюджетної звітності здійснюється у Пояснювальній записці та формах щодо розкриття елементів фінансової і бюджетної звітності до неї. Порядок і терміни подання фінансової звітності в органи (управління, відділення) Державного казначейства України встановлюються ними відповідно до вимог наказу про порядок складання фінансової та бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів. Терміни визначаються у межах, установлених постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку подання фінансової звітності" від 28.02.00 № 419.

Міністерства, головні розпорядники коштів державного бюджету зведену квартальну і річну фінансову та бюджетну звітність подають: Державному казначейству України; Рахунковій палаті. Копії зведеної річної фінансової та бюджетної звітності, попередньо перевіреної Державним казначейством України, подаються до Міністерства фінансів України. Головні розпорядники кош-

тів місцевих бюджетів зведену квартальну і річну фінансову та бюджетну звітність подають органу Державного казначейства України. Копії зведеної річної фінансової та бюджетної звітності, попередньо завізованої в органах Державного казначейства України, подаються до відповідних фінансових органів. Одержувачі бюджетних коштів фінансову звітність до органів Державного казначейства України та розпорядників бюджетних коштів вищого рівня не подають.

Бюджетна звітність складається та подається: а) місячна – до органів Державного казначейства України за формами (додатки 9(форма N 4-3д.1), N 4-3м.1); 10 (форма N 7д, N 7м); 11 (форма N 7д.1, N 7м.1); б) квартальна та річна – до органів Державного казначейства України та розпорядників бюджетних коштів вищого рівня за формами (N 4-3д, N 4-3м); (форма N 7д.1, N 7м.1).

Крім фінансової та бюджетної звітності, бюджетні установи також складають й подають податкову звітність та звітність по єдиному соціальному внеску. Податкова звітність бюджетної установи включає: декларацію з податку на додану вартість, декларацію з податку з доходів фізичних осіб, податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платника податку, а також суми утриманого з нього податку (1-ДФ); Податковий звіт про використання коштів неприбуткових установ та організацій [2, с.45]. Звітне бюджетна установи з єдиного соціального внеску за формою, яка передбачена Порядком формування та подання страхувальниками звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 08.10.2010 р. № 22-2 та згідно ЗУ "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" від 08.07.2010 р. № 2464-VI.

Складання звітності в бюджетних установах завершує повний цикл бухгалтерської обробки даних, які накопичуються в облікових регістрах. Існують певні особливості звітності в бюджетних установах: обов'язковість та державне регламентування; єдність форми та змісту; методологічна єдність показників, яка передбачає єдині методи розрахунків однакових звітних показників, їх обов'язкове узгодження з відповідними показниками, затвердженими кошторисами та штатними розписами; достовірність звітних показників; простота, зрозумілість, доступність та прозорість звітності; цілісність; послідовність, що закріплює на практиці поетапність процесу складання звітності.

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 N 2456-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14. 2. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2756- VI [Текст] // Бібліотека голови ВР. – 2011. – №1. – С.9-304. 3. Порядок складання фінансової та бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів: [Затверджено Наказом МФУ, ДКУ від 05.01.2011р. № 2] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0385-10. 4. Про затвердження форми та Порядку складання Податкового звіту про використання коштів неприбуткових установ та організацій: [Затверджено наказом ДПАУ від 31.01.2011р. №56] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0192-11.

Надійшла до редколегії 18.03.11

УДК 657.633

О. Чечуліна, канд. екон. наук

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЯК КОМПОНЕНТА СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ

Досліджено сутність управління ризику, як елементу системи внутрішнього контролю, визначено відмінності такої системи у державній установі.

Ключевые слова: система внутреннего контроля государственной организации, риск, управление рисками, наделения достаточных гарантий.

Исследована сущность управления рисками, как элемента системы внутреннего контроля, определены отличия такой системы в государственной организации.

Ключевые слова: система внутреннего контроля государственной организации, риск, управление рисками, предоставление достаточных гарантий.

Nature of risk as an element of internal control system is investigated, differences of such a system in public office are defined.

Key Words: system of state institutions' internal control, risk, risk management, providing sufficient guarantees.

Актуальність проблеми побудови державного внутрішнього фінансового контролю на засадах ефективної європейської моделі, складовою якої є управління ризиками, визначається як у теоретичному, так і прикладному аспектах. Актуальність та важливість теоретичних розробок обумовлена тим, що ризик розглядається провідними ученими як один з основних структурних елементів у економічних теоріях розвитку суспільства (П.Самуельсон, К.Ерроу, М.Міллер, Г.Марковіц, Р. Мертон, Д.Канеман). Вони показали значення ризиків для економіки та фінансів, обґрунтували необхідність їх оцінювання та управління.

Основи такого підходу з точки зору сьогодишнього розуміння державного управління та побудови його контрольної функції не є вичерпними та достатніми. Ризик, виступаючи комплексною категорією, поєднує декілька важливих структурних складових, та, відповідно, вимагає таких підходів до управління, які б адекватно могли бути оцінені в системі внутрішнього фінансового контролю та відображали всі важливі наслідки. Тому теорія управління ризиками потребує поглиблення у напрямку вирішення проблематики поєднання у системі контролю процедур оцінки системи управління.

У прикладному аспекті актуальність питання враховувати ймовірність несприятливого впливу ринкового середовища при управлінні державними фінансами обумовлена об'єктивною необхідністю ідентифікації, аналізу, вимірювання та управління ризиком у діяльності суб'єктів державного сектору економіки.

В Україні дослідження розвитку суспільних відносин в умовах ризику та невизначеності здійснювали вчені В.Д. Базилевич В.В. Вітлінський, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, Р.В. Пікус, О.І.Ястремський, А.В. Шегда. Ними розглядалися як загальнотеоретичні питання розвитку методології визначення економічних та фінансових ризиків, так і питання застосування методів оптимізації рішень, у т.ч. ризики страхування та підходи до їх оцінювання, ризики банків. Наступні дослідження обумовлені завданнями регулювання (зокрема, нагляду) державними органами діяльності державних установ з метою підтримання стабільності фінансової системи в цілому та захисту прав розпорядників бюджетних коштів та споживачів послуг державних установ, у першу чергу, населення. На сьогоднішній день регулювання діяльності цих установ має чітку тенденцію переходу до управління та контролю на основі ризик-орієнтованих систем нагляду. Метою даної статті є визначення концептуальної основи управління ризиками як складової системи внутрішнього контролю.

Дослідники теоретичних та практичних питань впровадження моделі COSO у процес управління ризиками розглядають контроль як процес, що здійснюється керівниками всіх рівнів та іншими співробітниками. Цей

процес починається при розробці стратегії розвитку державної установи та стосується всієї її діяльності. Він спрямований на визначення несприятливих подій, які можуть впливати на організацію та управління, та наслідків, пов'язаних з цими подіями, ризиками. Управління ризиками передбачає кінцевий результат у вигляді надання достатньої гарантії досягнення мети установи та здійснення контролю за тим, щоб не були перевищені ризикові межі.

Це визначення має широке значення, оскільки охоплює основні положення концепції управління ризиками в установі, надаючи підґрунтя управлінню ризиками на окремих підприємствах та в цілому галузях економіки [1]. Воно фокусується безпосередньо на досягненні мети, встановленої конкретною установою, і є основою для визначення ефективності процесу управління ризиками.

Доцільно виокремити поняття, що застосовані в Концептуальних основах – "надання достатньої гарантії" та "ризикові межі", які є новими для українського середовища. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю поняття "надання гарантії" тлумачить як забезпечення впевненості керівництва в межах розумного. Натомість, Концептуальні основи управління ризиками COSO використовують термін "надання достатніх гарантії". На нашу думку, достатні гарантії визначаються відповідним рівнем впевненості при існуючих витратах, вигодах та ризиках. Визначення того, наскільки рівень гарантії є достатнім, потребує оцінки. Така оцінка повинна брати до уваги ризики, визначені керівниками щодо діяльності, рівень прийняття цих ризиків за існуючих умов, а також кількісну та якісну оцінку цих ризиків. Вони означають, що завжди існує невизначеність та майбутні ризики, які ніхто не може змодельовати та спрогнозувати. Заважати досягненню цілей установи можуть й зовнішні фактори, на які внутрішній контроль не впливає. Обмеження є результатом неефективних рішень, прийнятих окремими відповідальними особами; порушень, що можуть виникнути через прості помилки та упущення; невиконаних або виконаних з порушеннями заходів контролю в результаті змови двох чи більше осіб; неприйняття або неналежного сприйняття керівництвом системи внутрішнього контролю тощо. Згода на впровадження внутрішнього контролю може залежати від витрат на заходи контролю. Всі ці обмеження пояснюють, чому керівники можуть отримати лише "достатні гарантії" того, що цілі будуть досягнуті.

Існує декілька тлумачень ризикових меж (у зарубіжних джерелах цей термін вживається як "ризиковий апетит" чи "апетит на ризик"). Концептуальні основи управління ризиками COSO визначають цей термін як ризик, який установа готова прийняти. Інші джерела по-різному формують це поняття, але сутність від цього не змінюється, воно майже співпадає з визначенням за

COSO. Отже, ризикові межі – це рівень ризиків, які організація готова прийняти, та ризиків, на які будуть розроблятися відповідні заходи. Рішення щодо реагування на ризики повинні прийматися разом із визначенням рівня прийнятних ризиків. Для оцінки ризикових меж повинні враховуватися як внутрішні, так і специфічні ризики. Внутрішні ризики – це ті ризики, на ймовірність виникнення і суттєвість яких може вплинути відсутність будь-яких дій з боку керівництва. Специфічні ризики – це ті ризики, які залишаються і після прийняття управлінських дій. Схематично цей процес можна представити так (рис. 1):



Risk Adverse – найбільш несприятливий ризик; Risk Neutral – нейтральний ризик; Risk Taking – ризик, який установа приймає.

Рис. 1. Рівні ризику

Джерело: складено автором за матеріалами зарубіжного досвіду

Аналізуючи Концептуальні основи управління ризиками COSO та Концептуальні основи внутрішнього контролю COSO (1992) (або їх ще називають Стандарти внутрішнього контролю (COSO)) можна стверджувати, що процес управління ризиками відіграє важливу роль у формуванні якісної та ефективної системи внутрішнього контролю. Цей процес є більш новим і досконалішим підходом до організації контролю в державних установах, охоплює всі процеси її діяльності, підвищуючи ефективність і результативність, більше, ніж традиційний внутрішній контроль. Управління ризиками є частиною процесу управління для досягнення установою постановленої мети (цілей) та дозволяє своєчасно реагувати на зміни середовища.

Можна виділити наступні чотири основні відмінності між системою внутрішнього контролю та процесом управління ризиками.

1. Процес управління ризиками охоплює більш широкий діапазон цілей державної установи, які поділяються на чотири категорії: стратегічні цілі (цілі високого рівня, співвіднесені з місією/баченням); операційні цілі (ефективне і результативне використання ресурсів); цілі в області підготовки звітності (достовірність звітності і не тільки фінансової); цілі в області дотримання законодавства (дотримання нормативно-правових актів як внутрішніх, так і зовнішніх). Схематично межі дії процесу управління ризиками можна визначити наступним чином (рис. 2).

Дана класифікація цілей державної установи дозволяє концентруватися на окремих аспектах управління ризиками після вироблення установою місії чи бачення на пряму діяльності, а керівництвом встановлена стратегічна мета, обрано стратегію діяльності та відповідні операційні цілі. Ці різні, але взаємопов'язані категорії цілей (ціль, що виділена окремо, може потрапляти більш ніж в одну категорію) відповідають різним задачам організації і можуть входити в сферу прямих обов'язків різних керівників. Це також дозволяє проводити відмінність між очікуваними результатами по різних категоріях цілей. Існує ще одна категорія цілей, що використовується деякими організаціями – забезпечення збереження ресурсів.

Оскільки досягнення мети, що відноситься до забезпечення достовірної звітності, дотримання законодавства, знаходиться в межах контролю державної

установи, вважається, що управління ризиками забезпечує достатню гарантію їх досяжності. В той же час, досягнення стратегічної і операційної цілей залежить від зовнішніх подій, які не завжди можуть бути повністю контрольовані в установі. Відповідно, відносно цих цілей управління ризиками може надати тільки достатню гарантію того, що керівництво, виконуючи функцію нагляду, буде своєчасно проінформовано про те, наскільки державна установа просувається до досягнення мети.

2. Концептуальні основи внутрішнього контролю COSO (1992) передбачають п'ять взаємопов'язаних компонентів, які достатньо детально описано у дослідженнях [2]. Проте слід зазначити, що Концептуальні основи управління ризиками COSO розглядають процес управління ризиками організації з восьми взаємопов'язаних компонентів: внутрішнє середовище, постановка цілей, визначення подій, оцінка ризиків, реагування на ризик, засоби контролю, інформація і комунікації, моніторинг. Це дозволяє застосовувати більший спектр засобів реагування на ризик.



Рис. 2 Складові управління ризиками

Джерело: складено автором за матеріалами зарубіжного досвіду

Компонента "оцінка ризиків" передбачає процес аналізу ризиків з урахуванням вірогідності їх виникнення і впливу на визначення того, які дії відносно них необхідно зробити, а елемент "реагування на ризик" – це процес вибору керівництвом способу реагування на ризик, що передбачає розробку заходів, які дозволяють привести виявлений ризик у відповідність з допустимим рівнем ризику і ризик-апетитом установи.

Оскільки управління ризиками є складовою процесу управління, їх зміст визначається тим, як керівництво управляє організацією. Цей процес не є лінійним процесом, в якому один компонент робить вплив на наступний. Він є багатовекторним, циклічним процесом, в якому майже всі компоненти можуть впливати один на другий і фактично впливають.

Існує прямий взаємозв'язок між цілями, або тим, чого державна установа прагне досягти, і компонентами процесу управління ризиками, що є діями, необхідними для їх досягнення. Даний взаємозв'язок представлений на трьохмірній матриці, що має форму куба (рис. 3).



Куб COSO "Управління ризиками"

Рис. 3. Трьохмірна матриця управління ризиками

Джерело: складено автором за матеріалами зарубіжного досвіду

Чотири категорії зазначених цілей представлені на верхній грані куба, вісім компонентів – горизонтальними рядками, а підрозділи установи – вертикальними рядками. Дана діаграма відображає здатність керувати ризиками у цілому по установі, або по категоріях цілей, компонентах, підрозділах, або на більш низькому рівні.

Ці компоненти служать критеріями оцінки ефективності процесу управління ризиками в державних установах. Для того щоб, компоненти були присутні і ефективно функціонували, в них повинні бути відсутні значні недоліки, і ризик повинен бути зведений до меж, що не виходять за рамки ризикових меж організації. Важливо зазначити, що оцінка ефективності процесу управління ризиками є предметом суб'єктивної думки, що формується в результаті оцінки наявності і результативності функціонування восьми компонентів управління ризиками.

Ефективність процесу управління ризиками по кожній з чотирьох категорій цілей дає керівництву достатню гарантію того, що вони володіють інформацією, наскільки досягнуті стратегічні та операційні цілі установи, а

також того, що звітність є достовірною, а законодавство виконується і дотримується.

Не дивлячись на те, що процес управління ризиками привносить важливі переваги, разом з тим, він має і певні обмеження – персональна думка працівника при ухваленні рішень може бути помилковою. Безумовно, рішення про метод реагування на ризик і створення засобів контролю повинні враховувати співвідношення витрати/результат, проте проблеми можуть виникнути через прості людські помилки ("людський фактор"). Наприклад, контрольні процедури можуть не бути виконаними через змову двох або більш осіб, а керівництво може нехтувати рішеннями по управлінню ризиками. Ці обмеження не дозволяють керівництву мати абсолютної впевненості в досягненні загальної мети державної установи.

3. У порівнянні з теорією внутрішнього контролю Концепція управління ризиками розглядається як цілісний процес, що передбачає необхідність розгляду загального "портфелю ризиків" (це ті, ризики, які супроводжують діяльність установи та відіграють найсуттєвіше значення в загальній сукупності ризиків), а не лише облік ризиків при розгляді досягнення конкретної мети установи на індивідуальній основі.

4. Концепція управління ризиками розглядається з точки зору поняття ризикових меж та допустимого рівня ризику. Діяльність в межах допустимого ризику (або ризикові межі) надає керівництву більш високий рівень впевненості в досягненні організацією своїх цілей.

Висновки. Аналіз вищенаведених відмінностей та переваг у побудові системи внутрішнього контролю за європейською моделлю свідчить, що система управління ризиками державної установи – процес більш повний, ніж внутрішній контроль, вона включає і розвиває систему внутрішнього контролю, трансформуючи її в більш ефективну форму та більше орієнтовану на ризик.

1. Міщенко В.І. Банківський нагляд [Текст]: [підручник] / Міщенко В.І., Науменкова С.В. – К.: Центр наукових досліджень, Університет банківської справи НБУ, 2011. – С. 227. 2. Бухгалтерський облік та внутрішній аудит у державному секторі: у 3-х томах / Дрозд І.К., Кужельний М.В., Ловінська Л.Г., Свірко С.В., Чечуліна О.О. [Дрозд І.К., Кужельний М.В., Ловінська Л.Г., Свірко С.В., Чечуліна О.О. та ін.]; за ред. М.В. Кужельного. – Т. 2, Ч.2: Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту державного сектору. – К.: Аграрна наука, 2009. – 192 с.

Надійшла до редколегії 23.05.11

УДК 657:1.011.56

Б. Засадний, канд. екон. наук, М. Кобзева, здобувач

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Виокремлено та проаналізовано низку актуальних проблем організації обліку, які існують сьогодні на підприємствах малого бізнесу.

Ключові слова: бухгалтерський облік, малі підприємства, облікова політика, фінансова звітність, господарські операції.

The row of issues of the day is selected and analysed organizations of accounting, which exist today on the enterprises of small business.

Keywords: accounting, small enterprises, registration policy, financial reporting, economic operations.

Выделен и проанализирован ряд актуальных проблем организации учета, которые существуют сегодня на предприятиях малого бизнеса.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, малые предприятия, учетная политика, финансовая отчетность, хозяйственные операции.

В останні роки досить стрімко активізувався розвиток малого підприємництва. З кожним роком збільшується кількість учасників малого бізнесу, зростають обсяги виробництва цього сектору економіки, розширюється сфера діяльності. Проводиться активна законодавчо-нормативна робота в системі оподаткування, як малих підприємств так і підприємств середнього та великого бізнесу. Проте, нормативні документи з обліку та фінансової звітності мають недоліки та вимагають доопрацювання. Невідповідність норм та методів ведення бухгал-

терського обліку і податкових розрахунків додають незручності в роботі бухгалтерії на малих підприємствах.

Дослідженню проблем організації обліку на малих підприємствах присвятили свої роботи такі вчені, як Балюк Т.К., Варналій З.С., Гура Н.О. [1], Михайлов М.Г., Шилова Т.С. Серед зарубіжних вчених треба відмітити Штайхоффа Д., Берджи Дж., Мельнова М.А. На даний момент залишаються невирішеним питання організації та методології бухгалтерського обліку на малих підприємствах.

© Засадний Б., Кобзева М., 2011

В даній статті акцентується увага на організаційних аспектах бухгалтерського обліку на малих підприємствах.

Мале підприємництво як самостійний і незамінний елемент ринкової економіки є одним із дієвих важелів розв'язання таких економічних і соціальних завдань, як сприяння структурній перебудові економіки, зміцнення економічної бази регіонів, швидке насичення ринку товарами та послугами, послаблення монополізму і розвиток конкуренції, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, підвищення експортних можливостей країни.

Сьогодні з малим підприємництвом держава пов'язує надію на швидкі позитивні структурні зміни в економіці, вихід з кризи та створення умов для впровадження ринкових реформ. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про те, що існування і взаємодія багатьох різноманітних підприємств, як великих і середніх, так і малих, їх оптимальне співвідношення є найважливішою характеристикою ринкової економіки. Малі підприємства сприяють пропорційному розвитку економіки шляхом розвитку конкуренції, створення додаткових робочих місць, швидкого насичення ринку товарами і послугами. За період розвитку малого підприємства в Україні здійснились значні зміни в кількісному та якісному складі підприємницьких структур, в економічних і правових умовах, державній політиці розвитку малого та середнього бізнесу.

Велике значення для малих підприємств має підтримка держави. Найкраще відображення її можна визначити у комплексі взаємопов'язаних заходів щодо забезпечення сприятливих правових і організаційно-економічних умов для становлення та ефективного розвитку в Україні малого підприємництва. Державна політика розвитку малого підприємництва є частиною загальної соціальної та економічної політики України і визначає основні принципи, напрями і форми економічного та адміністративно-правового впливу, які передбачаються Урядом у сфері малого підприємництва з урахуванням державних інтересів та пріоритетів.

Державні програми підтримки малого бізнесу повинні враховувати стан бюджетної, кредитно-фінансової системи, рівень населення для ефективного та своєчасного прямого та непрямого впливу на розвиток підприємства. Малий бізнес є самостійним предметом регулювання лише в обмеженій кількості нормативних актів, спеціально прийнятих для цього сектора економіки. Такі нормативні акти регулюють малий бізнес лише в незначній частині його діяльності. Закони та інші нормативні акти повинні сприяти залученню до підприємницької діяльності широких верств податкового, інвестиційного, цінового, інноваційного режимів.

Основним напрямом вдосконалення законодавчого забезпечення розвитку малого бізнесу є врахування у нормативних актах загальноекономічного спрямування специфічних особливостей цього сектора економіки. Дії в цьому напрямі забезпечать не лише поліпшення ситуації в малому бізнесі. Вирівнювання умов діяльності в малому бізнесі з умовами діяльності в інших секторах економіки забезпечить гармонізацію загальноекономічної структури з точки зору співвідношення в ній малого, середнього і великого бізнесу.

Важливим є те, що малі підприємства створюють необхідну для ринку конкуренцію, і, крім того, виникнення і розвиток таких підприємств веде до появи нових робочих місць, зменшуючи тим самим кількість безробітних і соціальне напруження у суспільстві.

Як певний стиль (тип) господарської поведінки мале підприємство має такі характерні риси: динамічність; цілеспрямованість; наполегливість у здійсненні бізнесу; ініціативність; підприємливість; творче ставлення до

справи; пошук нетрадиційних рішень і нових способів дій; готовність до ризику та вміння ним управляти; комунікативність; оперативність; орієнтація на потреби споживачів та їх поведінку на ринку. Фактично малий бізнес є специфічним сектором економіки і має численні істотні відмінності від інших суб'єктів підприємницької діяльності. У той же час суб'єктам малого бізнесу властиві і визначені недоліки, серед яких варто виділити самі істотні: більш високий рівень ризику, тому високий ступінь нестійкості положення на ринку; залежність від великих компаній; недоліки в керуванні справою; слабка компетентність керівників; підвищена чутливість до змін умов господарювання; труднощі в залученні додаткових фінансових засобів і одержання кредитів тощо.

Малі підприємства можуть створюватися у будь-яких галузях виробничої і невиробничої сфери народного господарства на підставі будь-яких форм власності, включаючи змішану. Їх розміри диференційовані за галузями і єдиним показником при цьому є чисельність працюючих. Малі підприємства мають право здійснювати будь-які види господарської діяльності, якщо вони не заборонені законодавством і відповідають цілям, передбаченим у статуті підприємства. Таким чином, у даному випадку застосовується ефективні і прогресивні способи регулювання суспільних відносин.

Основні переваги, характерні риси, властиві малому бізнесу, – це:

а) можливість більш гнучких й оперативних рішень. У порівнянні з великими корпораціями в малому бізнесі спрощена структура прийняття управлінських рішень, це дає можливість швидко й гнучко реагувати на кон'юнктурні зміни, у тому числі шляхом маневру капіталу при перемиканні з одного виду діяльності на інший;

б) орієнтація виробників переважно на регіональний ринок. Малий бізнес ідеально пристосований для вивчення побажань, переваг, звичаїв, звичок й інших характеристик місцевого ринку;

в) підтримка зайнятості й створення нових робочих місць. Ця проблема надзвичайно актуальна для нашої країни; процес приватизації забере баласт із підприємств і дрібний бізнес міг би зіграти роль амортизатора, увібравши в себе вільну робочу силу;

г) виконання допоміжних функцій стосовно великих виробників. Великі фірми децентралізують виробничий процес;

д) невеликий первісний обсяг інвестицій. У малих підприємств менші строки будівництва; невеликі розміри, їм швидше й дешевше переозброюватися, впроваджувати нову технологію й автоматизацію виробництва, досягати оптимального сполучення машинної й ручної праці;

е) економічна ефективність виробництва в малих підприємствах;

ж) інноваційний характер малих підприємств. Багато економістів відстоюють ідею про виняткову роль малого бізнесу в розгортанні науково-технічної революції.

Позитивний міжнародний досвід функціонування малих підприємств потрібно використати в Україні. І хоч великі та середні підприємства і надалі відіграватимуть основну роль у виробництві товарів, насамперед засобів праці. Слід використовувати потенціал і малих підприємств, особливо у виробництві товарів широкого вжитку та наданні послуг населенню. Їх виникнення і розвиток сприятимуть виходу з кризи, забезпечать конкурентний характер виробництва та його демократизацію.

На жаль, практика господарювання малих підприємств в Україні засвідчує, що зараз існує багато питань щодо бухгалтерського обліку і оподаткування на малих підприємствах існують певні проблеми: неузгодженість критеріїв визначення малих підприємств у чинних нор-

мативних документах з підприємництва, бухгалтерського обліку, оподаткування, складність застосування окремих П(С)БО та формування облікової політики малого підприємства, надмірна складність методик обліку витрат для малих підприємств, недосконалість спрощених форм обліку для малих підприємств, неадекватність фінансової звітності різних за розміром, обсягами, видами діяльності підприємств малого бізнесу.

В Україні на даний час немає єдиної системи визначення категорії малих підприємств згідно бухгалтерського обліку та податкового законодавства. Щодо принципів бухгалтерського обліку, згідно Господарського кодексу "...малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень" [2]. Якщо розглядати визначення "малих підприємств" згідно податкового законодавства, то згідно Указу Президента "Про спрощену систему оподаткування", до них відносять юридичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких за рік середньооблікова чисельність працюючих не перевищує 50 осіб і обсяг виручки яких від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 1 млн. гривень [7].

Аналізуючи організацію бухгалтерського обліку на підприємствах малого бізнесу, можна виділити такі головні проблеми:

- неповнота, неоднозначність і суперечливість чинної нормативно-правової бази;
- невизначеність податкового законодавства щодо малого бізнесу як специфічного сектору економіки,
- значні адміністративні бар'єри (реєстрація, ліцензування, сертифікація);
- складна система обліку та звітності;
- складність застосування окремих П(С)БО та формування облікової політики малого підприємства;
- відсутність розвиненої ринкової інфраструктури на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівні;
- слабка підтримка системи фінансування й кредитування малого бізнесу;
- відсутність чіткої системи в організації фінансово-економічного співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями щодо залучення інвестицій, кредитів, грантів, міжнародної технічної допомоги для розвитку малого підприємництва тощо;

Формування ринкової системи господарювання в Україні пов'язане із зростанням підприємницької активності в усіх сферах економіки. Одним з найперспективніших напрямків створення конкурентного середовища є розвиток малого підприємництва. Малі підприємства як і інші суб'єкти господарювання зобов'язані вести бухгалтерський облік. Організація фінансового обліку повинна забезпечити: суцільне, повне і безперервне відображення усіх господарських операцій, складання встановленої фінансової звітності, постачання необхідною інформацією користувачів. Тобто, ведення бухгалтерського обліку базується на загальних методологічних принципах, встановлених основними нормативними документами по веденню обліку на всіх підприємствах України незалежно від форм власності.

На практиці постійно виникають розбіжності, щодо норм податкового, цивільного і спеціального законо-

давства з бухгалтерському обліку для вірного відображення в обліку і звітності господарських операцій суб'єкта господарювання. Причина розбіжностей пояснюється не тільки розбіжністю використовуваної термінології, але і відсутністю чіткої та послідовної концепції для вирішення розбіжностей, що виникають. Важливим питанням для малих підприємств є діяльність в правовому полі. Кожне підприємство повинно дбати про ретельне дотримання податкової дисципліни, тобто про сплату всіх належних податків та зборів за допомогою застосування системи оподаткування для підприємств малого бізнесу. Власнику підприємства необхідно підійти до питання вибору системи оподаткування дуже ретельно, зважуючи всі позитивні та можливі негативні наслідки, тому що мале підприємство є дуже чутливою організацією до найменших змін в її діяльності.

Внаслідок зростання значення малих підприємств в економіці країни розроблені державні програми підтримки малого бізнесу, запропоновані сприятливі варіанти оподаткування і максимального спрощення ведення бухгалтерського обліку. Для будь-якого малого підприємства важлива розробка заходів щодо ефективної організації обліку, аналізу та контролю діяльності кожного окремого підприємства малого бізнесу, тому правильний підхід до цього питання та вибір найраціональнішої форми обліку є головним напрямком роботи керівництва малого підприємства.

Усі зазначені вище та інші властивості малого підприємництва переконливо свідчать, що його розвиток – це могутній фактор реформування економіки: створення соціально орієнтованого ринкового механізму, подолання нинішнього кризового спаду виробництва й забезпечення передумов для економічного піднесення. Звичайно, йдеться не про якісь магічні властивості малого бізнесу, взятого ізольовано. Він дає ефект лише в органічному поєднанні з середнім і великим підприємництвом. Сучасні умови ведення бухгалтерського обліку на підприємствах малого бізнесу вимагають подальшого удосконалення існуючих нормативів, чинних законодавчих актів. Тому доцільним буде провести аналіз організації обліку на малих підприємствах, виокремлення ряд проблем та пропозицій щодо його удосконалення.

1. Облік на підприємствах малого бізнесу [Текст]: [навч. посіб] / [Н.О.Гура, Т.Г.Мельник, Т.М.Моторина]; за ред. Гури Н.О. – К.: Знання, 2007. – 310 с. 2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року №436-IV [зі змінами і доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>. 3. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. №2756-VI [зі змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>. 4. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.99 р. №996-XIV [зі змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>. 5. Закон України "Про державну підтримку малого підприємництва" від 19.10.2000 року №2063-III [зі змінами і доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2063-14>. 6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 "Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва" : [Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 року №39] [зі змінами і доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0161-00>. 7. Указ Президента України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" : [Затверджено Указом Президента України від 03.07.1998 року № 727/98] [зі змінами і доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=727%2F98>.

Надійшло до редколегії 24.06.11

УДК 657.47

Г. Коблянська, канд.екон. наук, асист., А. Вікулова, студ.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Проаналізовано поняття управлінського обліку як ефективного інструменту управління, який створює переваги в ринковому середовищі і забезпечує підприємство ключовою інформацією.

Ключові слова: управлінський облік, внутрішня бухгалтерська звітність, служба управлінського обліку.

Проанализировано понятие управленческого учета как эффективного инструмента управления, который создает преимущества в рыночной среде и обеспечивает предприятие ключевой информацией.

Ключевые слова: управленческий учет, внутренняя бухгалтерская отчетность, служба управленческого учета.

The article reviews the concept of management accounting as an effective management tool that creates advantages in market environment and provides key business information.

Key Words: management accounting, internal accounting, management accounting service.

Стабільність і економічний розвиток будь-якої держави залежить від фінансової та економічної стабільності вітчизняних виробників, оскільки вони є основним джерелом поповнення бюджету через сплату податків та зборів. Сучасний етап розвитку ринкових відносин в Україні, який характеризується як якісними, так і кількісними зрушеннями в системі управління, вимагає прискореної розробки системи інформаційних потреб для внутрішніх користувачів підприємства. Для керівництва підприємством і прийняття ним ефективних рішень необхідним є надання більш детальної інформації, яку не завжди містить фінансова та податкова звітність. Законодавством передбачено, що підприємство самостійно розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю (з метою підготовки та обробки інформації про діяльність підприємства та його структурні підрозділи для внутрішніх користувачів). Внутрішня інформація, що формується і обробляється у структурних підрозділах часто носить узагальнений характер. Це свідчить про небажання та недостатню кваліфікацію керівників підрозділів підприємства створювати і розвивати систему інформатизації та документообігу, який забезпечував би надання точних і коректних даних, в першу чергу, для прийняття ефективних рішень на рівні відповідного підрозділу, і на рівні підприємства загалом. Тому питання впроваджен-

ня управлінського обліку на підприємствах України є досить своєчасним і актуальним.

Внутрішня бухгалтерська звітність підприємства – це звітність, яка складається бухгалтером-аналітиком і подається як адміністрації підприємства, так і менеджерам всіх рівнів управління. Форма внутрішньої звітності повинна максимально розкривати зміст її показників та бути зрозумілою для конкретного користувача інформації – менеджера, для якого саме складений звіт.

У зв'язку з реформуванням бухгалтерського обліку і переходом України до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності необхідно здійснити перегляд традиційного відношення до фінансової інформації як ретроспективного так і стратегічного характеру. Для досягнення конкурентних переваг, завоювання довіри з боку кредиторів, інвесторів і партнерів (особливо це є актуальним у сучасний – після кризовий період) керівництво повинно мати повноцінну інформацію стратегічного характеру. Саме управлінський облік носить прогностичний характер і спрямований на прийняття ефективних управлінських рішень.

На сьогоднішній день в економічній літературі ще не сформувалася єдина думка щодо визначення суті управлінського обліку. 2) Було проаналізовано термін "управлінський облік" в різних наукових джерелах (табл.).

Таблиця. Аналіз поглядів вчених на поняття "управлінський облік"

Голов С.Ф. [2, с. 642]	Процес виявлення, виміру, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації й передавання інформації, яку використовує управлінська ланка для планування, оцінки і контролю всередині організації й забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів.
Нападковська Л.В. [4, с. 251]	Інтегрована система підготовки і забезпечення різних рівнів управління інтерпретованою відповідним чином інформацією для ефективного планування, контролю і прийняття управлінських рішень.
Янковський К. П. [8, с.14]	Новий вид діяльності в системі управління підприємства. Його метою є забезпечення персоналу управлінської ланки підприємства інформацією оперативного і фінансового обліку, що необхідна для аналізу результатів фінансово-господарської діяльності підприємства, прийняття на цій основі оптимальних управлінських рішень і контролю за їх реалізацією.
Желюк Л.О. [3, с. 26]	Облік, який дає можливість зібрати необхідну інформацію в межах і за межами підприємств для прийняття оптимального рішення в конкретній ситуації.
Бутинець Ф.Ф., Чижевська Н.В. [1, с. 23]	Процес, який безперервно вдосконалює планування, проектування, вимірювання й функціонування систем фінансової та не фінансової інформації, що спрямовує дії менеджменту, мотивує поведінку, підтримує і створює культурні цінності, необхідні для досягнення стратегічних, тактичних і оперативних цілей організації.

Джерело: Складено авторами

Особливістю управлінського обліку є забезпечення потреб користувачів якісною інформацією з метою пошуку резервів для зниження витрат на одиницю продукції.

Як зазначає Тлукевич Н: "На більшості підприємств України відсутня єдина служба, яка б займалась управлінським обліком, аналізом, плануванням виробничих показників та складанням внутрішньої звітності. В зв'язку з цим втрачається оперативність управлінських даних. Значною перешкодою щодо впровадження управлінського обліку на підприємствах України є відсутність чіткого визначення переліку складових цього обліку.

Завдяки управлінському обліку бухгалтер, крім власне обліку та калькулювання собівартості продукції, займається нормативним плануванням, економічним аналізом та підготовкою управлінських рішень" [5, с. 14].

Управлінський облік забезпечує інформацією для надання відомостей по оперативних результатах господарської діяльності всіх рівнів керівництва, виявляючи можливості і проблеми підприємства. Отже, управлінський облік можна визначити як систему збору, аналізу і систематизації облікових даних, направлену на вирішення конкретних управлінських завдань.

Слід зазначити, що в процесі реформування обліку в Україні до цього часу не досягнуто значних успіхів у впровадженні управлінського обліку. Нерідко вчені та бухгалтери-практики заперечують доцільність впровадження управлінського обліку в Україні. Проте сьогодні інтерес до проблем управлінського обліку зростає, не дивлячись на те, що спеціалісти в цій галузі не прийшли до єдиної думки про сутність, значення управлінського обліку та управлінської інформації для діяльності вітчизняних підприємств. Актуальними стають питання адаптації і взаємозв'язку управлінського і фінансового обліку.

Досвід господарювання багатьох зарубіжних країн засвідчив, що успішне функціонування системи управлінського обліку сприяє ефективній реалізації функцій загальної системи управління підприємством. При цьому адміністрація підприємства самостійно вирішує питання організації управлінського обліку: як класифікувати витрати, наскільки деталізувати місця виникнення витрат, яким чином вести облік фактичних або планових витрат, як організувати внутрішню управлінську звітність і контроль на підприємстві.

Побудова системного управлінського обліку є найбільш важким питанням. У західній практиці ця область внутрішньофірмового управління вважається конфіденційною. Одним з основних чинників успіху є чітке розуміння як проблем, так і економічних вигод від реалізації системи управлінського обліку. Виникають питання: а хто може впроваджувати систему управлінського обліку на українському підприємстві і чи може бухгалтерія підприємства допомогти в організації такого обліку?

Розробка та впровадження системи управлінського обліку вимагає значних зусиль і від менеджерів різних рівнів, і від облікових працівників. Саме в їх співпраці повинні бути створені форми та методи збору і обробки інформації, яка була б зрозуміла і бухгалтеру, і менеджеру.

З метою забезпечення більшої оперативності та аналітичності управлінської інформації на підприємствах доцільно в складі бухгалтерської служби виділити службу управлінського обліку. Питання управлінського обліку мають розподілятися між бухгалтером-аналітиком, бухгалтером-контролером та бухгалтером-фінансистом, кожен з яких виконуватиме свою функцію (рис.).

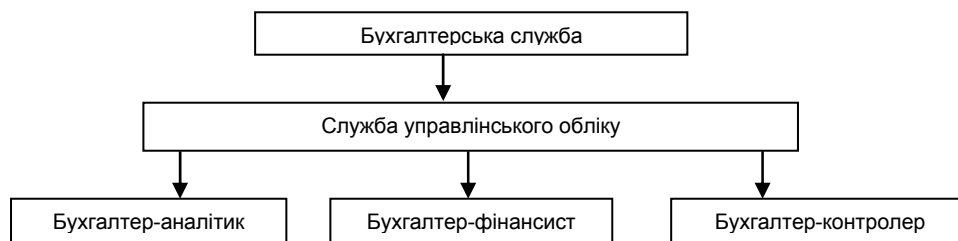


Рис. Служба управлінського обліку на підприємстві

Джерело: Складено авторами

Впровадження управлінського обліку на практиці ставить перед керівництвом підприємства конкретні завдання організаційного характеру, зокрема:

- Чи доцільне використання управлінського обліку на підприємстві?
- Чи створювати управлінську службу на підприємстві?
- Який має бути порядок інформації про витрати, обсяг виробництва та систему контролю за цими показниками?

Значний вплив на вирішення цих проблем мають організаційні та інші особливості конкретного підприємства, наявність внутрішньої та зовнішньої звітності. Вирішальне ж значення при цьому мають відігравати розміри підприємства, потреби щодо забезпечення інформацією всіх рівнів управління та методики збору й опрацювання даних.

Найбільші складності для успішного впровадження управлінського обліку обумовлені особливостями діяльності окремих ланок підприємницької діяльності. Для цього повинні бути враховані конкретні методичні підходи, які б допомагали створювати належну систему контролю витрат. Саме таку схему впровадження управлінського обліку запропонував Чумаченко М. ще 11 років назад (у 1999р), однак ця проблема і досі залишається не вирішеною.

Вести підприємницьку діяльність сьогодні орієнтуючись лише на минулі події, які надає нам фінансовий облік, неможливо. Будь-яке підприємство прагне знати, яка продукція користується найбільшим попитом, які витрати необхідні на її випуск, який дохід принесе її реалізація в майбутньому. Цю інформацію намагаються відображати всі підприємства, але різними способами, найефективнішим з яких є система управлінського обліку. Це дасть змогу повністю автоматизувати збирання

даних і в будь-який момент отримати цілісну картину діяльності підприємства в цифрах. На рівні окремих підприємств ведеться мікрооблік, який включає такі види обліку, як фінансовий, податковий, управлінський, стратегічний та статистичний. Щодо виділення саме таких видів обліку, то існують різні думки. Згідно Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", підприємства ведуть бухгалтерський облік, який поділяється на бухгалтерський та внутрішньогосподарський (управлінський) облік [7]

Вважаємо за потрібне розвивати нові напрями вдосконалення системи управлінського обліку, адже у підприємства, яке постійно розвивається, постійно зростають потреби у ефективності інформації. З метою успішного впровадження управлінського обліку на українських підприємствах варто зосередити увагу на вирішенні наступних проблем:

1. Вибір варіанту побудови системи управлінського обліку в залежності від розміру підприємства, галузі і сфери діяльності підприємства;
2. Визначення параметрів інформації, що надходитиме з інших організаційних рівнів, аналіз форми її вирішення, терміни надходження, визначення відповідальних за вчасне та правильне подання цієї інформації;
3. Підвищення кваліфікаційних вимог спеціалістів всіх рівнів;
4. Запровадження ефективного технічного функціонування системи управлінського обліку, що значно підвищить оперативність обліку завдяки мінімізації розриву в часі між збиранням вхідної інформації та отриманням вихідних, опрацьованих даних, які необхідні для складання управлінської звітності та прийняття на її основі ефективних управлінських рішень
4. Розробка принципів управлінської облікової політики та управлінської звітності, яка б адекватно відображала

економічну реальність і під яку в подальшому можна буде налаштувати потужне програмне забезпечення.

Отже, розглянуті аспекти впровадження управлінського обліку на українських підприємствах висвітлюють їхні проблеми, а саме:

1) з метою забезпечення більшої оперативності та аналітичності управлінської інформації на підприємствах доцільно в складі бухгалтерської служби виділити службу управлінського обліку, що надасть більше можливостей у реалізації його функцій. Питання управлінського обліку мають розподілятися між бухгалтером-аналітиком, бухгалтером-контролером та бухгалтером-фінансистом, кожен з яких виконуватиме свою функцію;

2) вважаємо за необхідне використовувати у роботі підприємства внутрішню звітність, яка допоможе оперативно і вчасно отримувати і систематизувати інформацію по підприємству. Створення системи внутрішньої звітності на підприємстві можна лише за наявності: масиву основних даних; узгодженості змісту та форми звітів; функціонального підходу до накопичення та підсумовування інформації.

Управлінський облік є ефективним інструментом управління, створює конкурентні переваги в ринковому середовищі та забезпечує підприємство ключовою інформацією, яку адміністрація підприємства має змогу своєчасно отримувати та аналізувати. Впровадження

управлінського обліку на підприємствах дасть бажаний результат діяльності, оскільки при зниженні витрат досягається більший прибуток. Процес організації управлінського обліку на підприємствах повинен буди поступовим, взаємозв'язаним та обґрунтованим. Впровадження управлінського обліку на підприємствах є необхідною умовою для їх успішної роботи, створення оптимальної ринкової інфраструктури, виживання підприємств в умовах вільної конкуренції та зростання їх економічного потенціалу.

1. Бухгалтерський управлінський облік [Текст]: [навч. посіб.] / [Ф.Ф. Бутинець, Л.В. Чижевська, Н.В. Герасимчук]; – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 448 с. 2. Голов С.Ф. Управлінський облік [Текст]: [навч. посіб.] / С.Ф. Голов – К.: Лібра, 2003. – 704 с. 3. Бухгалтерський облік виконання бюджетів [Текст]: [навч. посіб.] / [Л.О. Желюк, Ю.М. Іванченко, М.Р. Лучко]; – К.: Економічна думка, 2006. – 136 с. 4. Нападовська Л.В. Управлінський облік [Текст]: [навч. посіб.] / Л.В. Нападовська. – К.: КНТЕУ, 2004. – 544 с. 5. Палий В.Ф. Управленческий учет – новое прочтение внутривозвратного расчета [Текст] / В.Ф. Палий, В.В. Палий // Бухгалтерский учет. – 2000. – №17. – С. 9-10. 6. Тлукевич Н. Организация управленческого обліку і практика впровадження на сільськогосподарських підприємствах [Текст] / Н.Тлукевич // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №2. – С. 11-15. 7. Чумаченко Н.Г. Розвиток управлінського обліку в Україні [Текст] / Н.Г. Чумаченко // Світ бухгалтерського обліку. – 1999. – № 10-11. – С.5-8. 8. Янковский К.П. Управленческий учет [Текст]: [монографія] / К.П. Янковский, И.Ф. Мухарь – СПб.: Питер, 2001. – 128 с.

Надійшла до редколегії 29.03.11

УДК 657.1

О. Борисюк, асп.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Здійснено порівняльний аналіз оцінки основних засобів в бухгалтерському обліку та з метою оподаткування, визначено завдання обліку основних засобів та принципи, на яких він ґрунтується.

Ключові слова: основні засоби, основні фонди, тимчасові податкові різниці, принцип бухгалтерського обліку.

Осуществлен сравнительный анализ отражения основных средств в бухгалтерском учете и для целей налогообложения, определены задачи учета основных средств и принципы, на которых он основывается.

Ключевые слова: основные средства, основные фонды, временные налоговые разницы, принцип бухгалтерского учета.

The article is a comparative analysis of the display of fixed assets in the accounting and tax purposes, defined the task of accounting of fixed assets and the principles on which it is based.

Key Words: fixed assets, fixed assets in tax accounting, temporary tax differences, accounting principles.

Головним завданням бухгалтерського обліку є формування повної та достовірної інформації про діяльність підприємства для внутрішніх та зовнішніх користувачів. Важливою складовою цієї інформації є інформація щодо стану активів, основну частину яких на підприємствах, зазвичай, становлять основні засоби, які впливають на показники діяльності підприємства. План рахунків, Інструкція щодо його застосування, П(С)БО 7 "Основні засоби" – всі ці нормативні документи не охоплюють усіх питань, які виникли у зв'язку з реформуванням обліку основних засобів. Тому на практиці виникають проблеми стосовно обліку основних засобів, серед яких протиріччя щодо визначення основних засобів, нарахування амортизації тощо.

Вагомий вклад у дослідження проблем обліку та визначення самого терміну "основні засоби" зробили такі вітчизняні вчені: М.Т. Білуха, Н.О. Гура, В.М. Добровський, О.І. Коблянська, В.С. Лень, Т.Г. Мельник, В.К. Орлова, Л.К. Сук, Н.М. Ткаченко, В.Г. Швець та інші.

Метою статті є визначення економічної сутності основних засобів підприємства, окреслення основних проблем їх обліку та шляхів їх вирішення.

Часті зміни чинного вітчизняного законодавства України, зумовлюють необхідність удосконалення організації та методики ведення бухгалтерського обліку основних засобів.

Основні засоби – матеріальна база економічної діяльності кожного підприємства, вони відіграють важливу роль у процесі виробництва. Протягом певного періоду основні засоби використовуються на підприємстві, тому в обліку треба відобразити операції з їх надходження, переоцінки, ремонту та вибуття.

При організації обліку основних засобів в Україні підприємствам необхідно керуватися такими законодавчими та нормативними документами: Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби", затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. №92 [5], Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16 липня 1999 р. № 996-XIV [2] та іншими законодавчо-нормативними документами. До 1 квітня 2011 р. діє Закон "Про оподаткування прибутку підприємств", але прийнято Податковий Кодекс України [1], яким урегульовано багато питань стосовно нарахування амортизації, віднесення витрат на поліпшення основних засобів тощо. Прийняття Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" [3], яким регламентувався порядок ведення податкового обліку основних засобів, зумовило зростання обсягів облікової роботи на підприємствах України для нагромадження інформації стосовно основних засобів у бухгалтерському та податковому обліку.

Дослідження визначень "основні засоби" і "основні фонди" показали, що вони вживаються не тільки в економічній літературі, а також закріплені у законодавчо-

нормативних актах. З введенням П(С)БО 7 "Основні засоби" з'явилися відмінності між податковим і бухгалтерським обліком основних засобів (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняння визначень понять "основні засоби" і "основні фонди" у законодавчо-нормативних актах

"Основні фонди"	"Основні засоби"
Під терміном "основні фонди" слід розуміти матеріальні цінності, що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких перевищує 1000 грн. і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом (пп. 8.2.1 п. 8.2 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" (Втрата чинності відбудеться 01.04.11 р. на підставі Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI))	Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) (п. 4 П(С)БО 7 "Основні засоби").
	Основні засоби – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) (Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI)

Джерело: Складено автором

Наведені визначення понять "основні засоби" і "основні фонди" свідчать про відмінності, які закріплені на законодавчому рівні. Так, у податковому обліку до основних фондів відносилися лише ті об'єкти, які використовуються у господарській діяльності. У той же час, у бухгалтерському обліку до основних засобів відносяться об'єкти, які використовуються у виробничій сфері, а також ті, що виконують соціально-

культурні функції. На сьогодні, дані протиріччя усунено Податковим кодексом України.

Між П(С)БО 7 "Основні засоби" та Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" існували суттєві розбіжності щодо переоцінки, нарахування амортизації, терміну корисного використання основних засобів, значну частину яких скасовано з прийняттям Податкового Кодексу, в якому відсутнє поняття податкового обліку (табл. 2).

Таблиця 2. Порівняльна характеристика відображення основних засобів в бухгалтерському обліку та з метою оподаткування

Бухгалтерський облік	Податковий облік до 2011 р. згідно з законом [3]	За Податковим облік кодексом України [1]
1) визначення термінів:		
основні засоби	основні фонди	основні засоби
2) групування об'єктів:		
9 груп (субрахунків): – 101 Земельні ділянки – 102 Капітальні витрати на поліпшення земель – 103 Будинки та споруди – 104 Машини та обладнання – 105 Транспортні засоби – 106 Інструменти, прилади та інвентар – 107 Робоча і продуктивна худоба – 108 Багаторічні насадження – 109 Інші основні засоби	4 групи: група 1 – будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі житлі будинки та їх частини (квартири і місця загального користування), вартість капітального поліпшення землі група 2 – автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього; меблі; побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, інше конторське (офісне) обладнання, устаткування та приладдя до них група 3 – будь-які інші основні фонди, не включені до груп 1, 2 і 4 група 4 – електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, комп'ютерні програми, телефони (у т. ч. стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних товарів (предметів)	16 груп: група 1 – земельні ділянки група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом група 3 – будівлі, споруди, передавальні пристрої група 4 – машини та обладнання група 5 – транспортні засоби група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі) група 7 – тварини група 8 – багаторічні насадження група 9 – інші основні засоби група 10 – бібліотечні фонди група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди група 13 – природні ресурси група 14 – інвентарна тара група 15 – предмети прокату група 16 – довгострокові біологічні активи
3) нарахування амортизації:		
окремо за кожним об'єктом основних засобів раз на місяць	раз на квартал від залишкової вартості групи	за кожним об'єктом раз на місяць виходячи зі строку корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни строку корисного використання (крім виробничого методу нарахування амортизації)
4) віднесення витрат на поліпшення основних засобів:		
віднесення витрат на ремонт у повній сумі до витрат звітного періоду	до 10% балансової вартості групи основних засобів можна віднести до валових витрат	не більше 10% сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів на початок звітного року

Джерело: Складено автором

Отже, сума нарахування амортизації основних засобів в бухгалтерському обліку (за п'ятьма методами) буде суттєво відрізнятись від даних податкового обліку. Підприємства України застосовують норми амортизації відповідно до податкового законодавства, при визна-

ченні яких не враховується моральний знос основних засобів, тому українська продукція не конкурентоздатна на світових ринках.

Відповідно до Податкового кодексу України, починаючи з 1 січня 2012 року платники податку на прибуток

повинні будуть подавати звіт стосовно тимчасових та постійних різниць між даними податкового та бухгалтерського обліку. Тимчасові різниці виникали й за статтею "Залишкова вартість основних засобів" (ряд. 010 форми №1) між податковою базою цих активів та їх балансовою оцінкою, внаслідок розбіжностей у методах нарахування амортизації. Відповідно до статті 8 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" повна амортизація об'єкта основних засобів у податковому обліку неможлива [3].

Питання нарахування амортизації є найскладнішим при застосуванні П(С)БО 17 "Податок на прибуток", оскільки тимчасові різниці визначаються не шляхом зіставлення амортизації загальною, а за винятком вартості основних засобів, включених тільки у податкову або бухгалтерську базу нарахування амортизації. Якщо групи основних засобів у податковому обліку містять суми, що не включаються у вартість основних засобів у бухгалтерському обліку, то різниці в сумах нарахування амортизації будуть постійними. Для уникнення даних розбіжностей у Податковому кодексі України передбачено наступне:

- значно розширено перелік методів нарахування податкової амортизації. Податковий кодекс передбачає п'ять методів, включаючи прямолінійний, метод зменшення балансової вартості, метод прискореної амортизації (для деяких груп основних засобів);

- балансова вартість основних засобів, що підлягатимуть амортизації, визначатиметься відповідно до інвентаризації, що має бути проведена станом на 1 квітня 2011 року. Якщо загальна балансова вартість основних засобів на 1 квітня 2011 року виявиться меншою ніж загальна вартість основних засобів згідно з податковим обліком, різницю буде визнано окремим активом, що буде амортизуватися за прямолінійним методом протягом трьох років. Дооцінка основних засобів, проведена після 1 січня 2010 року, не враховується при порівнянні даних бухгалтерського та податкового обліку станом на 1 квітня 2011 року.

Огляд наукової літератури дає можливість стверджувати, що не існує однозначного визначення завдань обліку основних засобів.

Так, Ткаченко Н.М., вважає, що бухгалтерський облік основних засобів повинен забезпечити:

- контроль та зберігання основних засобів;
- своєчасне, правильне документальне оформлення відображення в обліку надходження основних засобів, їх внутрішнього переміщення (з цеху в цех, зі складу на склад, з відділу у відділ тощо), ефективного використання, вибуття (ліквідація, реалізація, безкоштовна передача);
- своєчасне (щомісячне) відображення в обліку зносу (амортизації) основних засобів;
- відображення в обліку витрат на ремонт основних засобів;
- визначення результатів від ліквідації, а також збитків від списування неповністю амортизованих об'єктів основних засобів;

- виявлення зайвих та морально застарілих основних засобів [6, с. 274].

На думку Добровського В.М. основними завданнями бухгалтерського обліку основних засобів є:

- правильне і своєчасне відображення надходження, вибуття і переміщення основних засобів;
 - контроль за наявністю і збереженням основних засобів;
 - своєчасне і точне нарахування зносу (амортизації) основних засобів і правильне відображення його в обліку;
 - визначення витрат на ремонт і контроль за раціональним використанням коштів, виділених для цього;
 - виявлення невикористаних об'єктів тощо [8, с. 6].
- Коблянська О.І. вважає, що бухгалтерський облік основних засобів має забезпечити:
- контроль та зберігання основних засобів;
 - правильне документальне оформлення руху основних засобів;
 - своєчасне відображення в обліку зносу основних засобів;
 - визначення затрат на утримання та ремонт;
 - правильне визначення результатів від ліквідації, а також збитків від списання не повністю амортизованих об'єктів основних засобів [7, с. 97].

Проаналізувавши наукову літературу, можна зробити висновок, що більшість авторів схиляються до того, що пріоритетними завданнями обліку основних засобів є:

- контроль за збереженням основних засобів;
- контроль за витратами на ремонт основних засобів, а також за їх ефективним використанням;
- правильне документальне оформлення та своєчасне відображення в регістрах обліку надходження, внутрішнього переміщення й вибуття об'єктів основних засобів;
- правильне обчислення та відображення в обліку сум амортизації; виявлення результатів від реалізації об'єктів основних засобів.

Не менш важливим питанням є обґрунтування принципів бухгалтерського обліку основних засобів.

Слово принцип (від лат. – основа, первоначало) – вихідне положення будь-якої теорії, науки, що визначає всі наступні положення, які випливають з його твердження [10, с. 1061].

Принцип бухгалтерського обліку – правило, яким слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності [9, с. 364].

Згідно з Законом України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" (ст.4) і п. 18 П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні ґрунтується на десяти основних принципах. Ці принципи є базою для розробки єдиних правил ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності в Україні. Саме на основі цих загальноприйнятих принципів й ґрунтується бухгалтерський облік основних засобів підприємств.

На рис. запропоновано характеристику принципів, на яких ґрунтується облік основних засобів.

Обачність	Вартість активів та доходів від їх використання не може бути завищена, а вартість зобов'язань і витрат пов'язаних з придбанням основних засобів не може бути занижена.
Повне висвітлення	Всі основні засоби, що належать підприємству, мають бути відображені у складі основних засобів
Нарахування та відповідність доходів і витрат	Доходи, що були отримані протягом звітного періоду від реалізації основних засобів, визначаються за датою нарахування.
Превалювання сутності над формою	Основні засоби мають визнаватися в бухгалтерському обліку відповідно до економічної сутності господарської операції, а не лише виходячи з юридичної форми.
Історична (фактична) собівартість	Основні засоби відображаються в бухгалтерському обліку за вартістю витрат понесених на їх придбання, з урахуванням переоцінки та зменшення корисності.

Рис. Принципи обліку основних засобів

Джерело: Складено автором

Ці принципи є невід'ємною складовою методології бухгалтерського обліку та базою для розробки єдиних правил ведення обліку і складання фінансової звітності в Україні.

Прийняття Податкового кодексу України усунуло ряд невідповідностей стосовно методології обліку основних засобів у фінансовому та податковому обліках, зокрема розбіжності щодо переоцінки, нарахування амортизації, терміну корисного використання основних засобів. Проведений аналіз принципів та завдань обліку основних засобів в бухгалтерському обліку вимагає суттєвих доопрацювань та доповнень в напрямку пристосування до конкретних умов господарювання та облікової практики.

1. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. №2756-VI // [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>. 2. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р. №996-XIV [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим

доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14. 3. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 22.05.1997 р. №283/97-ВР [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0>. 4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [Затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. №87] [із змінами і доповненнями] [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO1.aspx>. 5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" [Затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. №92.] [із змінами і доповненнями] [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO7.aspx>. 7. Коблянська О.І. Фінансовий облік [Текст]: [підручник] / О.І.Коблянська – К.: Знання, 2007. – 471 с. 8. Советский энциклопедический словарь [Текст] / под ред. А.М.Прохорова. – Изд. 3-е – М.: Советская энциклопедия, 1985. – 1600 с. 9. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність [Текст]: [підручник] / Н.М.Ткаченко – К.: Алерта, 2007. – 954 с. 10. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку [Текст]: [підручник] / В.Г.Швець –К.: Знання-Прес, 2008. – 535 с.

Надійшла до редколегії 21.02.11

УДК 334.02

М. Вуйців, асп.

ВІДПОВІДНІСТЬ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ СУЧАСНИМ ПОТРЕБАМ МЕНЕДЖМЕНТУ

Проведено аналіз завдань, які стоять перед сучасним менеджментом, розглянуто існуючі погляди на внутрішньогосподарський контроль, здійснено спробу подолання існуючого розриву між потребами менеджменту та теорією контролю.

Ключові слова: внутрішньогосподарський контроль, концепція внутрішньогосподарського контролю, завдання менеджменту, стратегічний менеджмент, управління підприємством, інструментарій внутрішньогосподарського контролю.

Проведен анализ задач, стоящих перед современным менеджментом, рассмотрены существующие взгляды на внутрихозяйственный контроль, предпринята попытка преодоления существующего разрыва между потребностями менеджмента и теории контроля.

Ключевые слова: внутрихозяйственный контроль, концепция внутрихозяйственного контроля, стратегический менеджмент, управление предприятием, задача менеджмента, инструментарий внутрихозяйственного контроля.

The analysis of the tasks facing modern management, as existing views to internal control and an attempt to overcome the existing gap between the needs of management and control theory.

Key Words: internal control, the concept of internal control, strategic management, business management, task management, internal control tools.

Як свідчить практика, ефективне управління є неможливим без контролю. Необхідність проведення внутрішньогосподарського контролю зумовлена важливістю виконуваних ним функцій: перевірки порушень фінансово-економічного та виробничого характеру, формування вихідних даних для прийняття управлінських рішень, моніторингу цільових показників та ряду інших. Взаємопов'язаність управління та контролю потребують відповідності методів контролю до потреб, які висуває управління. У світовій практиці проблемі розробки альтернативних концепцій менеджменту присвячено багато зусиль. Фактично кожна із концепцій пропонує власну систему оціночних показників, які по суті мають формувати інструментальну базу контролю. У вітчизняній економічній думці присутні два погляди на контроль: з однієї точки зору контроль розглядають як поєднання виробничого контролю та реалізації контрольної функції бухгалтерського обліку, з іншої – контроль окрім зазначених, виконує ряд додаткових функцій, притаманних іншим економічним дисциплінам: фінансовому аналізу, управлінському обліку. Тому важливим завданням як для теорії так і для практики є переосмислення ролі контролю та розробка єдиної концепції цієї економічної категорії.

У науковій літературі досить багато уваги приділено питанням управління підприємством та контролю. Зокрема, сучасним проблемам менеджменту присвячено

останні роботи Бай С.І., Мошек Г.Є., Камінської Т.Г., вивчення проблематики внутрішньогосподарського контролю здійснено у роботах Борисенко М.В., Бутинця Т.А., Дорош Н.І., Дрозд І.К., Виговської Н.Г., Калюга Є.В., Корінко М.Д., Гудзенко Н.М., Коцупатро М.М., Кірейцева Г.Г., Майданевич Ю.П., Швеця В.Г., Шевчук В.О. Віддаючи належне роботам науковцям, які здійснили значний вклад в теорію та практику внутрішньогосподарського контролю (ВГК), зазначимо, що потребують вирішення питання створення нової концепції ВГК та розробка інструментарію, який би задовольняв інформаційні потреби менеджменту.

Мета статті полягає у дослідженні відповідності традиційного внутрішньогосподарського контролю сучасним потребам менеджменту. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) узагальнення теоретичного матеріалу, присвяченого внутрішньогосподарському контролю з метою визначення основних рис ВГК; 2) визначення інформаційних потреб менеджменту; 3) аналіз достатності інструментарію ВГК для прийняття управлінських рішень та контролю діяльності підприємства; 4) визначення принципів забезпечення інформаційних потреб менеджменту у системі ВГК.

Вивчення теоретичного тлумачення сутності внутрішньогосподарського контролю потребує аналізу наукової літератури. За його результатами можна визначи-

ти коло проблем, які потребують розв'язання. По-перше, важливим завданням є узагальнення ряду визначень: внутрішній контроль, внутрішній аудит, внутрішньогосподарський контроль.

Як стверджує Сардачук І.І. із посиланням на "Глосарій термінів" Міжнародних стандартів аудиту, внутрішній аудит – "...це діяльність з оцінювання, яка організована в межах суб'єкта господарювання і яку виконує окремий відділ. До функцій внутрішнього аудиту стандартами віднесено перевірку, оцінювання та моніторинг адекватності й ефективності функціонування систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю" [12, с. 2].

Привертає увагу остання функція внутрішнього аудиту. Фактично проведення такої перевірки є повторенням процедур ВГК. Той же автор зазначає нижче, що суттєвої різниці між ВГК та внутрішнім аудитом немає – відмінності полягають лише у числі деяких функцій. Зокрема виділено найвагоміші:

а) внутрішній аудит уповноважений здійснювати контроль за дотриманням вимог регулюючих документів щодо ведення бухгалтерського обліку та документації;

б) у процесі внутрішнього аудиту відбуваються консультації персоналу.

Попри вказані відмінності, впровадження обох систем контролю призведе до дублювання функцій, тому питання вибору між ними є лише вибором термінології.

На думку Корінко М.Д. внутрішній контроль – це система заходів, визначених керівництвом та здійснюваних на підприємстві з метою найбільш ефективного виконання усіма працівниками своїх обов'язків щодо забезпечення та здійснення господарських операцій. Внутрішній контроль визначає законність цих операцій та їх економічну доцільність для зазначеного підприємства [8, с. 53]. Імовірно, що під системою заходів маються на увазі контрольні заходи, спрямовані на вивчення результатів діяльності найширшого кола працівників підприємства – від виробничого цеху до стратегічного планування. Показово, що тут автор вбачає ефективність підприємства у ефективності персоналу. Більшість із розглянутих джерел [1, 5, 9, 14] є взаємодоповнюючими та відображають різні сторони факту реалізації прагнення управлінців до отримання об'єктивної інформації щодо фінансово-господарської діяльності підприємства. Тому дискусія навколо того, чим являється ВГК – системою, видом контролю, формою зворотного зв'язку, процесом перевірки – є, на нашу думку, безплідною. За влучним висловом Беліка В.Д. "...неузгодженість в термінології породжує плутанину в застосуванні тих чи інших понять, що призводить до непорозуміння при розгляді проблем внутрішнього контролю" [3, с. 14], а тому необхідною є уніфікація дефініцій.

По-друге, необхідно визначитися із сферою застосування ВГК. На нашу думку, тут все залежить від того, як складається практика запровадження систем внутрішньогосподарського контролю на підприємствах. Розглядаючи систему як комплексний механізм перевірки усіх аспектів фінансово-господарської діяльності, бачимо його призначення у формуванні вичерпної інформаційно-аналітичної бази управлінської інформації. Тому різні форми контролю: фінансовий, економічний, бухгалтерський, виробничий, – доцільно розглядати у складі системи внутрішньогосподарського контролю як об'єднуючого поняття.

По-третє, конкретизації потребує питання визначення рівнів застосування ВГК. Для прикладу, представники радянської економічної школи Мурашко В.М. та Чумаченко М.Г. розрізняли два види управління: оперативний та стратегічний (плановий). Кожному із них є притаманним

свій рівень контролю. Так, контроль оперативної господарської діяльності підприємств здійснюється "...для підвищення ефективності і рентабельності господарської діяльності, додержання режиму економії, зміцненням господарського розрахунку, за правильним використанням грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей" [11, с.56]. У свою чергу, стратегічний контроль здійснюється окремими працівниками не на базі бухгалтерського обліку, а на основі принципів науки управління [16].

Для розуміння рівнів застосування ВГК необхідно розрізнити дві важливі умови. Перша умова – інструментальний арсенал процедури контролю (бухгалтерський облік чи фінансовий аналіз, управління якістю чи кваліфікація виробничого персоналу), який впливає на рівень досліджуваної інформації; друга – мета використання інформації – оперативне управління, оптимізація співвідношення витрати/прибуток, планування фінансово-господарської діяльності, формування інвестиційних ресурсів тощо. Принциповою позицією є бачення внутрішньогосподарського контролю як категорії, що має широке коло застосування, а не навпаки. Результатом впровадження системи внутрішньогосподарського контролю є формування масиву даних за єдиними принципами систематизації, збереження, передачі та користування інформацією. Реалізація протилежного варіанту – виокремлення результатів різних форм контролю призведе до спотворення інформації та появи перешкод при її передачі.

По-четверте, внутрішньогосподарський контроль потрібно перестати пов'язувати із контрольною функцією бухгалтерського обліку. На думку Пушкаря М.С., основним недоліком системи обліку на сучасному етапі є низький рівень інтелектуальності, тобто обмеженість у генеруванні інформації про господарську діяльність відповідно до запитів користувачів. До недавнього часу вважалося, що бухгалтерія генерує і постачає інформацію для управління, а насправді – наука про облік не розглядала інформацію як продукт обліку, а тому і не займалася структуризацією інформації, тобто бухгалтерія не здатна вирішити проблему збору даних, їх обробки і, головне, забезпечити різноманітну за структурою інформацію для менеджменту [10, с. 210].

На недоліки бухгалтерського обліку звертають увагу й інші науковці. Так, Друкер П. вважає, що недоліком бухгалтерського обліку, який обмежує його застосування у якості інформаційної бази для прийняття управлінських рішень, є те, що він відображає ліквідаційну вартість підприємства. Очевидно, що метою діяльності підприємства є не ліквідація, тому працювати потрібно з інформацією, яка ілюструє результати діяльності у реальному грошовому або відносному вимірах.

Невідповідність бухгалтерського обліку сучасним вимогам до управлінської інформації ілюструє наступний приклад. Після реформування обліку, собівартість визначається за розміром прямих і загальноновиробничих витрат. Недоліком цього методу є те, що не враховуються витрати внаслідок простою виробничого обладнання. Натомість розрахунок собівартості за обсягом господарської діяльності враховує ще й витрати за невиконання – простої обладнання, що виникають у час вимушеної перерви: монтування обладнання, відвантаження готового товару, – а також витрати на виправлення або відбраковування неякісних товарів. Фактично тут враховується вартість втрачених можливостей – вартість витрат, які традиційний бухгалтерський облік не може зафіксувати. При цьому вартість втрачених можливостей часто дорівнює (а іноді навіть перевищує) вартість виконаних операцій. Отже, обчислення собівартості за обсягом госпо-

дарської діяльності дозволяє більш ефективно контролювати не тільки витрати, але й результат [4].

Поширеною помилкою є бачення системи внутрішньогосподарського у рамках уявлень, властивих радянській економічній думці. Попри те, що у внутрішньогосподарському контролі аналізу співвідношення доходу-

витрат приділяється значна увага, бачення його як системи управління витратами є не обґрунтованим, оскільки така система містить лише дві складові: предметну область господарської діяльності підприємства та процес управління цією функціональною областю (табл.).

Таблиця. Відмінності системи управління витратами від внутрішньогосподарського контролю

Характеристика системи	Управління витратами	Внутрішньогосподарський контроль
Мета	Зниження витрат	Підвищення якості прийнятих рішень
Підсистеми (функції), що забезпечують досягнення мети	Функціональні області функції управління	Функції управління, технології управління та прийняття рішень
Виконавці й ресурси	Праця, матеріали, капітал, енергія, інформація	Організаційне, математичне й інформаційне забезпечення
Об'єкти	Центри виробництва та статті витрат	Система управління
Структура системи управління	Організаційна структура	Структура моделей
Кількісні характеристики	Економічні показники	Показники результативності та ефективності
Контрольований фактор	Величина витрат	Ступінь узгодженості роботи моделей, які забезпечують максимізацію прибутку

Джерело: Складено автором на підставі опрацювання [15].

Слід зазначити, що доцільність впровадження системи внутрішньогосподарського контролю визначається реальними потребами підприємства. Звичайно, структура системи ВГК для холдингової компанії та унітарного підприємства буде відрізнятися за кількістю функцій та сфер застосування. Проте, це не повинно призводити до плутанини у вживанні термінології: виключно бухгалтерський облік за визначенням не може виконувати функції системи внутрішньогосподарського контролю; проте у випадку, коли на підприємстві відособлено ведуться фінансовий та управлінський облік, проводиться контроль якості, здійснюється оперативне чи стратегічне планування тощо, варто звертати увагу не на те, що розрізняє облік та контроль, а на можливу користь від їх поєднання в єдиній інформаційній системі. Але варто відмітити, що ефективне поєднання функцій різних економічних служб в системі ВГК може відбутися виключно під впливом актуальних потреб управлінського апарату.

Розглядаючи сучасні проблеми менеджменту, пердусім потрібно визначитися із причинами виникнення змін у теорії та практиці управління. Умовно їх можна розділити на дві групи: до першої варто віднести здобутки менеджменту як практики управління компанією, коли внаслідок перегляду стратегії підприємства було знайдено не бачене досі рішення, яке забезпечило зростання прибутку компанії чи ключових показників ефективності; до другої групи відносяться ґрунтовні зміни у загальноприйнятих принципах управління, котрі відбулися внаслідок появи нових соціально-економічних умов, котрі призводять до "революції" в організації фінансово-господарської діяльності підприємства.

У першому випадку менеджмент виявляє себе як інструмент перетворення навколишнього світу. Вдалим прикладом реалізації "творчого начала" менеджменту є концепція "кейрецу", сутність якої полягає в об'єднанні навколо одного потужного гравця на ринку незалежних від нього фірм – постачальників сировини, партнерів у сферах планування, розробки товарів, контролю собівартості та ціноутворення, збуту тощо [4, с. 18]. "Між ними встановлюються міцні економічно-господарські зв'язки, до того ж практикується перехресне володіння акціями, що дужче зближує учасників кейрецу між собою... Незважаючи на значний американський вплив на японську систему, понад усе тут ставляться суспільні інтереси, а не фінансова вигода" [6, с. 257]. У даній системі контроль здійснюється на рівні економічних ланцюжків (Economic Chains), що дає можливість планува-

ти операційний цикл починаючи від етапу формування потрібних для його завершення інвестицій.

У другому випадку, менеджмент – це інструмент пізнання, спрямований на вивчення бізнес-середовища та врахування його умов на практиці. Так, насичення споживчого ринку, боротьба за капітал змусили компанії США шукати альтернативних напрямків досягнення конкурентних переваг та нових орієнтирів для подальшого розвитку. Вирішенням цієї ситуації стало використання у практиці компаній ціннісно-орієнтованого підходу в управлінні фінансово-господарською діяльністю. Тут, головною метою роботи підприємства визнається не підвищення операційних та фінансових показників, а досягнення якісно нового рівня стратегічної ефективності, який, у свою чергу, визначає ринкову цінність конкретного підприємства. На відміну від систем контролю, заснованих на даних бухгалтерського обліку та традиційних показниках ефективності, нова концепція реалізовувалася у системі координат, яка враховувала широке коло альтернативних показників: вартість втрачених можливостей внаслідок прийнятих управлінських рішень; повноту використання виробничо-ресурсного потенціалу підприємства тощо; ряд нематеріальних факторів: гудвіл, організованість роботи із клієнтами та постачальниками, продуктивність роботи та задоволеність персоналу, приріст нових знань та багато інших. Результуючою ціннісно-орієнтованої системи управління є оцінка ринкової цінності, яка визначалася за одним із методів: економічної доданої цінності (EVA), дисконтування грошових потоків (DCF), доданої цінності потоку коштів (CVA) тощо.

Характерним прикладом системи контролю у ціннісно-орієнтованому підході є система збалансованих показників (BSC), розроблена Капланом Р. та Нортоном Д. У ній реалізовується комплексний підхід до оцінки як матеріальних, так і нематеріальних активів, які беруть участь у процесі створення цінності, опираючись на чотири складові – фінанси, роботу з клієнтами, внутрішні бізнес-процеси, навчання та професійне зростання [7, с. 24].

Широко застосовуваним підходом до створення системи контрольних оціночних показників у межах ціннісно-орієнтованої стратегії є побудова дерева факторів цінності. За Скоттом М. головними принципами створення дерева факторів цінності є: а) визначення пріоритетних та другорядних факторів; б) визначення ступеню їх впливу на динаміку цінності підприємства; в) класифікація факторів цінності за функціональними особливос-

тами; г) класифікація факторів цінності за рівнями ієрархії організаційної структури [13, с. 214].

Бачення власниками підприємства майбутнього визначає загальні вектори його розвитку, стратегічні та тактичні завдання. В свою чергу менеджмент формує засоби їх виконання – інструментарій управління. Надійна система внутрішньогосподарського контролю є ключовим елементом корпоративного управління підприємством, що дозволяє менеджменту приймати адекватні рішення, спрямовані на: а) удосконалення організації бізнесу; б) оперативне виявлення, запобігання й обмеження операційних, фінансових та інших видів ризиків; в) створення передумов для досягнення стратегічних цілей організації.

Незалежно від цілей компанії на неї мають вплив ті ж фактори зовнішнього середовища, що впливають на її конкурентів. Умовами сучасного менеджменту є підвищення ризиків, вплив яких мінімізується внаслідок підвищення рівня обізнаності керуючого апарату про перебіг зовнішніх та внутрішніх процесів. Іншими словами, запорукою прийняття успішних управлінських рішень є надійний інформаційний супровід, яке забезпечує, зокрема, якісна система ВГК. Побудова системи внутрішнього контролю пов'язана з рядом проблем, у тому числі із: а) забезпеченням збереження активів та ефективним використанням ресурсів; б) поліпшенням організації бізнес-процесів; в) забезпеченням повноти, надійності й вірогідності фінансової, управлінської та податкової звітності, а також прозорості процесу підготовки будь-яких видів звітності; г) попередженням, виявленням і усуненням порушень у роботі організації, у тому числі випадків навмисного або ненавмисного неналежного використання активів; д) контролем за дотриманням вимог чинного законодавства й внутрішніх регулюючих норм.

Інформаційна складова системи внутрішньогосподарського контролю має будуватися із урахуванням розкритих далі принципів.

1. Досягнення внутрішньої єдності використовуваних показників. Система внутрішніх показників результативності та ефективності має забезпечувати зручність користування обліковою та фінансовою інформацією. Тобто користувачу має бути надана можливість легко відслідковувати розрахунки окремих показників та аналізувати процеси, які стоять за ними. Таким чином, управлінець матиме змогу відслідковувати їх динаміку та завчасно помічати позитивні та негативні тенденції.

2. Забезпечення актуальності інформації. На практиці має реалізовуватися проведення ВГК у розрізі трьох часових горизонтів: ретроспективи, сьогодення, перспективи. При цьому має досягатися оперативність подачі та опрацювання інформації, оскільки скорочення строків надання даних створює сприятливі умови для швидкого реагування та прийняття вигідніших і стратегічно виважених рішень.

3. Доведення до користувачів інформації в об'ємі, потрібному для виконання ними своїх функцій, відповідно до потреб і повноважень. Очевидно, що для роботи фінансового менеджера та начальника виробничого цеху потрібні різні дані. Тому кожному із користувачів має надаватися особлива, профільна інформація. Іншими словами результати внутрішньогосподарського контролю мають забезпечувати формування звітів різних видів, призначених спеціально для конкретної категорії користувачів.

4. Застосування базового набору показників результативності та ефективності. Представлення найбільш важливих складових частин фінансово-господарської діяльності у вигляді стандартного набору показників дозволяє покращити ефективність не лише обробки та класифікації даних, а й роботу користувача із цією інформацією. Так, час реакції на подію суттєво зменшиться, якщо чітко буде визначено позитивні та негативні межі контрольних показників.

Власне наповнення системи інформаційного забезпечення відбувається шляхом здійснення організаційних та аналітичних заходів пов'язаних із створенням системи внутрішньогосподарського контролю та виконання нею своїх функцій. Характерною особливістю сьогодення є зростання ризиків під час здійснення фінансово-господарської діяльності підприємством. У таких умовах особливої ваги набуває якість управлінської інформації, головним постачальником якої є система внутрішньогосподарського контролю підприємства. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці інструментального арсеналу процедур внутрішньогосподарського контролю.

1. Андреев В.Д. Практический аудит (справочное пособие) [Текст] / В.Д. Андреев. – М.: Экономика. – 1994. – 366 с. 2. Бай С.І. Про окремі особливості формування досконалої моделі менеджменту підприємства [Текст] / С.І. Бай, Г.Є. Мошек // Экономика Крыма. – 2010. – № 3(32). – С. 155-158. 3. Белік В.Д. Внутрішній контроль: проблеми трактування в науковій літературі [Текст] / В.Д.Белік // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2009. – № 4(50). – С.12-14. 4. Друкер, Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. [Текст] / Пер. с англ.: – М.: Издательский дом "Вильямс", 2004. – 272 с. 5. Загородній А.Г. Облік і аудит: Термінологічний словник [Текст] / А.Г.Загородній, Г.Л.Вознюк. – Львів: "Центр Європи". – 2002. – 671 с. 6. Ільїна К. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку підприємства [Текст] / К. Ільїна // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 256–261. 7. Каплан Р.С. Сбалансована система показателів. От стратегии к действию [Текст] / Р.С.Каплан, Д.П.Нортон; пер. с англ. Л.В. Митюгов. – М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2004. – 320 с. 8. Корінько М.Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, диверсифікація [Текст]: [монографія] / М.Д. Корінько. – К.: ДП "Інформ-аналіт. агентство", 2007. – 429 с. 9. Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації [текст]: Матеріали міжнар. наук. практ. конф. 22-24 жовтня 2008 р. // Вісник ТНЕУ. – 2009. – № 1. 10. Мурашко В.М. Хозяйственный контроль и комплексная ревизия в торговле [Текст] / М.В. Мурашко – К.: "Вища школа". – 1979. – С. 208. 11. Ревизия и контроль: Учебное пособие [Текст] / [М.В. Мельник, А.С. Пантелеев, А.Л. Звездин]; под ред. проф. М.В.Мельник – М.: ИД ФБК-ПРЕСС. – 2004. – 520с. 12. Сардачук І.І. Питання організації внутрішнього аудиту в системі менеджменту підприємства [Текст] / І.І. Сардачук // Економічні науки. Серія "Облік і фінанси". Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. Випуск 4 (16). – Ч. 2. – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. – Луцьк, 2007. – 244 с. 13. Скотт М. Факторы стоимости: Руководство для менеджеров по выявлению рычагов стоимости [Текст] / Скотт М.; пер с англ. под ред. Е.Н.Лобановой. – М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2000. – 432 с. 14. Солодов А.К. Рынок: контроль и аудит. Вопросы теории и техники. Часть 1 [Текст] / А.К.Солодов. – Воронеж: редакционно-издательский отдел. – 1993. – 160 с. 15. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга. Пер. с нем. [Текст] / Под ред. и с предисл. А.А. Турчака, Л.Г. Головача, М.Л. Лукашевича. М.: "Финансы и статистика", 1997. – 316 с. 16. Чумаченко Н.Г. Экономический анализ и управление производством. [Текст] / Чумаченко Н.Г. – К.: "Вища школа", 1969. – 103 с.

Надійшла до редколегії 11.04.11

ОБЛІК ТА КОНТРОЛЬ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Розкрито значення дебіторської заборгованості як елементу системи грошових розрахунків підприємства, визначено основні проблеми обліку та контролю, запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, грошові кошти та потоки, розрахунково-платіжні відносини, система грошових розрахунків.

Раскрыто значение дебиторской задолженности как элемента системы денежных расчетов предприятия, определены основные проблемы учета и контроля, предложены пути их решения.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, денежные средства и потоки, расчетно-платежные отношения, система денежных расчетов.

The article demonstrates the value of receivables as part of cash settlement enterprise, the basic problems of accounting and control, proposed ways to address them.

Key Words: accounts receivable, cash and cash flows, cash and credit relationships, the system of cash payments.

Одним з найбільш актуальних і складних питань бухгалтерського обліку є облік дебіторсько-кредиторської заборгованості, що пов'язано з існуванням проблеми неплатежів. В процесі господарської діяльності практично у кожного підприємства виникає дебіторська заборгованість. Існуюча нестабільність економічної ситуації на ринку України призводить до значного збільшення ризиків при продажі товарів, робіт, послуг з відстрочкою оплати. Незалежно від причин виникнення дебіторської заборгованості, уникнути її появи неможливо, тому необхідно мати навички управління боргами. Кожна гривня заборгованості за конкретним рахунком, контрагентом, видом діяльності є складовою фінансового стану підприємства в цілому. Дебіторська заборгованість істотно погіршує фінансовий стан підприємства, вона є іммобілізацією грошових засобів, відверненням їх з господарського обороту, що приводить до зниження темпів виробництва і показників діяльності підприємства, оскільки прострочена дебіторська заборгованість, за якою закінчився термін позовної давності, підлягає віднесенню на збитки підприємства. Проблема зростання дебіторської заборгованості в оборотних активах підприємства призводить до пошуку нових методів мінімізації заборгованості, удосконалення облікової політики підприємства щодо дебіторської заборгованості та є актуальною як для наукових досліджень, так і практичного вирішення.

Дослідженню зазначеної проблеми значну увагу приділили такі вітчизняні учені, як Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, О.І. Коблянська, В.В. Сопко, Н.О. Гура, В.Г. Швець [1- 4], також присвячені праці таких зарубіжних економістів, як Р. Брейлі, С. Майерс, Ван Хорн, Г.Г. Мюллер, Я.В. Соколов, А. Хоскінг, Р. Антоні, Ж. Перар [5, 6]. Але проблеми обліку та внутрішнього господарського контролю дебіторської заборгованості, зумовлені складністю і різноманітністю суб'єктів та об'єктів розрахунково-платіжних відносин, суперечливий характер нормативних документів потребують подальших розробок окремих методологічних і практичних аспектів бухгалтерського обліку та контролю дебіторської заборгованості. Метою статті є визначення економічної сутності дебіторської заборгованості підприємства, розкриття основних проблем її обліку та контролю, а також окреслення шляхів їх вирішення.

Грошові розрахунки є цілісною системою, яка передбачає та включає в себе: надходження й витрачання грошових коштів, розподіл грошових розрахунків на готівкові та безготівкові, взаємозв'язок дебіторської та кредиторської заборгованостей. Схематично відображення системи грошових розрахунків на підприємстві розглянуто на рис. 1.

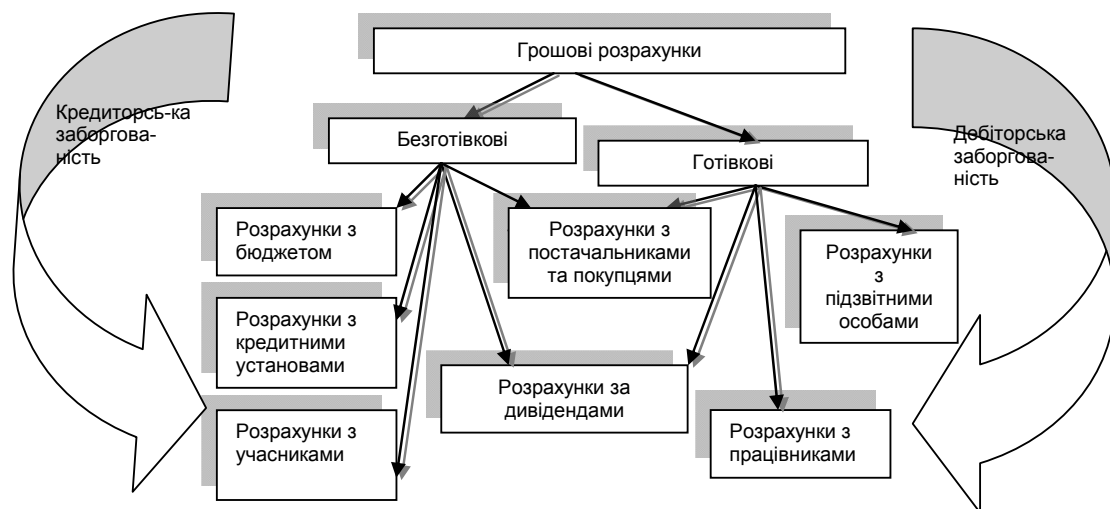


Рис.1. Види грошових розрахунків підприємства

Джерело: Розроблено автором

Дослідження підтверджують, що сучасна економічна ситуація в Україні характеризується фінансовою нестабільністю, причиною і наслідком якої виступає проблема неплатежів, характерна для суб'єктів господарювання, держави зокрема і світового співтовариства загалом.

Ця ситуація створила проблему абсолютної неплатоспроможності боржників і зумовила необхідність активного ведення політики антикризового регулювання фінансово-господарського стану підприємств зовнішніми і внутрішніми суб'єктами управління.

Керуючись переходом бухгалтерського обліку на засади міжнародних стандартів фінансової звітності, підприємства націлені на забезпечення потреб управління достовірною інформацією, на основі якої приймаються управлінські рішення. Особливий акцент зроблено на удосконалення процедур організації та методики обліку фінансових активів, зокрема, дебіторської заборгованості.

За умов економічної кризи досить часто практикується отримання послуг в кредит. Важливим аспектом при цьому є чітке визначення термінів погашення заборгованості, що обов'язково має бути обумовлено в договорі. Безперечно, що сучасні методи управління дебіторською заборгованістю підприємств базуються на достовірному інформаційному масиві, сформованому на основі даних бухгалтерського обліку. Важливого значення у цьому питанні набуває конкретизація низки завдань з удосконалення організаційних та методичних засад обліку дебіторської заборгованості як одного із способів управління ресурсами підприємств.

Для удосконалення обліку і контролю дебіторської заборгованості та прийняття рішення про її погашення керівництво підприємства повинно володіти достовірною інформацією про всі взаєморозрахунки підприємства за зазначений період. Це дасть змогу чітко окреслити грошові потоки підприємства, а також мінімізувати ризик виникнення заборгованості.

Дебіторська заборгованість як складова фінансових активів підприємства є на другому місці за ліквідністю активів підприємства після грошових коштів і є складовою оборотних активів, яка прямо пов'язана з розрахунково-платіжними операціями, які здійснює підприємство. Ефективність управління розрахунками підприємства залежить від визначення кола потенційних дебіторів та планування дебіторської заборгованості підприємства на майбутні періоди. Постійний моніторинг грошових розрахунків підприємства та створення кредитної політики щодо окремих покупців та замовників забезпечить ефективний контроль за формуванням та погашенням дебіторської заборгованості. Система управління підприємством має базуватися на внутрішньогосподарському контролі за здійсненням грошових розрахунків на кожному етапі господарського процесу. Схематично всі етапи здійснення розрахунку за продаж товарів, робіт, послуг, а також виникнення дебіторської заборгованості можна побудувати таким чином, щоб відображався весь процес, включаючи фактори, які потребують контролю (рис. 2). Якщо підприємство, яке реалізує товар (надає послуги) на етапі виконання власних зобов'язань не здійснює контроль за терміном розрахунку, то виникає дебіторська заборгованість.

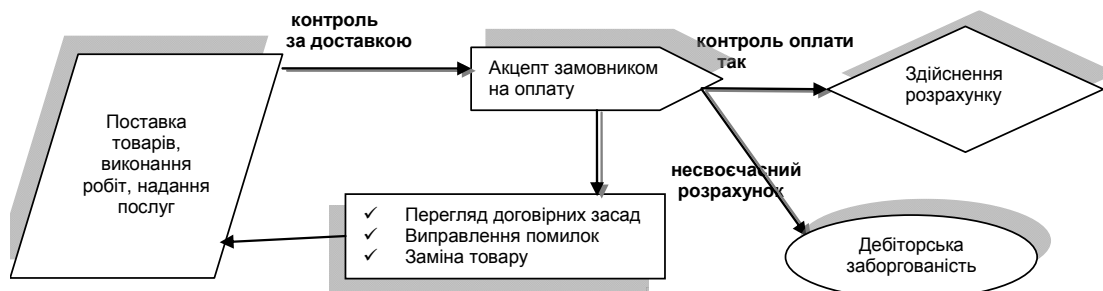


Рис. 2. Алгоритм виникнення дебіторської заборгованості при реалізації товарів і послуг

Джерело: Розроблено автором

Документальною основою для здійснення розрахунків з покупцями та замовниками виступає договір, в якому сформульовані відповідальність кожної з сторін. Укладаючи договір з покупцем або замовником, виконавець робіт має чітко прописувати терміни виконання робіт та оплати послуг, щоб мінімізувати ризик виникнення дебіторської заборгованості. Проте, у зв'язку з нестачею грошових фінансових станів суб'єктів господарювання, можуть виникати проблеми з оплатою поставки товарів, надання послуг, виконання робіт. За сучасних умов на ринку часто трапляються випадки, коли невчасно здійснюється розрахунок, взагалі не здійснюється розрахунок або затримка грошових розрахунків підтверджується векселями.

Удосконалити методику та організацію обліку і контролю грошових розрахунків можливо шляхом визначення недоліків у системі розрахунків підприємства та розроблення програми заходів щодо покращення стану фінансових ресурсів.

В управлінні дебіторською заборгованістю як складовим елементом системи грошових розрахунків не обійтися без внутрішньогосподарського контролю. Тобто всебічне оцінювання фінансового стану потенційних дебіторів, їх платоспроможності, репутації на ринку, терміну існування, диверсифікації клієнтури; визначення максимальної суми боргу в цілому та на одного кліє-

нта (лімітування дебіторської заборгованості); використання різних форм забезпечення повернення боргу (застава, страхування, гарантії банків або третіх осіб, оформлення забезпеченим векселем тощо) сприятиме зменшенню виникнення простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості. При застосуванні цих методів виникає ймовірність зростання відсотку здійснення грошових розрахунків вчасно. У протилежному випадку, коли заборгованість не погашена, то підприємство – поставальник має право звернутися до суду. Порядок судового стягнення заборгованості передбачає представлення первинних документів щодо реалізації товарів, послуг, які підтверджують факт виникнення дебіторської заборгованості. Не останню роль в даному випадку відіграє договір поставки товарів, надання послуг.

Незважаючи на неможливість уникнути появи дебіторської заборгованості, необхідно уміти організовувати облік розрахунків з контрагентами таким чином, щоб зменшити її частку в оборотних активах. Оборотність капіталу, вкладеного в оборотні активи, прямо пропорційно залежить від збільшення або зменшення дебіторської заборгованості. Вивчаючи якість та ліквідність дебіторської заборгованості, можна оцінити стан оборотних активів. В процесі операційного циклу елементи оборотних активів взаємодіють, проходячи чотири стадії. На першій стадії грошові кошти використовуються

для придбання сировини та матеріалів. Другий етап характеризується перетворенням сировини та матеріалів в процесі виробничої діяльності в запаси готової продукції. На третій стадії готова продукція реалізується споживачам і до моменту розрахунку за неї трансформується в дебіторську заборгованість. Останній етап руху оборотних активів є дуже важливим для управління підприємством, адже саме в цей час дебіторська заборгованість після її погашення перетворюється в грошові кошти, які далі готові брати участь в русі оборотних активів. Виходячи з цього, можна зазначити, що саме дебіторська заборгованість є одним із найголовніших факторів впливу на показники тривалості обороту операційного циклу. Ефективність управління грошових потоків підприємства від операційної діяльності залежить від структури оборотних активів. Зважаючи на показник ліквідності дебіторської заборгованості, її частка в структурі оборотних активів не повинна бути значною. Інакше це буде означати, що підприємство не зможе швидко покривати свої зобов'язання, внаслідок відсутності грошових коштів на рахунках. Тобто питома вага без відхилень характеризує помірне використання запасів сировини та матеріалів для виробництва, налагоджений процес реалізації готової продукції, ефективне управління дебіторською заборгованістю та наявність грошових коштів, які можна використати для здійснення грошових розрахунків за виробничі запаси.

В бухгалтерському обліку за сучасних економічних умов нерідко виникає питання нарахування резерву сумнівних боргів у зв'язку з непогашенням дебіторської заборгованості. Під час практичного застосування методів нарахування резервів виникають питання, які потребують вирішення: розбіжності у визнанні дебіторської заборгованості між бухгалтерським обліком та з метою оподаткування; не вистачає визначеності у повноваженнях стосовного того, хто саме має визначати рівень сумнівності боргу; дискусійним питанням є також той факт, що підприємство на своєму балансі повинно постійно мати дебіторську заборгованість задля розрахунку розміру резерву сумнівного боргу. Створення резерву обліковується на рахунку 38 "Резерв сумнівних боргів". В бухгалтерському обліку робиться кореспонденція рахунків: дебетується рахунок 944 "Сумнівні та безнадійні борги" та кредитується рахунок 38 "Резерв сумнівних боргів". Розмір резерву підприємство визначає самостійно за допомогою одного з двох існуючих методів: коефіцієнту сумнівності та прямим методом. Саме метод коефіцієнту сумнівності потребує даних попереднього звітного періоду. Якщо підприємство має створений резерв сумнівних боргів, то дебіторська заборгованість погашається проведенням: дебет 38 "Резерв сумнівних боргів", кредит 36 "Розрахунки з покупцями замовниками", 37 "Розрахунки з різними дебіторами". Поряд з цими питаннями може виникнути нагальна необхідність в коштах при грошових розрахунках, що не може бути покрита за рахунок резерву. В такому випадку варто використати такий метод рефінансування безнадійної заборгованості, як факторинг.

Не менш важливим питанням в бухгалтерському обліку є питання оцінки заборгованості. Відповідно до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку № 32 і

№ 39 [7, 8], які визначають оцінку та розкривають інформацію щодо дебіторської заборгованості як фінансового інструменту, оцінка поточної дебіторської заборгованості ґрунтується на первісній вартості, яка залежить від виду дебіторської заборгованості та особливостей її визнання. У формі № 1 "Баланс" відображають первісну та чисту реалізаційну вартість поточної дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), і резерв сумнівних боргів. У підсумок форми №1 включають чисту реалізаційну вартість дебіторської заборгованості, яку визначають як різницю між первісною вартістю дебіторської заборгованості та резервом сумнівних боргів. Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховують відсотки, оцінюється та відображається в формі №1 "Баланс" за її теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення. Частину довгострокової дебіторської заборгованості, яка підлягає погашенню впродовж дванадцяти місяців з дати балансу, відображають на ту саму дату в складі поточної дебіторської заборгованості.

Отже, за своєю сутністю дебіторська заборгованість є складовою оборотних активів підприємства, які безпосередньо беруть участь в операційній діяльності підприємства. Беручи безпосередню участь в розрахункових платежах, дебіторська заборгованість є вагомим фактором впливу на фінансові ресурси підприємства. Удосконалити методику та організацію обліку і контролю грошових розрахунків, а, зокрема, дебіторської заборгованості, можливо шляхом визначення потенційних проблем у системі розрахунків підприємства та розроблення практичних рекомендацій, а саме: оцінювання фінансового стану потенційних дебіторів, їх платоспроможності, репутації на ринку, терміну існування, диверсифікації клієнтури; лімітування дебіторської заборгованості за кожним окремим потенційним боржником; використання різних форм забезпечення повернення боргу (застава, страхування, гарантії банків або третіх осіб, оформлення забезпеченим векселем тощо), використання факторингу, а також створення резерву сумнівних боргів.

1. Гура Н.О. Облік у житлово-комунальному господарстві: теорія і практика [Текст]: [монографія] / Н.О.Гура. – К.: Знання, 2006.
2. Коблянська О.І. Фінансовий облік [Текст]: [навч. посіб.] / О.І.Коблянська – К.: Знання, 2006. – 450 с.
3. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней [Текст] / Я.В.Соколов – М.: "Аудит, ЮНИТИ", 1996. – 638 с.
4. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу [Текст]: [підручник] / В.В.Сопко, В.П.Завгородній – К.: КНЕУ, 2004. – 411 с.
5. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов [Текст]: [підручник] / Р.Брейли, С. Майерс. – М.: "Олимп-Консалт", 2008. – 1120с.
6. МСБО 32 Фінансові інструменти: розкриття та подання [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт] – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
7. МСБО 39. Фінансові інструменти: визнання та оцінка. [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт] – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
8. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку [Текст]: [підручник] / В. Г.Швець. – К.: Знання, 2008. – 535 с.

Надійшла до редколегії 09.03.11

УДК: 657.47

Н. Лиско, асп.

РЕФОРМУВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

Проаналізовано передумови та необхідність реформування обліку в бюджетних установах України. Досліджено зміни з урахуванням зарубіжного досвіду та теоретичні основи обліку виконання державного бюджету.

Ключові слова: бухгалтерський облік, бюджетні установи, реформування, стратегія модернізації системи обліку в державному секторі, Державне казначейство України.

Проанализированы предпосылки и необходимость реформирования учета в бюджетных учреждениях Украины. Исследованы изменения с учетом зарубежного опыта и теоретические основы учета выполнения государственного бюджета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, бюджетные учреждения, реформирование, стратегия модернизации системы учета в государственном секторе, Государственное казначейство Украины

The article is devoted to the research of preconditions and necessity of accounting in budget institutions under their reformation. The research of changes and theoretical background of state budget execution accounting taking into consideration the international experience concerning this matter.

Key Words: accounting, budget organization, reformation, strategy of the modernization system of accounting in the governmental sphere, Government treasury of Ukraine.

На сучасному етапі реформування нормативно-правової бази з питань бухгалтерського обліку використання бюджетних коштів – у центрі уваги перебувають органи державного сектора, вагому частку в структурі яких займають бюджетні установи.

Бухгалтерський облік виконання державного бюджету, реалізація ефективної облікової політики у сфері державних фінансів та питання автоматизації бухгалтерського обліку за умов переходу економіки до ринкових відносин посідають достатньо важливе місце у процесі регулювання економічного розвитку держави. Світовий досвід переконує, що найдоцільніше організаційно зосередити функції, пов'язані з бухгалтерським обліком виконання державного бюджету в системі органів державного казначейства, які мають стати "головним бухгалтером" країни. Це особливо актуально для країн з перехідною економікою, яким характерна відносно нестабільна бюджетна ситуація, і які потребують концентрації ресурсів в єдиній системі. З цією метою в Україні при Міністерстві фінансів України діє Державне казначейство України, однією з основних функцій якого є ведення бухгалтерського обліку виконання державного бюджету.

Питання реформування та стандартизації бухгалтерського обліку та контролю в бюджетних установах України не є явищем унікальним та новим, але, при цьому це не послаблює їх виключного значення. В їх розробці беруть участь всі гілки влади, зокрема більшість українських науковців: І.Дрозд, В.Швець, В. Андрущенко, Д.Олійник, І. Стефанюк, а також практиків та фахівців в органах державної влади: Н.Сушко, Н.Рубан, С.Свірко нині активно шукають шляхи для вирішення багатьох проблем щодо реформування бюджетної системи України, розвитку та реформування обліку та контролю бюджетних установ України. Проте, існує досить багато дискусій щодо удосконалення бюджетної системи в контексті її довгострокового планування та прогнозування, методів визначення її пріоритетів тощо.

Метою даної статті є аналіз необхідності реформування та стандартизації обліку та контролю в бюджетних установах України, обґрунтування ключових напрямків внесення змін до Бюджетного кодексу України та інших нормативно-правових актів та аналіз сучасних особливостей здійснення обліку в бюджетних установах з ціллю визначення напрямків його удосконалення в Україні.

За останні роки в бюджетній сфері відбулись значні перетворення. Зокрема, змінилось в цілому бюджетне законодавство і як наслідок цього – легалізовано казначейське обслуговування бюджету, створено централі-

зовану модель управління державними ресурсами через єдиний казначейський рахунок, що дозволило поєднати ресурси всіх суб'єктів сектору державного управління, запроваджено облік зобов'язань розпорядників коштів в системі органів казначейства. Перелічені заходи – це кроки в напрямку загальної зміни підходу до планування бюджетних показників, що зумовлює зміну ідеології бюджетного процесу та порядку відображення обліку та звітності в бюджетних установах. Саме це є фундаментом реформування в бухгалтерській галузі. Основними завданнями реформування обліку в бюджетних установах є:

- модернізація системи обліку в секторі державного управління;
- удосконалення системи фінансової та бюджетної діяльності;
- створення уніфікованої організаційно-методичної облікової системи [5, с. 30-31].

Реформуванню підлягає облік фінансових результатів бюджетних установ, їх складових, відображення на рахунках обліку окремих операцій з активами та зобов'язаннями. Розбіжність із міжнародною обліковою практикою має система обліку основних засобів, а саме: до собівартості основних засобів не включають витрати придбання, а списують на видатки діяльності бюджетних установ, не встановлюють для основних засобів ліквідаційну вартість, вартість проведених ремонтних робіт списують на видатки незалежно від ймовірності збільшення майбутніх економічних вигід або потенціалу корисності основних засобів після ремонту, амортизація не відображає споживання економічних вигід або потенціалу корисності основних засобів, оскільки її нараховують в останній день року незалежно від експлуатації.

Міжнародна практика обліку в державному секторі свідчить, що процес реформування фінансового управління було зосереджено на розвитку класифікації доходів і видатків для бюджетних цілей. Уряди намагаються встановити зв'язки між системою обліку витрат та існуючою системою камерального фінансового обліку з одинарним записом. Набуваючи досвіду при використанні цих систем дійшли висновку, що необхідно впроваджувати цілісні та інтегровані системи управління фінансами, які складаються за методом нарахування, який сприяє розширенню управлінських можливостей, а також надає повну інформацію про державні активи і зобов'язання. Під час застосування методу нарахування необхідно вирішити низку питань, що мають бути чітко визначені: доходи і видатки, оцінки фінансових і нефінансових активів (за первісною чи ринковою варті-

стю). Метод нарахування сприяє розширенню управлінських можливостей, надає повну інформацію про державні активи і зобов'язання. Основним недоліком цього методу є складність та трудомісткість порівняно з простою реєстрацією касових потоків, коли все це роблять на основі виписок. Тому цей метод нарахування має бути жорстко регламентований. [4, с. 36-38].

Ведення обліку в бюджетних установах здійснюється на основі Плану рахунків обліку бюджетних установ, в основу якого покладено МСБО і План рахунків активів, зобов'язань, капіталу і господарських операцій бюджетних установ. У державному секторі України нині використовується кілька планів рахунків:

- план рахунків обліку використання бюджету (Державне казначейство України);
- план рахунків обліку бюджетних установ (розпорядники бюджетних коштів);
- державні цільові фонди ведуть облік за планами рахунків, побудований на базі Плану рахунків бюджет-

них установ та Плану рахунків госпрозрахункових операцій підприємств.

Науковцями та практиками запропоновано реалізувати напрямки реформи обліку в секторі державного управління шляхом поєднання двох існуючих в Україні планів рахунків з виконання бюджетів і кошторисів бюджетних установ. Використання єдиного плану рахунків органами казначейства, які обслуговують бюджети та розпорядниками коштів цих бюджетів, а також створення на його основі інтегрованого забезпечення, що буде використовуватись всіма учасниками бюджетного процесу, дозволить формувати у режимі реального часу інформацію і про майновий стан держави. План рахунків обліку виконання бюджетів органами казначейства складається з 9 класів рахунків. Запропонований план рахунків обліку виконання бюджетів органами казначейства зображено на рис.

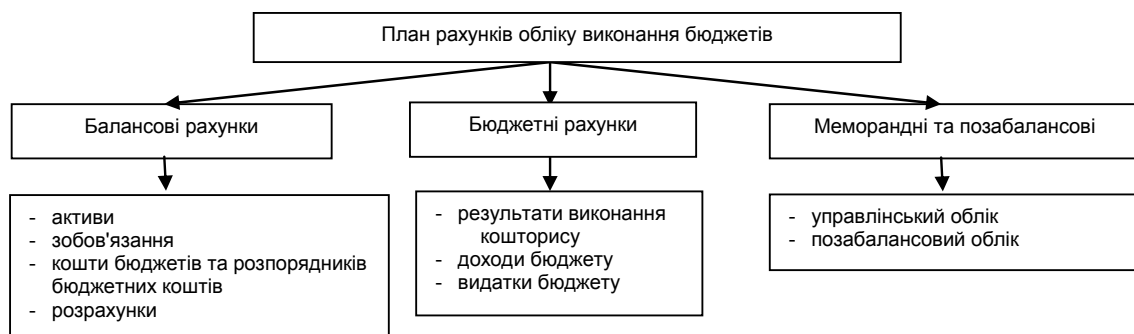


Рис. Структура Плану рахунків виконання бюджету

Джерело: Розроблено автором

Запропоновано використовувати окремі рахунки в діючому і новому плані рахунків, що забезпечить прозорість та повноту перенесення залишків за рахунками, які склались на момент переходу на нову методологію.

Облік має ґрунтуватись на надійних системах внутрішнього контролю, надавати можливість отримувати та відображати в обліку інформацію щодо здійснення операцій на всіх стадіях виконання бюджету. Бюджетна реформа в Україні, здійснення якої є одним з пріоритетних напрямків економічного та соціально-політичного розвитку держави, передбачає вирішення питань комплексного характеру, а саме: забезпечення реальних планових показників бюджету та їх виконання, визначення пріоритетів бюджетного фінансування, концентрація бюджетних коштів на найважливіших соціально-економічних програмах, перехід від практики утримання установ бюджетної сфери до програмно-цільового методу планування та здійснення видатків, забезпечення ефективного використання коштів загального та спеціального фондів державного та місцевих бюджетів [4, с.34].

Отже, в сучасних умовах розвитку ефективність та результативність діяльності бюджетних установ, все більшою мірою визначається рівнем інформаційного та аналітичного забезпечення управління. Це стримується недостатнім розвитком облікової та аналітичної функцій управління, недосконалістю обліково-аналітичного забезпечення прийняття рішень. Удосконалення обліку та системи обліково-аналітичного забезпечення покликане сприяти підвищенню обґрунтованості управлінських

рішень щодо стратегічного розвитку бюджетних установ. Але, практика показує, що облік та контроль не створюють цілісну систему і не відповідають вимогам управління. У теорії та на практиці обліково-аналітичне забезпечення орієнтоване на виконання функцій звітності. Не розроблено теоретично-методологічні підходи до створення інтегрованої системи обліково-аналітичного забезпечення управління.

1. Бюджетний кодекс України від 7 жовтня 2010 року N2592-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.kodeksy.org.ua/budg/1.htm>.
2. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16 липня 1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua.htm>.
3. Стратегія модернізації системи обліку в державному секторі на 2007-2015 роки: [Схвалено Постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 р. №34] [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable.htm>.
4. Бардаш С.В. Економічний контроль в Україні [Текст]:[монографія] / Бардаш С.В. – К.: КНТЕУ, 2010. – 656с.
5. Дрозд І.К. Державний фінансовий контроль [Текст] / І.К. Дрозд – К.: Імекс-ЛТД, 2007. – 195 с.
6. Мельник Т.Г. Облік та аудит діяльності бюджетних установ [Текст] / Т.Г.Мельник – К.: Кондор, 2009. – 412с.
7. Свірко С.В. Бухгалтерський облік в бюджетних установах [Текст]: [монографія] / С.В.Свірко – К.: КНЕУ, 2006. – 243с.
8. Сушко Н.І. Реформування обліку виконання державного бюджету: Автореф. дис.... кандидата економ. наук: 08.06.04 / Н.І. Сушко / Київський національний торговельно-економічний університет. – Київ, 2004. – 27с.
9. Рубан Н.І. Аудит ефективності виконання бюджетних програм в системі державного фінансового контролю України: Автореф. дис.... кандидата економ. наук: 08.04.01 / Н.І. Рубан / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006. – 19с.
10. Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою [Текст]:[монографія] / В.О.Шевчук. – К.: КНТЕУ, 1998. – 371с.

Надійшло до редколегії 18.02.11

УДК 657.6: [005.742]

М. Письменна, викладач

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ СЛУЖБОЮ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В БАНКАХ

Досліджено напрямки розвитку методичного забезпечення внутрішнього аудиту в банках, запропоновано методику діагностичного обстеження фінансового стану банку.

Ключові слова: внутрішній аудит, методика внутрішнього аудиту, аудиторська процедура, банки, діагностичне обстеження.

Исследованы направления развития методического обеспечения внутреннего аудита в банках, предложена методика диагностического обследования финансового состояния банка.

Ключевые слова: внутренний аудит, методика внутреннего аудита, аудиторская процедура, банки, диагностическое обследование

The methodical provision development areas of internal audit in banks are explored, diagnostic testing methodology of bank's financial condition is developed.

Key Words: internal audit, internal audit methodology, audit procedures, banks, diagnostic testing.

Подолання наслідків економічної кризи в Україні залежить від посилення ролі банківської системи в забезпеченні економічного розвитку. Питання ефективності залучення ресурсів у процес розширеного відтворення потребує оцінки сформованого інвестиційного потенціалу та результативності його використання реальним сектором економіки. Завдання формування інвестиційно-інноваційної моделі економічного зростання потребує прогнозу інформації фінансового стану банківських установ, як джерела об'єктивних процесів функціонування капіталу, здатного мобілізувати та акумулювати інвестиційні ресурси на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках, ефективно трансформувати заощадження в інвестиції. Банківська система повинна відповідати вимогам, які висувуються до неї реальними сьогодення. При цьому показники доходів, витрат і фінансових результатів відіграють роль ключових індикаторів фінансової стійкості і стабільності банку, які підлягатимуть оцінці з точки зору перспективи безперервної діяльності фінансової установи в умовах ризиків та загроз ринкового середовища [1, 4]. Завдання провести діагностичне обстеження фінансового стану банку, застосовуючи процедури внутрішнього аудиту та визначити його перспективний стан в майбутньому загалом вплинуло на обрання теми дослідження даної статті.

Автори віддають належне вітчизняним ученим, роботи яких присвячені дослідженню проблем аудиту в банках і безпосередньо – аналітичним процедурам, які застосовуються при аудиті. Вагомий внесок у розвиток теорії, методології внутрішнього аудиту в банківській діяльності внесли О.В. Васюренко, Л.М.Кіндрацька, І.М. Парасій-Вергуненко, Л.О. Примостка, В.І.Ричаківська. Праці вказаних вище науковців забезпечили основу поглиблення теоретико – методичних засад обліку та аудиту в банківських установах. Втім, єдиної наукової основи для методик внутрішнього аудиту окремих видів діяльності банку поки що не сформовано. Критична оцінка літературних джерел з внутрішнього аудиту підтверджує відсутність єдиних підходів щодо кількості і видів аудиторських процедур та аналітичних показників для використання у методиках при оцінці результатів діяльності [2, 3]. Різноманітними є також підходи до мети та завдань внутрішнього аудиту банку.

Розвиток внутрішнього аудиту відбувається через зовнішні перетворення (наприклад, зміна структурного співвідношення між окремими складовими системи внутрішнього контролю та аудиту) та через внутрішні (поjaw нових задач у складі підконтрольних об'єктів, розширення сфери застосування окремих аналітичних процедур в аудиті). За таких обставин дослідження

явища трансформації внутрішнього аудиту полягає у вивченні основних етапів методики аудиту та шляхів реалізації його результатів. При цьому важливо визначити зміст методики аудиту, її напрями та складові, послідовність, етапи і терміни проведення аудиторських процедур, забезпечуючи системність та єдину цілеспрямованість функції контролю, як складової управління банку. Активні дії по відновленню платоспроможності і ліквідності банків, безперебійного функціонування системи розрахунків дозволяють досягнути бажаного стану банківського сектору, але сталість цього положення може бути досягнута лише шляхом постійного внутрішнього аудиту, який надає інформацію про відхилення від заданих параметрів фінансового стану банку та визначає напрямки їх корекції.

Розвиток внутрішнього аудиту має багатовекторний, альтернативний характер і тісно пов'язаний з фінансовою стабільністю банку, яка досягається впливом на виявлені відхилення від заданих параметрів банківської діяльності. Такий вплив можна визначити, поєднавши у одній методиці аудиту два підходи – аудиторської перевірки та аудиторських прогнозних оцінок. Важливо розмежовувати трансформацію у методиці даного різновиду аудиту, який поєднує явища взаємопов'язані, але такі, що відображають різні складові аудиторської діяльності – власне аудит (перевірку) та аудиторську послугу (аналіз, оцінку). Безумовно, поняття "вдосконалення методики внутрішнього аудиту" у цьому випадку виконує інтегруючу роль. Це не суперечить міжнародним стандартам аудиту, які прийняті в Україні в якості національних.

Дослідження літературних джерел підтверджує, що методики аудиту фінансового стану, рекомендовані різними авторами, відрізняються рівнем деталізації процедур. Усі розглянуті методики пов'язані з процесом формування фінансових результатів, відображених у звіті про фінансові результати та окремих показників фінансового стану банку. Такий підхід було використано в якості основи при розробці методики діагностичного обстеження фінансового стану банку та її складових (рис.)

Мета діагностичного обстеження фінансового стану банку
<i>Встановлення достовірності, своєчасності та надійності даних обліку доходів, витрат (за елементами), фінансового результату та показників фінансового стану, розрахунок прогностичних оцінок фінансового стану, виявлення резервів подальшого розвитку банку з пропозиціями та рекомендаціями щодо досягнення найкращих фінансових результатів</i>
Об'єкти діагностичного обстеження фінансового стану банку
<i>Доходи, витрати, фінансові результати, сформовані у системі бухгалтерського обліку, показники фінансового стану, розраховані за даними фінансової звітності, прогностичні показники фінансового стану, розраховані за умови припущень щодо ймовірності настання негативних наслідків несприятливих подій ринкового середовища (ризиків)</i>
Джерела інформації
<i>Законодавчі та нормативні акти, установчі документи, документи з бюджетування доходів, витрат і фінансових результатів, результати оцінки банківських ризиків та ризиків зовнішнього середовища, положення облікової політики, первинні облікові документи, рахунки бухгалтерського обліку, реєстри бухгалтерського обліку, фінансова звітність, організаційно-розпорядчі документи, висновки внутрішнього аудиту та банківського нагляду</i>
Процедури діагностичного обстеження фінансового стану банку
<i>Огляд, опитування, документальна перевірка, запит і підтвердження, аналітичні процедури, підрахунок</i>
Стадії проведення
Підготовча – визначення мети діагностичного обстеження фінансового стану; – ідентифікація об'єктів і джерел інформації; – оцінка банківських ризиків та ризиків зовнішнього середовища; – розрахунок критерію суттєвості; – визначення критеріїв оцінки показників фінансового стану за умови впливу несприятливих факторів ринкового середовища на діяльність банку; – визначення аудиторських процедур та сфери застосування аудиторської вибірки; – визначення методів аудиторської вибірки та інтерполяції результатів дослідження.
Основна Аудиторські процедури щодо збору доказів Аналітичні процедури щодо розрахунку показників прогностичних оцінок
Підсумкова Групування отриманих аудиторських доказів. Їх оцінка за критерієм суттєвості. Складання аудиторського звіту. Розробка пропозицій та рекомендацій щодо результатів діагностичного обстеження. Складання прес-релізу для керівництва та внутрішніх користувачів про результати

Рис. Складові методики діагностичного обстеження фінансового стану банку

Джерело: Розроблено автором

За результатами діагностичного обстеження внутрішні аудитори готують звіт, який призначений виключно для цілей інформування банку у зв'язку з проведенням діагностичного обстеження.

Аудитори зазначають ступінь своєї відповідальності щодо проведеної перевірки. Найчастіше вона полягає у тому, що аудитори не несуть відповідальності чи зобов'язання перед третьою стороною за зміст інформації, наданій у звітному документі. Тобто за те, як саме будуть використані матеріали аудиту, наприклад, керівництвом, і які наслідки матиме таке використання для банку. Аудитори також не несуть відповідальності за наслідки, спричинені змістом аудиторського звіту після його розкриття третій стороні. Зобов'язання внутрішніх аудиторів перед банком обмежуються тими обов'язками, які визначені у внутрішніх документах та аудиторських стандартах.

Діагностичне обстеження не є аудиторською перевіркою у загальноприйнятому сенсі цього терміну відповідно до аудиторських стандартів. Діагностичне обстеження є аналізом, що проводився винятково на основі пояснень та документів, наданих банком, та обмеженого узгодженим переліком процедур у відповідності до програми аудиту. Діагностичне обстеження фінансового стану банку не передбачає проведення процедур тестування чи перевірки інформації у обсязі, передбаченого типовою аудиторською перевіркою. Діагностичне обстеження також не включає оцінку процедур внутрішнього контролю. Аудитори керуються припущенням, що банківські підрозділи та його представники надали точну, правдиву та надійну інформацію.

Інформація, наведена у аудиторському звіті, є конфіденційною. Для цілей аудиторської методики доцільно сформулювати чітке її визначення наступним чином: "діагностичне обстеження" – це проведення внутрішнього аудиту та аналізу банківських операцій на пред-

мет їх відповідності вимогам чинного законодавства за умов дії несприятливих факторів ринкового середовища та впливу таких оцінок згідно нормативних документів на регулятивний капітал банку.

Дія несприятливих факторів ринкового середовища визначається через оцінку ризиків. Щодо норм чинного законодавства, виконання яких необхідно підтвердити в процесі аудиту, основні з них регламентовані у наступних документах: Положення про формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України №279 від 06.07.2000 р., Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.02.07 р. №31, Положення про порядок формування і використання банками резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості, затвердженого постановою Правління Національного банку України №505 від 13.12.02 р.

На практиці проведення діагностичного обстеження фінансового стану банку має відбуватися лише за умов дотримання вимог методики, розробленої внутрішніми аудиторами банку та відповідним чином затвердженої. У процесі аудиторської діагностики використовуються дані банку, які заповнюються представниками підрозділів банку згідно з даними його фінансової та статистичної звітності на дату проведення діагностичного обстеження за таблицями, наданими внутрішніми аудиторами. Прогностичні дані внутрішні аудитори розраховують за результатами діагностичного обстеження з урахуванням вимог нормативно-правових актів НБУ та оцінки ризиків. Дані за результатами діагностичного обстеження з урахуванням нормативно-правових документів визначаються внутрішніми аудиторами на підставі проведених аудиторських процедур та аналітичних оцінок, розрахунків з ураху-

ванням ступеню ризиків, а також усних та письмових роз'яснень відповідальних працівників банку.

Підходи та процедури, які доцільно, на нашу думку, застосувати в ході проведення діагностичного обстеження фінансового стану банку, опишемо на конкретному прикладі. Для діагностики активних операцій банку доцільно використати стратифіковану вибірку окремо щодо кредитів фізичних та юридичних осіб. Міжбанківські кредитні операції не слід розглядати в межах обстеження кредитного портфеля. По кредитах позичальників, нарахованих доходах за ними та відповідних позабалансових зобов'язаннях банку доцільно розраховувати середній процент резервування, який слід використати для екстраполяції на генеральну сукупність активних операцій.

Екстраполяцію втрат за кредитними операціями можливо здійснити за допомогою наступної формули:

$$E_{PB} = \frac{P_{ДЗМ}}{КП_B} * (КП_3 - ПЗ_3 - КП_I),$$

де E_{PB} – екстраполяція результатів вибірки; $P_{ДЗМ}$ – сума нарахованого резерву за даними діагностики з урахуванням вимог методики; $КП_B$ – кредитний портфель по результатам вибірки; $КП_3$ – загальний кредитний портфель (в т.ч. позабалансові зобов'язання); $ПЗ_3$ – загальна сума позабалансових зобов'язань; $КП_I$ – кредитний портфель по інсайдерам.

Для прикладу наведемо результати діагностичного обстеження одного з комерційних банків України третьої групи. Так, за результатами проведених розрахунків абсолютне значення відхилень від даних банку є такими:

- 1) за даними діагностичного обстеження:
 - портфель юридичних осіб +2 441 тис. грн.,
 - портфель фізичних осіб +28 тис. грн.;
- 2) за розрахунковими даними діагностичного обстеження з урахуванням вимог методики (тобто розрахункова величина після оцінки ризиків):
 - портфель юридичних осіб +6 350 тис. грн.,
 - портфель фізичних осіб +116 тис. грн.

Податковий ефект розрахункових коригувань, отриманих під час діагностичного обстеження розраховувати недоцільно, оскільки такі значення є розрахунковими (а не фактичними, за яких слід було б коригувати суму витрат з податку на прибуток).

На прикладі розрахунку прогностичного регулятивного капіталу покажемо, яким чином можна врахувати кредитний ризик та ризик ліквідності за такого діагностичного обстеження службою внутрішнього аудиту банку. З цією метою в процесі аудиту оцінюють процес управління ризиками. Так, встановлено, що банком розроблені внутрішні положення та впроваджені відповідні процедури щодо управління ризиками та контролю за ними. Процес управління ризиками в банку складається з попередження, ідентифікації, вимірювання, аналізу, пропонування заходів управління ризиками, контролю та моніторингу, звітування.

Система управління ризиками банку має наступні основні рівні:

- 1) Спостережна Рада провадить політику управління ризиками та контролює її виконання;
- 2) Правління банку у процесі здійснення функцій контролю та управління ризиками частково делегує свої функції, повноваження та безпосереднього управління ризиками Кредитному комітету;
- 3) Кредитний комітет безпосередньо аналізує та здійснює моніторинг кредитного ризику в цілому та окремо за індивідуальними позичальниками, проводить

їх аналіз та пропонує відповідні заходи попередження та/або мінімізації кредитного ризику.

Оцінка індивідуального кредитного ризику, джерелом якого виступає окремий позичальник банку, передбачає оцінку стабільності та кредитоспроможності такого контрагента, тобто, його індивідуальну спроможність своєчасно та в повному обсязі погасити прийняті на себе зобов'язання. З метою управління індивідуальним кредитним ризиком кредитний відділ банку здійснює аналіз фінансового стану кожного позичальника/емітента, рівень його платоспроможності, наявну дебіторську та кредиторську заборгованість, бізнес-план, джерело погашення кредиту, ліквідність забезпечення, його ринкову вартість, кредитну історію, оцінюють відсотковий та валютний ризики, рівень необхідного резерву під кредитні ризики. Кредитний комітет розглядає висновки та приймає відповідне рішення. Якщо обсяг кредиту перевищує повноваження кредитного комітету, рішення по кредитному проекту приймається Правлінням банку.

Оцінка портфельного кредитного ризику, джерелом якого виступає сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик (кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо), передбачає оцінку концентрації та диверсифікації активів банку. Управління портфельним кредитним ризиком базується на аналізі внутрішньої звітності банку та звітності, прийнятою НБУ, який включає аналіз кредитного портфеля (з МБК та позабалансовими операціями) у розрізі категорій кредитів (стандартна, субстандартна, під контролем, сумнівна, безнадійна), дебіторської заборгованості, цінних паперів, залишків на коррахунках в інших банках, обсяг заборгованості за простроченими та сумнівними до отримання нарахованими доходами, а також обсягів сформованих відповідних резервів.

Підтримання ліквідності на необхідному рівні здійснюється за допомогою використання політики управління активами та пасивами, при цьому враховуються особливості грошово-кредитного ринку, специфіка та характер операцій. У внутрішніх положеннях, посадових інструкціях, а крім того, наказами та розпорядженнями, визначені повноваження та відповідальність працівників відповідних структурних підрозділів банку за здійснення щоденного контролю за проведенням банківських фінансових операцій, в т.ч. за дотриманням нормативів ліквідності. Розроблені та впроваджені внутрішні положення, якими регламентується процес управління ліквідністю. Відділ фінансової та статистичної звітності здійснює контроль за дотриманням нормативів ліквідності банку.

Спираючись на вищевикладене, керівництво банку усвідомлює можливий вплив світової фінансової кризи на платоспроможність та прибутковість банку в результаті різкого погіршення фінансових та макроекономічних умов у 2009-2011 роках. Внутрішні аудитори роблять висновок, що надлишковий позитивний запас нормативу адекватності регулятивного капіталу дозволяє банку збільшити кількість активних операцій та провадити більш агресивну політику залучення нових клієнтів.

Оцінка внутрішніми аудиторами нормативу адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності Н2) показав здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку; і навпаки: чим нижче значення показника, тим більша

частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники Банку.

За даними проведеного діагностичного обстеження встановлено, що станом на 01.03.2011 р. регулятивний капітал банку є адекватним та відповідає нормативним вимогам. З урахуванням коригувань регулятивного капіталу, розкритих у відповідних розрахункових таблицях, які завжди стають додатками до підсумкового звітного документу, у нашому прикладі норматив адекватності регулятивного капіталу залишається на рівні 74,14% при нормативному значенні 10%. Внутрішніми аудитором зазначаються чинники, що визначили таке відхилення. Так, зменшення нормативу адекватності регулятивного капіталу з 91,50% до 74,14% відбулося внаслідок зменшення суми активів, що беруться для розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу, за рахунок резерву під активні операції на суму +2 469 тис. грн., резерву під нестандартну заборгованість за кредитами на суму – 89 тис. грн., а також за рахунок операцій банку з інсайдерами на сприятливіших за звичайні умовах на суму 3 034 тис. грн.

За результатами діагностичного обстеження внутрішні аудитори повинні вказати на негативні наслідки фінансової кризи для банку. Так, отримані розрахунки показали, що найближчим часом такий стан призведе до потенційного зменшення регулятивного капіталу банку на суму 10 701 тис. грн. Проте Банк зможе утримати значення адекватності регулятивного капіталу на рівні 74,14% при мінімальному нормативі 10%. При визначенні суми потенційного зменшення регулятивного капіталу банку аудитором було враховано потенційне збільшення резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями на суму 6 555 тис. грн., а також зменшення доходів банку на суму 1 010 тис. грн. нарахованих процентних доходів за кредитами, негативно класифікованими за результатами діагностики. Оскільки прогнозне значення нормативу адекватності регулятивного капіталу складе 71,32%, докапіталізація банку за результатами діагностичного обстеження з урахуванням вимог чинного законодавства щодо нормативів не рекомендована. Станом на 01 березня 2011 року розмір регулятивного капіталу за даними банку складає 267 052 тис. грн.

Із цієї величини додатковий капітал (капітал II рівня) становить 16717,4 тис. грн. або 6,26 % регулятивного капіталу і 6,67 % основного капіталу (за вимогами нормативних актів Національного банку України не більше 100% основного капіталу) і складається з таких елементів:

- 1) резерви під стандартну заборгованість інших банків, під стандартну заборгованість за кредитами, які надані клієнтам – 1505,4 тис. грн.;
- 2) розрахунковий прибуток поточного року – 15212 тис. грн.

Станом на 01 березня 2011 року відвернення на суму, яких зменшується загальний розмір капіталу 1-го і 2-го рівнів відсутні. Прогнозна сума регулятивного капіталу за даними діагностичного обстеження та вимог нормативних документів щодо порядку регулювання діяльності банків в Україні, базуючись на оцінці ризиків несприятливих впливів, наприклад фінансової кризи, становить 256 351 тис. грн., отже розрахункова сума коригувань визначена в сумі 10 701 тис. грн. Внаслідок проведеного аналізу в структурі регулятивного капіталу відбулись такі зміни:

- 1) зменшено основний капітал на суму 6 466 тис. грн.;
- 2) зменшено додатковий капітал на суму 1 201 тис. грн.;
- 3) збільшено відвернення на суму 3 034 тис. грн.

Зменшення додаткового капіталу відбулось внаслідок зменшення розрахункового прибутку поточного року на суму 1 010 тис. грн. в частині нарахованих процентних доходів за кредитами на суму нарахованих процентів за кредитами, що були негативно класифікованими за результатами діагностики; а також внаслідок пониження класу кредитних операцій зі стандартних до нестандартних за рівнем кредитного ризику на суму 89 тис. грн. і відповідного зменшення резерву під стандартну заборгованість за кредитами, який береться до розрахунку додаткового капіталу.

Зменшення основного капіталу відбулось за рахунок потенційного доформування резервів під кредитні ризики в сумі 6 466 тис. грн. Збільшення відвернень відбулося на суму 3 034 тис. грн. – сума кредитних операцій, що здійснені з інсайдерами на сприятливіших за звичайні умовах. Сумарні активи, що беруться до розрахунку регулятивного капіталу, включаючи позабалансові зобов'язання, за даними діагностичного обстеження зменшені на суму доформування резервів під нестандартну заборгованість за кредитними операціями в сумі 2 469 тис. грн. За результатами діагностичного обстеження з урахуванням ризиків прогнозне значення сумарних активів змінилося за рахунок збільшення активів, зважених на коефіцієнт ризику 100%, на суму 6 054 тис. грн. Розрахункова сума потенційного доформування резервів під нестандартні кредитні операції становить 6 466 тис. грн. Така інформація, надана керівництву банку, як прогнозна оцінка фінансового стану, сформована на основі аудиторської перевірки службою внутрішнього аудиту з урахуванням ймовірності дії несприятливих факторів надає змогу приймати адекватні рішення щодо забезпечення надійності банку.

Розвиток служби внутрішнього аудиту банку має здійснюватись відповідно до стратегії розвитку банку, що сприяє досягненню мети банківської діяльності. Однією із складових становлення внутрішнього контролю в банках є здійснення внутрішнього аудиту за новими методиками, які поєднують як процедури аудиту, так і аналітичні процедури для прогнозних оцінок майбутнього фінансового стану банку. Запропоновано здійснювати діагностичне обстеження фінансового стану банку на основі аудиту його доходів, витрат та фінансових результатів та оцінки ризиків несприятливого впливу фінансової кризи. Викладені положення змісту нової методики відображають тенденції до трансформації внутрішнього аудиту загалом і впливу на розвиток банківської системи і окремих комерційних банків в напрямку підтримки їх стабільності та підвищення ефективності економіки країни.

1. Сухарева Л.О. Внутрішній аудит в банках: тлумачення і визначення дефініцій [Текст] / Л.О. Сухарева, О.Б. Ретюньських // Наукові праці Кіровоградського державного технічного університету. Економічні науки. Частина 1. – Вип. 4. – Кіровоград: КДТУ, 2003. – С. 34–37. 2. Петраковська О.В. Внутрішній аудит фінансових результатів діяльності банку [Текст] / О.В. Петраковська // Науковий вісник Державної академії статистики, обліку та аудиту. – К: ДАСОА, 2009. – № 1. – С. 65–72. 3. Зоріна О. Суть внутрішнього аудиту, його відмінність від інших видів контролю [Текст] / О. Зоріна // Наукові записки: Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. Випуск 11. – Тернопіль: "Економічна думка", 2002. – С. 189–192. 4. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку [Текст]: [монографія] / [В.Г. Боронос, Т.А. Васильєва, С.В. Леонов]; за ред. Т.А. Васильєвої. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – С. 178–199.

Надійшла до редколегії 22.06.11

УДК 657.474.5

К. Радченко, асп.

АНАЛІЗ МЕТОДІВ КАЛЬКУЛЮВАННЯ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ ПРОМИСЛОВОСТІ

Визначено сутність та значення поняття "метод калькулювання", розглянуто класифікації методів калькулювання собівартості, розкрито їх особливості та умови практичного застосування на підприємствах різних галузей промисловості.

Ключові слова: методи калькулювання, методи обліку витрат, система калькулювання, собівартість, витрати.

Определены сущность и значение понятия "метод калькулирования", рассмотрены классификации методов калькулирования себестоимости, раскрыты их особенности и условия практического приложения на предприятиях разных отраслей промышленности.

Ключевые слова: методы калькулирования, методы учета расходов, система калькулирования, себестоимость, расходы.

In the article certainly essence and value of concept "method of calculation", classifications of methods of calculation of prime price are considered, their features and terms of practical application are exposed on the enterprises of different industries of industry.

Key Words: methods of calculation, methods of account of charges, system of calculation, prime price, charges.

Кожний вид діяльності, кожна галузь або підгалузь виду діяльності мають відмінності в організації виробництва та визначення витрат на підприємстві.

Дослідження з приводу вибору методів обліку витрат та калькулювання собівартості продукції набуває все більшого значення в сучасних умовах господарювання, бо окремі наукові положення залишаються ще дискусійними. До них належать: з'ясування сутності методу обліку витрат і методу калькулювання собівартості продукції, розробка науково обґрунтованих принципів їх класифікації; розподіл витрат між окремими стадіями обігу коштів; економічний зміст собівартості та склад витрат, які її формують; групування витрат за статтями і об'єктами калькулювання тощо.

Проведений огляд літературних джерел показує, що проблеми застосування методів калькулювання собівартості продукції на підприємствах України сьогодні досліджуються багатьма науковцями. У вітчизняних і закордонних наукових колах тривають дискусії щодо методики обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. Означена тема досліджується у працях Ф. Бутинця, І. Білоусової, С. Голова, Н. Гури, Т. Карпової, Л. Нападівської, І. Садовської, В. Сопка, Т. Сльозко, Ч. Хорнгрена, Фостера Дж., Ш. Датара, К. Друрі та інших. Але проблема удосконалення калькулювання собівартості та обліку витрат в цілому потребує подальших досліджень.

Метою дослідження є розгляд сутності поняття "метод калькулювання", аналіз класифікації методів калькулювання собівартості, розкриття їх особливостей та умов їх практичного застосування на підприємствах різних галузей промисловості.

Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції, все частіше називають методами калькулювання (костинг) [1, с. 6]. У той же час немає чіткого визначення поняття "метод калькулювання".

Палій В.Ф. вважає, що метод калькулювання – це сукупність способів аналітичного обліку витрат на виробництво за калькуляційними об'єктами та прийомів обчислення собівартості калькуляційних одиниць [2, с.223]. Івашкевич В.Б. розглядає калькулювання як обробку даних за допомогою спеціальних прийомів та способів [3, с.34]. Цікавою є точка зору Селезньова С.І., який під методами калькулювання розуміє економічні прийоми визначення собівартості окремих видів продукції (об'єктів калькулювання). При цьому об'єкт обліку витрат, на його думку, це технічні прийоми відображення витрат на виробництво окремих видів продукції (об'єктів обліку) [4, с.164]. Жебрак М.Х., вважає, що ме-

тоди калькулювання занадто тісно пов'язані з порядком аналітичного обліку прямих витрат на виробництво [5, с.229]. Під методом калькулювання Кондраков М.П. розуміє систему прийомів, що використовуються для визначення собівартості одиниці продукції [6, с.301]. Лінник В.Г. вважає, що методи калькулювання являють собою сукупність способів і прийомів, необхідних для розрахунку собівартості конкретного виду продукції [7, с. 48]. За Швецем В.Г., методом калькулювання є сукупність прийомів аналітичного обліку витрат на виробництво й розрахункових процедур визначення собівартості продукту [8]. Бутинець Ф.Ф. методами калькулювання вважає сукупність прийомів розподілу витрат за калькуляційними статтями та віднесення їх до об'єкта калькулювання [9, с.197]. На думку А. Алчорча, метод калькулювання собівартості визначається цілком самої собівартості [10, с. 940.]

Отже, можна надати узагальнене визначення, що метод калькулювання є відображенням розподілу витрат підприємства за встановленими статтями калькуляції для визначення собівартості певних видів або груп продукції. Відсутня єдина думка серед спеціалістів і щодо класифікації методів обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості продукції. У науковій літературі одні і ті ж методи різні вчені відносять або до методів обліку витрат, або до методів калькулювання.

Басманов І.А. виділив наступні шість методів калькулювання: прямого розрахунку, розподілу витрат, додавання витрат, виключення витрат, нормативний та комбінований [11, с.122]. Свого часу, такий підхід до класифікації методів калькулювання привернув увагу спеціалістів, що призвело до появи значної кількості наукових робіт та навчальних посібників, в яких поновому розглядалась класифікація методів обліку витрат на виробництво.

Каверіна О.Д. поділяє всі методи калькулювання на три групи залежно від:

- ступеня поглинання постійних витрат – на "абзорпшен-костінг" і "директ-костінг";
- інформації, покладеної в основу розрахунків – на фактичне, нормальне калькулювання і стандарт-костінг (нормативне калькулювання);
- вибору об'єкта калькулювання – на калькулювання по замовленнях, переділах (процесах) і змішане калькулювання [12, с 112].

П'єр Мевелєк виділяє системи повних витрат, прямих витрат і системи, що базуються на діяльності та проце-

сах (ABC) [13]. Хенсен Д.Р. та його співавтори виділяють дві принципово відмінні системи калькулювання:

- функціонально-орієнтоване калькулювання;
- калькулювання на основі діяльності (ABC) [14].

На відміну від цього Райан Б. вважає метод ABC уточненим варіантом © Радченко К., 2011.

дних витрат і з'явився метод калькулювання витрат на основі видів діяльності (ABC) і руху продукту (PFC) [15].

Білоусова І. розглядає два методи калькулювання:

- з неповним розподілом витрат (директ-костінг);
- з повним розподілом витрат [1, с. 6].

При цьому до калькулювання з повним розподілом витрат вона відносить позамовний і попроцесний методи калькулювання, калькулювання комплексних виробництв, калькулювання за нормативними витратами, калькулювання за видами діяльності (ABC-метод), функціональне калькулювання собівартості; системи калькулювання кайзен-костінг та особливості калькулювання "точно в строк".

В спеціальній літературі до цього часу досліджуються питання класифікації методів обліку витрат на виробництво та калькулювання, визначаються сфери їх застосування. При цьому, ні в офіційних документах, ні у спеціальній літературі, не вказано конкретного переліку методів обліку витрат та методів калькулювання, які є рекомендованими для використання підприємствами різних галузей промисловості. Порівняльний аналіз зазначених методів калькулювання дає можливість розглянути їх переваги та недоліки, визначити їх застосування в різних галузях промисловості.

Управління витратами виникло на початку ХХ ст. у США. Це був один із принципів наукового менеджменту, що запропонували Тейлор Ф. та Емерсон Г. Вони застосовували стандарти, щоб визначити "єдиний найкращий шлях" використання праці й матеріалів. Ця система обліку отримала назву "стандарт-кост". Головне у цій системі – контроль за найточнішим виявленням відхилень від установлених стандартів витрат. Перевагою даного методу є універсальність, а недоліком є те, що стандарти можна встановлювати не на всі виробничі витрати. Через це на місцях послаблюється контроль за ними. Також за великої кількості замовлень, відмінних за типом та характером, прораховувати стандарт на кожне замовлення неможливо.

Нормативний метод – єдиний метод, який досліджувався кожним науковцем у даній сфері. Це основний метод виробничого обліку, який сприяє впровадженню прогресивних норм витрат, дійового контролю за рівнем витрат виробництва, що дає можливість використати дані обліку для виявлення резервів зниження собівартості продукції та оперативного виробництва. Система нормативної калькуляції собівартості передбачає детальний аналітичний облік у розрізі об'єктів віднесення витрат за трьома складовими: за нормами, зміни норм і відхилення від норм. Фактична собівартість виготовленої продукції визначається як алгебраїчна сума цих складових. Така методика обліку є більш трудомісткою та менш оперативною порівняно з системою "стандарт-кост". Проте, використання нормативного методу дає ряд переваг: по-перше, норми є засобом виміру фактичної ефективності роботи, по-друге, використання нормативів дозволяє отримувати інформацію не лише про фактичні витрати, але і про те, якими вони повинні бути.

У 1936 р. Дж. Гаррісон створив систему "директ-костінг", відповідно до якої у собівартість необхідно включати лише прямі витрати. Сутністю системи "ди-

рект-костінг" є розподіл витрат на постійні та змінні складові в залежності від зміни обсягів виробництва. Перевагами системи "директ-костінг" є спрощення і точність обчислення собівартості послуг (продукції, робіт); відсутність складних розрахунків при розподілі постійних витрат; можливість визначення порога рентабельності, запасу міцності підприємства та нижньої межі ціни послуг (продукції, робіт) або замовлення; можливість визначення оптимальної програми випуску та реалізації послуг (продукції, робіт); можливість проведення порівняльного аналізу рентабельності різних видів послуг (продукції, робіт). Недоліки цього методу полягають в тому, що при використанні демпінгу виникає небезпека, де маса постійних витрат не зможе бути покрита маржинальним доходом, тобто підприємство потрапляє в зону збитковості; на практиці виникають труднощі при розподілі витрат на постійні й змінні; ведення обліку у розрізі лише виробничої собівартості.

Залежно від вибору об'єктів калькулювання, виділяють позамовний та попроцесний методи калькулювання. Калькулювання за замовленнями – це система обчислення собівартості продукції на основі обліку витрат з кожного індивідуального виробу або окремої партії виробів, об'єднаних одним замовленням. Об'єктом обліку витрат при цьому методі є окреме замовлення.

Калькулювання за процесами – це система обліку і визначення собівартості продукції на основі групування витрат у межах окремих процесів або стадій виробництва. Ця система характерна для масового та серійного виробництва. Складність її залежить від особливостей технологічного процесу (кількості переділів, послідовності або паралельності обробки) та наявності і розмірів незавершеного виробництва.

При застосуванні попереднього методу використовуються елементи нормативного методу – систематичне виявлення відхилення фактичних витрат від діючих (поточних норм), а також виявлення змін цих норм. Відхилення фактичних витрат від діючих (поточних) норм (наднормативні виробничі витрати) відносять на собівартість реалізованої продукції відповідно до пункту 11 П(С)БО 16.

Р.Купер першим запропонував назву "поопераційний облік" (activity-based costing, ABC), мета якого якомога точніше розподіляти накладні витрати. Поопераційний облік витрат став основою калькулювання собівартості за видами діяльності. ABC-метод – це результат удосконалення традиційного методу калькулювання повних витрат, при якому накладні витрати розподіляються спочатку між основними підрозділами, а потім відносяться на об'єкти калькулювання пропорційно одній попередньо обраній базі (як правило, прямим витратам праці).

При значному зростанні рівня накладних витрат виникла проблема більш конкретного управління останніми, об'єктивного визначення собівартості окремих видів продукції з метою правильного формування ціни та визначення прибутковості виробництва. ABC-метод спрямовано на вирішення саме цих проблем шляхом більш точного розподілу накладних витрат, визначення факторів, що впливають на їх рівень.

Метод калькулювання на основі діяльності орієнтований на скорочення тривалості процесу виробництва. Таке калькулювання передбачає спочатку групування накладних витрат за основними видами діяльності (операціями), а потім розподіл їх між видами продукції виходячи з того, які види діяльності і в яких розмірах необхідні для виготовлення кожного виду продукції.

Система калькулювання "кайдзен-костинг" виникла на підприємствах Японії. К. Друрі зазначає, що калькулювання витрат типу "кайдзен" є механізмом зниження витрат і управління витратами [16, с. 839]. Кайдзен (kaidzen) означає вдосконалення. Це поняття включає процес безперервного поліпшення особистого, сімейного, суспільного і трудового життя. Щодо виробництва, кайдзен означає постійне вдосконалення, до якого причетні всі – як менеджери, так і робітники. Отже, кайдзен не має прямого відношення до калькулювання, а є унікальним підходом, що може застосовуватися в усіх проявах діяльності людини.

За сучасних умов діяльність виробників повинна бути орієнтована на випуск високоякісної та конкурентоспроможної продукції при максимальному зниженні витрат на її виробництво. Тому особливу увагу потребує метод управління виробництвом за системою JIT ("just-in-time", "точно в строк"). Система "точно в строк" зародилася в Японії в середині 70-х років. Сутність системи: виробляти продукцію лише тоді, коли в ній існує потреба, і лише у тій кількості, яка необхідна покупцям. Перевагами системи "точно в строк" є зменшення рівня запасів, а, відповідно, й капіталовкладень; значно менше часу потрібно для закупівлі та збереження матеріалів, тому надійність виконання замовлення збільшується; покращення якості виробництва; зменшення капітальних витрат на утримання складських приміщень для запасів; зниження ризику морального старіння запасів; зменшення обсягів документації.

Виходячи з розглянутого, очевидно, що унікальних методів калькулювання немає, кожен метод має свої переваги та недоліки. Головне завдання при цьому – зрозуміти особливості методів з тим, щоб нівелюючи їх негативні сторони, максимально ефективно використовувати позитивні, реалізовувати закладені в них переваги.

Важливо підібрати найбільш суттєві ознаки за основу для класифікації методів обліку витрат та методів калькулювання на підприємствах різних галузей. При цьому необхідно враховувати специфіку підприємства: організаційно-технологічні особливості виробництва, наявність та рівень повноти нормативної бази, фінансові й технічні можливості тощо. Наприклад, метод калькулювання собівартості за замовленнями варто застосовувати в індивідуальних та дрібносерійних виробництвах машинобудівної промисловості (суднобудування, виготовлення пресів, турбін для електростанцій, літаків тощо), у будівництві, ремонтному виробництві, у друкарнях, у підприємствах побутового обслуговування, при виготовленні одиничних виробів або комплектів меблів, музичних інструментів і т. ін.

Калькулювання собівартості за процесами характерне для масового та серійного виробництва (нафтопереробна, фармацевтична та інша галузі промисловості). Для хімічної, легкої та харчової промисловості та на підприємствах гірничо-металургійного комплексу використовується попередільний метод калькулювання собівартості продукції, або комбінація двох методів – попередільного та позамовного. Галузеві особливості та специфіка окремих виробництв впливають на вибір багатьма підприємствами нормативного методу обліку витрат. Наприклад, при калькулюванні сільськогосподарської продукції доцільно використовувати саме нормативний метод обліку витрат, в основі якого лежить нормативна собівартість, що найбільш точно враховує зміни, які відбуваються у процесі виробництва. Взагалі

Чумаченко М., Белоусова І [17, с. 4] та Сльозко Т. [18, с. 8] в своїх працях висловлюють думку про універсальність нормативного методу та можливість його застосування для підприємств будь-якої галузі.

Що стосується потреб керівництва, то інформації нормативного та попередільного методів для прийняття управлінських рішень недостатньо, тому для внутрішньої звітності підприємствам варто використовувати метод обліку витрат і калькулювання собівартості "директ-костинг", використання якого дозволяє виявляти найбільш рентабельні види продукції та приймати відповідні рішення щодо їх виробництва. Такі методи калькулювання як "стандарт-кост" та "директ-костинг" ефективно використовувати, наприклад, у галузі зв'язку. Отже, використання варіанту ведення виробничого обліку істотно залежить від галузевої специфіки й характеру організації виробництва.

Виходячи з розглянутого, очевидно, що відсутність чіткості у визначенні методів обліку витрат та калькулювання собівартості продукції унеможливорює єдність думок науковців до підходу щодо їх класифікації. Чітка класифікація методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) має дати можливість, враховуючи структуру управління і технологію виробництва, обрати для підприємства найбільш прийнятний спосіб калькулювання собівартості. Необхідність удосконалення методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції зумовлена існуючими їхніми недоліками, які не дають можливості коригувати управлінські рішення залежно від зміни ринкової кон'юнктури.

1. Білоусова І. Чумаченко М. Проблеми обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції в промисловості [Текст] / І. Білоусова, М. Чумаченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – №4 С.3-10.
2. Палий В.Ф. Основы калькулирования [Текст]: [навч. посіб.] / В.Ф. Палий – М.: Финансы и статистика, 1987. – 288 с.
3. Ивашкевич В.Б. Бухгалтерский управленческий учет [Текст] / В.Б. Ивашкевич – М.: Юристъ, 2003. – 618 с.
4. Селезнев С.И. Курс бухгалтерского учета в промышленности. Книга 1. [Текст] / С.И. Селезнев, А.А. Тарбеев – М.: Статистика, 1969. – 272 с.
5. Жебрак М.Х. Производственная калькуляция [Текст]: [навч. посіб.] / М. Жебрак // Спутник контролера и счетовода. – 1927. – №9.
6. Кондраков Н.П. Бухгалтерский учет [Текст]: [навч. посіб.] / Н.П. Кондраков. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 560 с.
7. Линник В.Г. Калькуляция себестоимости продукции сельскохозяйственных предприятий [Текст]: [навч. посіб.] / В.Г. Линник – К.: Вища школа, 1986. – 175 с.
8. Швець В.Г. Теория бухгалтерского обліку [Текст]: [підручник] / В.Г. Швець – К., 2008. – 535 с.
9. Бухгалтерський управлінський облік [Текст]: [підручник] / [Ф.Ф. Бутинець, Т.В. Давидюк, З.Ф. Канурна, Н.М. Малюга, Л.В. Чижевська]; за ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП "Рута", 2005. – 480 с.
10. Апчорч А. Управленческий учет: принципы и практика [Текст] / А. Апчорч. – М. Финансы и статистика, 2005. – 952 с.
11. Басманов И.А. Теоретические основы учета и калькулирования себестоимости промышленной продукции [Текст]: [навч. посіб.] / Басманов И.А. – М.: Финансы, 1974. – 167 с.
12. Каверина О.Д. Управленческий учет: системы, методы, процедуры. [Текст]: [навч. посіб.] / Каверина О.Д. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 352 с.
13. Mevellec Pierre. Designing cost systems. ABC and traditional systems: a comparative study [Текст] / P. Mevellec // Comptabilite. Special issue. November 2002, P.17–20.
14. Управлінський облік [Текст] / Д.Р. Хенсен, М.М. Мойвен, Н.С. Еліас, Д.У. Сеньков. – К.: Міленіум, 2002. – 974 с.
15. Райан Б. Стратегический учёт для руководителя [Текст]: [навч. посіб.] / Райан Б. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 616 с.
16. Друри К. Управленческий и производственный учет [Текст]: [підручник] / Друри К. – М., 2003 – 1071 с.

Надійшло до редколегії 19.01.11

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І ЗВІТНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК БАЗА ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА АНАЛІЗУ

Розкрито специфіку бухгалтерського обліку та контролю туристичної діяльності. Внесено пропозиції з удосконалення показників звітності суб'єктів туристичної діяльності.

Ключові слова: облік туристичної діяльності, туристичні послуги, контроль туроператорів і турагентів, звітність.

Раскрыта специфика бухгалтерского учета и контроля туристической деятельности. Внесены предложения по усовершенствованию показателей отчетности субъектов туристической деятельности.

Ключевые слова: учет туристической деятельности, туристические услуги, контроль туроператоров, и турагентов, отчетность.

The article demonstrates the specificity of the accounting and control of tourist activities. Suggestions are brought from the improvement of indexes of reporting of subjects of tourist activity.

Key Words: accounting tourism, tourism services, control tour operators and tour agents, reporting.

В Україні сучасний стан організації обліку туристичної діяльності та відображення в звітності її результатів потребує серйозних доопрацювань. Відбулась зміна умов ліцензування туристичних агентів, що зумовило необхідність детального контролю за їх діяльністю. У зв'язку з проведенням Євро-2012 на території України зріс інтерес зовнішніх інвесторів до вітчизняних туроператорів на турагентів. Для залучення інвестицій виникла необхідність в чіткому відображенні господарських операцій та визначенні фінансових результатів суб'єктів туристичної галузі. Із запровадженням більш детальних показників у звітності туристичних операторів та туристичних агентів можна досягти розкриття більш змістовної облікової інформації для прийняття вірних управлінських рішень керівництвом та деталізації інформації для зовнішніх користувачів.

Питання організації обліку туристичної діяльності розглядали провідні вчені-науковці, зокрема, Балченко З.А. [2], Гура Н.О. [3], Зінкевич О.В., Левицька С.О., Нагавичко І.П., Немкович О. Б. [4] та інші. В їх роботах приділялась увага таким питанням як: облік витрат на виробництво туристичного продукту [2, с.48]; облік доходів від реалізації туристичних послуг [2, с.133]; документальне оформлення туристичних послуг [3, с.192]; облік діяльності туроператора [3, с.195]; облік діяльності турагента [3, с.197]; облік діяльності з надання туристичних послуг [4, с.93]. Але ряд проблем бухгалтерського обліку та звітності потребують подальшого опрацювання.

Метою статті є розкриття специфіки обліку і контролю туристичної діяльності та розробка пропозицій з удосконалення показників звітності суб'єктів туристичної діяльності для забезпечення прийняття виважених управлінських рішень. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: дослідити організаційно-практичні аспекти обліку та контролю суб'єктів туристичної галузі; проаналізувати зміни законодавства з питань ліцензування діяльності турагентів на території України; визначити недоліки існуючої статистичної звітності про діяльність туристичних організацій та внести пропозиції щодо впровадження нових показників, які б розкривали більше облікової інформації.

Метою туристичної діяльності є надання туристичних послуг, а саме продаж їх туристам, який здійснюється за цінами, установленими самим підприємством. Бухгалтерський облік туристичних операцій відображається як операції з послугами, що дозволяє туроператору приймати готівку в оплату вартості турів без реєстраторів розрахункових операцій, однак із застосування касових ордерів та видачею відповідних квитанцій. Коли туроператор формує турпродукт, він включає туди цілий комплекс туристичних послуг, при цьому складає договори з різними контрагентами. Турпродукт може приймати три види (рис. 1), що впливає на облік господарських операцій.



Рис.1 .Класифікація видів турпродукту

Джерело: Розроблено автором

Туристичний продукт складається із комплексу туристичних послуг – це обумовлює застосування при бухгалтерському обліку туроператорами норм та положень, що регулюють порядок визнання доходів та витрат від надання послуг [6, с.16]. Основним об'єктом бухгалтерського обліку формування та продажу туристичного

продукту є фінансові ресурси, вкладені в названі послуги. Звідси усі зміни цих ресурсів, що обумовлюються формуванням туристичного продукту та його продажем, документуються і відображаються в бухгалтерських регістрах, що дає змогу отримувати різну інформацію, необхідну для управління господар-

ською діяльністю в туризмі [2, с. 40]. Основними документами з оформлення туристичних послуг є: договір з клієнтами на туристичне, готельне та екскурсійне обслуговування; туристський ваучер; страховий поліс; договір з підприємствами, що рекламують послуги

туроператорів та турагентів [3, с.192]. При веденні бухгалтерського обліку в туристичних організаціях значна увага зосереджується на таких об'єктах бухгалтерського обліку, які наведено на рис.2.

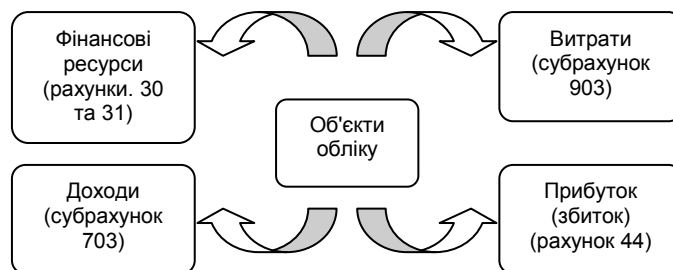


Рис. 2. Об'єкти обліку формування та продажу туристичного продукту

Джерело: Розроблено автором

Синтетичний облік у суб'єктів туристичної діяльності різні науковці представляють за такими класифікаційними ознаками: в залежності від суб'єкта туристичної діяльності (облік туроператорів та турагентів) та від виду туризму (облік внутрішнього, в'їзного та виїзного туризму) який обліковується.

В цілому синтетичний облік передбачає формування собівартості туристичних послуг на рахунку 23 "Виробництво". Собівартість туристичного продукту визначають як вартісну оцінку матеріальних та інших витрат, які використовуються у процесі виробництва та продажу туристичного продукту, а також інших витрат на його просування та реалізацію [4]. Дохід від реалізації туристичного продукту (надання туристичних послуг) відображається на субрахунку 703 "Дохід від реалізації робіт і послуг", а собівартість туристичних послуг списується в дебет субрахунку 903 "Собівартість реалізованих робіт і послуг". Суми надходжень за туристичні продукти, що підлягають перерахуванню туроператору від турагента накопичуються за дебетом субрахунку 704 "Вирахування з доходу", а в кінці звітного періоду списуються на субрахунок 791 "Результат операційної діяльності". Також часто суб'єкти туристичної діяльності здійснюють операції із застосуванням субрахунків 331 "Грошові документи в національній валюті" та 333 "Грошові кошти в дорозі в національній валюті". На першому ведеться облік оплачених путівок до санаторіїв, пансіонатів та будинків відпочинку, а на другому обліковуються грошові кошти в національній валюті, призначені для придбання іноземної валюти.

Бухгалтерський облік туристичних агентів відмінний від обліку туроператора. Основна відмінність полягає в тому, що доходом турагента є тільки сума комісійної винагороди. Так, отримання грошових коштів на придбання турпродукту відображається записом по дебету субрахунку 311 "Поточні рахунки в національній валюті" та кореспондує з кредитом субрахунку 681 "Розрахунки за авансами одержаними".

Важливим питанням обліку туристичних послуг є оподаткування кожного виду туризму. Зокрема, є відмінність в частині оподаткування ПДВ між діяльністю туроператорів, які надають повний комплект послуг і тими туроператорами та турагентами, які тільки організовують тури (у тому числі міжнародні): в першому випадку об'єк-

том оподаткування є вся вартість турпродукту, а в другому – тільки винагорода туроператора чи турагента.

Бухгалтерський облік і звітність формують базу для контролю і аналізу суб'єктів туристичної діяльності. Використання даних бухгалтерського обліку додає аналітичним висновкам туристичної галузі документальну обґрунтованість та дає змогу через систему показників обліку, форм звітності і первинних документів здійснювати контроль. Основна причина підвищеного інтересу контролерів до туркомпаній у тому, що більшість із них працює з кінцевими споживачами турпослуг (туристами), а також із готівковими коштами. Така специфіка роботи потенційно пов'язана з цілою низкою особливостей перевірок суб'єктів туристичної діяльності контролюючими та правоохоронними органами: починаючи із законодавства про захист прав споживачів і завершуючи касовою дисципліною [5, с. 54]. Особливо підвищились вимоги до контролю діяльності турагентів після прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності" від 19.10.2010 р. № 2608-VI, яким скасовується ліцензування турагенської діяльності [9]. Тепер органи ліцензійного контролю зосереджують свою увагу на туроператорах, а турагенти чітко підпорядковуються Державній податковій службі. У зв'язку з прийняттям зазначеного Закону виникла необхідність в формуванні рекомендацій для туроператорів по контролі турагентів, а саме:

- доцільно перевіряти наявність у турагентів банківської гарантії, відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня (стаж роботи в галузі туризму не менше 3-х років або спеціальну туристичну освіту (наприклад, курси));
- наявність службових приміщень та інших документів, передбачених Законом України "Про туризм" [1].

В цілому облік туристичної діяльності надзвичайно специфічний, і для реалізації функції контролю необхідно запровадити автоматизацію облікового процесу. На території України на сьогодні запроваджується спеціалізоване програмне забезпечення, зокрема, вітчизняні програмісти розробили конфігурацію "МКМ: Турагент". Ця програма спеціалізується на таких операціях як: бронювання готелю, замовлення квитків, організація екскурсій, страхування і, що найважливіше, – одержання звітності й оцінка ефективності роботи фірми.

Крім автоматизації обліку доцільно суб'єктам туристичної діяльності на основі своїх показників проводити аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку. Такий інструмент управлінського планування та контролю дозволяє вивчити поведінку витрат суб'єкта туристичної діяльності на підставі взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку.

Для аналізу туристичної діяльності по країні чи конкретному регіону застосовують сукупність показників, наведених в звітності, що дозволяє оцінити якість роботи туристичних підприємств. Детальна інформація про обсяг наданих туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності міститься в спеціальних статистичних формах № 1-ТУР(к) "Звіт про діяльність туристичної організації" та № 1-ТУР "Звіт про діяльність туристської організації", затверджених наказом Держкомстату України від 04.03.98 р. № 96. Інформація, що вказується у звітах, використовується керівництвом туристичних підприємств для аналізу та прийняття правильних управлінських рішень. Форма № 1-ТУР(к) складається за півріччя і за 9 місяців та надсилається управлінню з питань туристичного або готельного господарства. За структурою форма №1-ТУР(к) містить два розділи. В першому розділі відображається розподіл туристів за цілями відвідування та віком, розподіл дітей і підлітків за віком та цілями відвідування, в другому – основні фінансово-економічні показники. Форма №1-ТУР складається за підсумками року та відрізняється від форми №1-ТУР(к) за змістом та структурою: форма №1-ТУР має сім розділів, останній стоїть основних фінансово-економічних показників. Але цей розділ не містить достатньо чіткої інформації про діяльність суб'єктів туристичної діяльності, яка потрібна економістам для проведення детального аналізу діяльності таких суб'єктів. Зазначимо, що однакові розділи в двох формах розрізняються тим, що середньооблікова кількість працівників у формі №1-ТУР представлена детальніше. В цілому у цих формах представлені такі показники:

- Обсяг наданих туристичних послуг, з них : іноземним туристам та туристам, які виїжджали за кордон України.
- Витрати, пов'язані з наданням туристичних послуг, з них: іноземним туристам та туристам, які виїжджали за кордон України.
- Платежі до бюджету
- Заборгованість перед бюджетом
- Балансовий прибуток
- Прибуток, що спрямований на розвиток матеріально-технічної бази.
- Надходження валюти від надання туристичних послуг нерезидентам України.
- Витрати резидентів України, що виїжджали за кордон.

- Середньооблікова кількість працівників.

На нашу думку існує необхідність змінити цей розділ та ввести такі показники як :

- дохід від наданих туристичних послуг;
- асортимент туристичного продукту;
- обсяг продажу, ціна та рентабельність за кожним видом туристичних послуг;
- виробничий потенціал через кількісні якісні та вартісні показники щодо надання туристичних послуг;
- вартість реклами послуг туроператорів та турагентів.

Загалом така система показників сприятиме чіткому контролю за комерційною діяльністю турагентів та туроператорів, дозволить проводити аналіз прибутковості діяльності, конкурентоспроможності турпродукту та визначати положення на ринку суб'єктів туристичної діяльності у конкретних регіонах та в країні в цілому. Впровадження нових показників дозволить розкрити більше реальної облікової інформації та вивести туристичну галузь з тіні. В сучасних умовах більшість суб'єктів туристичної діяльності зацікавлені в своїй конкурентоспроможності, тому вони змушені приділяти увагу питанням організації обліку та контролю їх діяльності.

Отже, організація бухгалтерського обліку та звітності організацій туристичної галузі мають складнощі внаслідок специфіки діяльності. Від організації облікового процесу безпосередньо залежить контроль та аналіз туристичної діяльності. Впровадження спеціалізованого програмного забезпечення та аналізу взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку дасть змогу туроператорам та турагентам реалізовувати контроль, аналіз та планування завдяки швидкому отриманню повної та змістовної звітності та можливості оцінки діяльності організацій.

1. Балченко З.А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України [Текст]: [навч. посіб.] / З.А. Балченко – К.: КУТЕП, 2006. – 232 с. 2. Бухгалтерський облік в галузях народного господарства [Текст]: [навч. посіб.] [Зінкевич О.В., Левицька С.О., Нагавичко І.П., Немкович О.Б.] – Рівне: НУВГП, 2006. – 268 с. 3. Гарний Д. Особливості перевірок суб'єктів туристичної діяльності контролюючими та правоохоронними органами // Все про бухгалтерський облік. – 2010. – №53. – С.12-16. 4. Грибова Л. Бухгалтерський та податковий облік витрат суб'єкта туристичної діяльності // Дебет-Кредит. – 2009. – №30. – С.28-32. 5. Гура Н.О. Облік видів економічної діяльності [Текст]: [підручник] – К.: ЦУЛ, 2010. – 392 с. 6. Закон України "Про туризм" від 18.11.2003 р. № 1282-IV [зі змінами і доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>.

Надійшла до редколегії 20.01.11

УДК 658.155

І. Склярчук, асп.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ ПРИБУТКУ

Висвітлено особливості факторного аналізу прибутку підприємств. Розкрито теоретичні основи методів визначення впливу факторів на формування прибутку підприємств та пошуку невикористаних резервів.

Ключові слова: прибуток, джерела інформації, фактори, методи факторного аналізу, резерви.

Рассмотрено особенности факторного анализа прибыли предприятий. Раскрыто теоретические основы методов для определения влияния факторов прибыли предприятий и поиска неиспользованных резервов.

Ключевые слова: прибыль, источники информации, факторы, методы факторного анализа, резервы.

The features of the factor analysis of company profits are outlined. The theoretical basis of methods identifying an impact of factors on company profits and search of untapped reserves are covered.

Key Words: profit, sources of information, factors, methods of factor analysis, reserves.

З розвитком ринкових відносин підвищується відповідальність керівництва та самостійність у розробці і прийнятті управлінських рішень по забезпеченню ефективності операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. Виражається це досягнутими фінансовими результатами, зокрема, прибутком – як основним критерієм ефективності операційної діяльності, вибору інвестиційних проектів, програм оптимізації витрат та фінансових вкладень. У загальному вигляді прибуток – це різниця між отриманими доходами від певної діяльності та понесеними витратами на її здійснення. Показник інформує про необхідність заходів щодо зменшення собівартості продукції, нарощування обсягів виробництва й реалізації, розширення асортименту продукції (товарів, робіт, послуг), доцільність змін у цінній політиці. З метою об'єктивної оцінки та виявлення невикористаних резервів для подальшого підвищення ефективності управління цим показником проводиться фінансовий аналіз.

Проблемам аналізу прибутку присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, Н.М. Гайдис, М.С. Білик, А.Г. Загороднього, Г.І. Кіндрацької, Н.В. Ковтун, Г.І. Купалової, Г.В. Савицької [1-4]. Разом з тим залишається актуальним питання дослідження інформаційного забезпечення аналізу та удосконалення методів його проведення.

Відповідно до П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати" прибуток визначається як сума, на яку доходи суб'єкта господарювання перевищують пов'язані з ними витрати. На формування величини прибутку впливають фактори, аналіз яких проводиться щоб визначити позитивний чи негативний їх вплив, пошук невикористаних резервів.

Проведення аналізу прибутку підприємства перш за все потребує класифікації факторів впливу та їх параметрів, що дозволять в кількісному та відносно-вимірному оцінити вплив цих факторів на процес формування зростання прибутку та його ефективного використання. За отриманими результатами аналізу прибутку керівництво підприємства має можливість оцінити показники діяльності, ефективність прийнятих управлінських рішень щодо інвестиційної та фінансової політики. Перелік завдань, що потребують вирішення в процесі аналізу та джерела інформації, які використовуються при цьому, залежать від мети та інтересів користувачів (керівництва, фінансових аналітиків, менеджерів, податкових органів, потенційних інвесторів, банків тощо).

Основними завданнями аналізу прибутку є: оцінка динаміки показників прибутку; ґрунтовності утворення та розподілення його фактичної величини; виявлення та вимірювання дії різних факторів на прибуток; оцінка мо-

жливих резервів подальшого росту прибутку на основі оптимізації обсягів виробництва та накладних витрат.

Інформаційним забезпеченням аналізу прибутку підприємства є сукупність зовнішніх та внутрішніх джерел інформації. Формування системи аналітичних показників залежить від ряду особливостей, а саме: галузевих характеристик, організаційно – правової форми господарювання, обсягу та рівня диверсифікації господарської діяльності. До основних джерел інформації належать:

- фінансові та бізнес – плани підприємств;
- дані бухгалтерського обліку (за рахунками 79 "Фінансові результати" та його субрахунками, 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)", рахунками класів 7 "Доходи і результати діяльності" та 9 "Витрати діяльності");
- форми фінансової звітності (форма 1 "Баланс", форма 2 "Звіт про фінансові результати", форма 3 "Звіт про рух грошових коштів", форма 4 "Звіт про власний капітал", форма 5 "Примітки до річної фінансової звітності");
- податкова звітність (Декларація про прибуток підприємства);
- статистична звітність (Форма № 1 – підприємство "Звіт про основні показники діяльності підприємства");
- облікові регістри та первинні документи;
- матеріали ревізій та аудиторських перевірок тощо.

Методика аналізу прибутку підприємства полягає у порівнянні фактичних даних за звітний період з плановими значеннями або з даними за попередні періоди, виявленні тенденції зміни, встановленні причин відхилення від плану за кожним з видів прибутку. Як важлива складова аналізу визначається рентабельність – відносна характеристика прибутку, що відображає ступінь дохідності, вигідності та прибутковості діяльності. Показники рентабельності ширше та повніше, в порівнянні з абсолютним значенням прибутку, відображають результати ведення господарської діяльності. Ця величина відображає співвідношення ефекту із вкладеним капіталом або спожитими ресурсами.

На обсяг прибутку впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Тому з метою визначення впливу кожного з цих факторів проводять факторний аналіз, що являє собою комплексне вивчення та вимір впливу факторів на величину результативних показників. Кожен з факторів по-різному позначається на зміні показників. Величина прибутку формується під впливом таких факторів: обсяг реалізації; структура продукції; відпускні ціни на сировину, матеріали, паливо тарифи на електроенергію та транспортування; рівень матеріальних та трудових ресурсів тощо.

Найважливішим складником загальної величини прибутку є прибуток від реалізації продукції. Аналіз ви-

конання плану від реалізації продукції варто починати з проведення перевірки обґрунтованості планових показників собівартості та прибутку, обсягу виробництва та реалізації продукції. Завдяки чому можна буде встано-

вити причини відхилення фактичних показників прибутку від реалізації продукції від запланованих. На рис.1 наведено сукупність факторів впливу на формування прибутку від реалізації продукції.

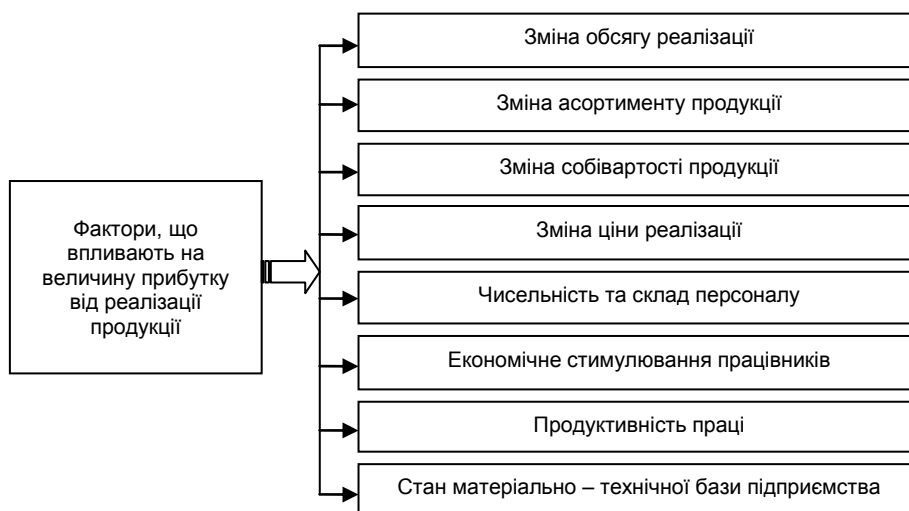


Рис. 1. Фактори впливу на величину прибутку від реалізації продукції

* Джерело: Розроблено автором на основі [5, с. 35]

Важливими умовами зростання прибутку від реалізації продукції є: збільшення обсягу забезпечення ритмічності виробництва та відвантаження; зниження собівартості; підвищення якості продукції та її конкурентноздатності на ринку.

Поширеним способом узагальнення та систематизації факторів впливу є створення так званих систем

факторів. Вони розкривають явище, що вивчається, у вигляді суми чи добутку декількох факторів, які визначають його величину та функціонально залежать від нього. Найбільш поширені методи визначення впливу факторів на прибуток підприємства наведено в таблиці.

Таблиця. Методи визначення впливу факторів на прибуток підприємства

№ з/п	Метод	Характеристика методу
1.	Ланцюгових підстановок	Полягає в поступовій заміні базисної величини чи планового показника кожного факторного показника в обсязі результативного показника на фактичну в звітному періоді. Порівняння результату розрахунку з попереднім надає можливість визначати величину впливу окремих факторів на результативний показник. При цьому кількість підстановок повинна дорівнювати кількості факторів впливу на результативний показник. Важливим є дотримання поступової черговості зміни факторів. Порушення порядку зміни призведе до іншого факторного розкладання.
2.	Абсолютних різниць	Величину впливу факторів розраховують множенням абсолютного приросту аналізованого фактора на базову величину факторів, які розташовані праворуч від нього в моделі, і на фактичну величину факторів, що розташовані ліворуч від нього.
3.	Відносних різниць	Модифікація методу ланцюгових підстановок. Використовують відносні відхилення фактичних показників звітного періоду від базового періоду чи планових показників. Метод доцільно використовувати, коли обчислені відносні відхилення окремих факторів. Зміну факторних показників розраховують у відсотках відносно бази порівняння.
4.	Індексний	Ґрунтується на відносних показниках динаміки порівнянь, виконання плану, що відображають співвідношення факторного рівня показника у звітному періоді до його рівня в базисному періоді
5.	Інтегрування	Використання методу дасть змогу отримати точніші результати розрахунку впливу факторів порівняно з іншими методами, оскільки додатковий приріст результативного показника від взаємодії акторів приєднується не до останнього фактора, а ділиться порівну між ними
6.	Логарифмування	Результат не залежить від послідовності обчислень і забезпечує їх високу точність. За допомогою логарифмування результат сумісної дії факторів розподіляють пропорційно до частки ізолюваного впливу кожного фактора на рівень результативного показника

Джерело: Розроблено автором на основі [2, с. 49-61; 4, с.40 – 45]

Наведені методи відрізняються способами розрахунків, але результати в числовому вираженні розрахунків за ними є однаковими, оскільки ґрунтуються на єдиному принципі. Вибираючи метод аналізу потрібно враховувати завдання та мету, якої потрібно досягти фінансовому аналітику. Із застосуванням факторного аналізу прибутку підприємства з'являється можливість отримання достовірних даних про вплив окремих факторів на аналізовану величину, невикористаних резервів. Визначається походження джерел формування прибутку (зміна обсягів реалізації, структури продукції, відпускних цін та цін на сировину, тарифів на електроенергію та перевезення).

Постійне забезпечення зростання прибутку полягає у визначенні впливу факторів його формування та пошуку невикористаних резервів. Резерв – це кількісна

величина, що виявляється на стадіях планування, стадії виробництва продукції та її реалізації. Резерви збільшення прибутку є можливими за рахунок:

- зростання обсягу виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг);
- зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції;
- економії і раціонального використання грошових коштів на оплату праці, оплату сировини та матеріалів тощо;
- модернізації обладнання та устаткування;
- запровадження досягнень науково-технічного прогресу, що призведе до зростання продуктивності праці.

Загалом резерви збільшення прибутку варто виявляти на стадії планування та безпосереднього виробництва продукції та її реалізації. Процес виявлення резервів проходить у три етапи (рис. 2).

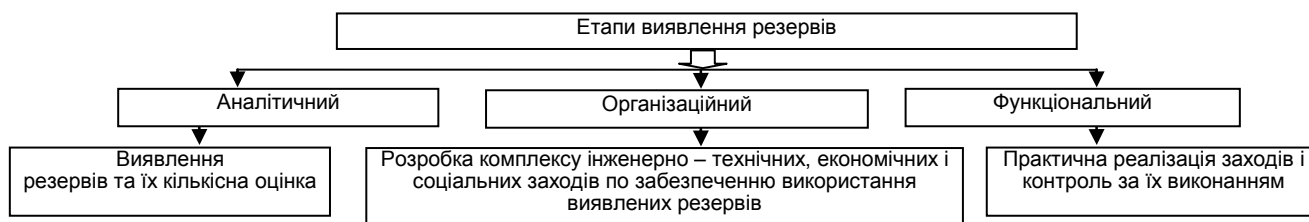


Рис. 2 Етапи процесу виявлення резервів прибутку

Джерело: Розроблено автором на основі [1, с.266]

По завершенню аналізу пошуку резервів збільшення прибутку результати узагальнюються. Протягом звітного періоду під час пошуку резервів прибутку можуть раптово виявлятися резерви короткострокової дії. Тому використання цих резервів можливе з допомогою розробки системи оперативних заходів.

Таким чином, формування достовірної інформаційної бази є необхідною умовою проведення поглибленого аналізу прибутку підприємства з метою визначення фінансового стану підприємства, зокрема, дослідження змін, що відбулися за звітний період, ефективності використання отриманого прибутку. Факторний аналіз прибутку надає керівництву підприємства можливість коригувати обсяги виробництва в залежності від величини впливу тих чи інших факторів. Такий аналіз дає можливість реально оцінити стан справ на підприємстві, досліджувати структуру собівартості усієї випущеної та реалізованої

продукції. Використання результатів аналізу прибутку підприємства дозволить вирішити такі завдання управління прибутком, як вивчення ефективності використання прибутку підприємства, оцінку умов кредитування і визначення ступеню ризику, своєчасного погашення зобов'язань підприємства перед бюджетом, банками та іншими контрагентами.

1. Гайдис Н.М. Фінансовий аналіз [Текст]: [навч.-метод. посіб.] / Н.М. Гайдис. – Львів: ЛБІ НБУ, 2006. – 414 с. 2. Економічний аналіз: теорія і практика [Текст]: [підручник] / [Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній]; за ред. А.Г.Загороднього. – Львів: "Магнолія Плюс", 2006. – 248 с. 3. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу [Текст]: навч. посіб.] / Г.І. Купалова – К.: Знання, 2008. – 639 с. 4. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства [Текст]: [навч. посіб.] / Г.В. Савицька. – К.: Знання, 2007. – 668 с. 5. Тютюнник В. Факторний аналіз прибутку [Текст]: / В. Тютюнник // Справочник економіста. – 2010. – № 10. – С.35-42.

Надійшла до редколегії 14.02.11

Наукове видання



ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 130

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.



Підписано до друку 06.10.11. Формат 60x84^{1/8}. Вид. № 35. Гарнітура Arial. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 300. Ум. друк. арк. 10,0. Обл.-вид. арк. 9,0. Зам. № 211-5802

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; (38044) 239 31 58; факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>